

DÁNIEL PAP LESZ

REGÉNY

IRTA
TOLNAI LAJOS

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KIADÁSA
1893.

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2016
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5557-22-4 (online)
MEK-16143

TARTALOM

- I.**
Máthé Dánielné fölteszi magában, hogy...
de még nem mondja meg a világnak.
- II.**
Bogarak járnak a levegőben...
- III.**
Egy szó, a mi bánt.
- IV.**
Máthé Dániel ur utolsó rektori examene.
- V.**
Harmath ur és Oláh ur.
- VI.**
A Máthé-pár betekint a jövőbe.
- VII.**
Szentgyörgynaptól Szentmihályig.
- VIII.**
Az elesettek története.
- IX.**
A felséges pálya küszöbén.
- X.**
Kinek tőkéje van: használja.
- XI.**
A protestáns papok programja.
- XII.**
A papné széke.

I.
Máthé Dánielné fölteszi magában, hogy...
de még nem mondja meg a világnak.

Egy protestáns pap temetése éppen nem olyan csekély dolog, mint sok kevély árendás, köztük Markos István ur is hinni szeretné.

- A vén pap - kiáltott a patakon túl, a széles tornácson pipázgatva Markos István ur - te Gyuri, a vén Dömök páter csakugyan igaz, hogy elnyugodt!
- Éppen csak most szenderedett el, alig egy kis fél órája. Jól járt.
- Jól - nevetett durván Markos ur - mert kihordattam volna az őszre. Nos, mikor temetik?
- Ugy mondták a papok, hogy vasárnap délután leszen az eltakarittatása.
- Mi az eblelkét. Hát hiszen ma péntek van? Eldughatnék szombaton is bátran. Mire való egy pappal ekkora húhó. Hogy még nagyobbra nőjjön a szarvuk.
- Szép napunk lesz, tekintetes uram, három pap mond prédikációt.
- Azt nem engedem.
- A kántorok hármóniáznak.
- Ostoba rabszolgák.
- Az esperes ur maga könyörög.
- Hallunk hát két órát tartó dünnyögést, papdicsőítést. Phüh!
- Az órációt az új főjegyző ur tartja, a ki esperes akar lenni.
- Réz uram? korteskedik a sógoraival.
- A bucsuztatót meg Téli tiszteletes uram teszi, ki is mondták már, hogy ő lesz ide való pap.
- Kicsoda? a rugott Lator veje?
- Ugy. S a czinterium udvarába teszszük.
- Oda nem, már oda nem, az ellen kereken protestálok. Ujságba tétetem, a Magyar Ujságba. Meg ne próbálják kentek!

S Markos ur nagy haragosan emelgette az ökleit.

De Gyuri, a harangozó, nem látta. Őt vitte az öröm, hogy lesz egy kis jó eszem-iszom, s hogy lát az ember egy kis igazi jó falatot.

- Czudar egy főnlátó nép ez a papság - dörömböl Markos árendás ur a tágas ebédlőben, s fordul nyájas tekintettel egy csinos kis barna asszonykához, ki finom fehérneműeket vasal, a vastag, elhízott szürke árendásné felügyelete alatt - kiállhatatlan plebs! Nem elég, hogy életében minden tisztességet ő foglalna el, még holta után is a főhelyekre tolná az orrát.

De oda ütünk. Már oda egy pap csak mégse, a holott az Erdősiek, Pálfiak, Székesiek, Kovácsok, őseim nyugosznak.

S árad a cziprabbnál-cziprabb magasztalás a papok ellen, kik a buta népet orruknál fogva vezetik.

A csinos barna asszonyka, ki éppen a helyi rektorné, el is szomorodik, föl is lelkesedik az ócsárlásokra. Nem lehetne-e most az öreg pap után az ő férje a pap. Hisz mindig biztatták. S mi egy rektor egy paphoz képest? Semmi. Mikor tettek még egy rektort a cziporium udvarába? Soha, mióta a világ világ.

Olyan nőre, ki kedveli férjét, és örömmel látná azt a legmagasabb polczon (s mellette magát is) szörnyű leverőleg hat ilyes elgondolkodás.

Vasalt, vasalt a gyors kezű asszonyka, meg lehet adni, hogy gyönyörűen vasalt, de lelkével mind ott járt a papok között, kik a nagyszerű papi temetést rendezik.

Bezzeg milyen egy rektor temetése!

A sok dicséret, - mert az ócsárlás is magasztalás - úgy esett lelkére, mint a háztetőre a sűrű kőzár. Le is tette a vasalót. Ebédre se várt, - pedig a hegyes bajuszu árendás ugyan hunyor-gatott, nem várt, haza ment; mintha igen sürgős, nagy dolga került volna kamatosan, a mi csak ehol most jutott eszébe, átsietett a rektorokhoz. Halljon, lásson ő is mindent; mit csinálnak, és mit akarnak a vén Dömökkel, ki hát csakugyan meghalt volna.

Mit csinálnak, és mit akarnak?

Szegeznek a sok fekete posztót kapura, ajtókra, falakra. Uram teremtem, s ez mind nem volt az ő kedves boldogult ura atyja temetésénél.

Mennyi a pap! Öregek, ifjak, de még a messze dombóvári pap is itt van, a gazdag Hajnal, a kevély Hajnal. S pedig ki volt Dömök Péter? egy vén, guta ütött ember, a ki helyett évek óta az ő Dánielje prédikálgatott, szolgált, csak hogy éppen nem esketett és keresztelt, de mást mindent a kezire bízott az esperes.

És milyen ember Dániel?

Máthé Dániel, a rektor, nagy örömmel im most lép be a kapun, két-három öregek kollégájával.

A harmónia szép összevágásáról folyó köztük a beszéd, s a siker előérzete büszkeséggel tölti be szíveiket. Énekelve is jönnek, ki a basszust, ki a szekundót fuvogatva.

Óh milyen ember Máthé Dániel köztük.

Majdnem egy öl magas, széles, hatalmas egy fiatal férfi, hosszan kinyúló szőke bajuszsza, és kerek, tömött, barnásgesztenye szakállal. Ha jobb és tisztességesebb volna rajta a feketés, kopott, felső emberi ruha: senki se mondaná, hogy nem pap, és pedig a szebbjéből, az elejéből.

És mért ne lehetne Dániel pap, dobja fel e kérdést a bus asszony, és hozzá itt, Felső-Tompán? Mennyi itt a jó emberünk, kománk, adósunk. Nehány esztendő elvárna a falu; az alatt Dániel azt a kicsit, a mi a kereszteléshez és esketéshez kívántatódik, elvégezhetné, kicsi kell egy papnak. Asszony vagyok, de én is elvégezhetném.

Dániel rektor csip egyet vigan a csinos kis feleségén, és társaival az iskolaterembe siet, hogy nézzék azt az éneket. Jönnek a többiek is ehol csapatosan, derék, ügyes, nagy csizmájú, rongyos kabátu, zsiros kalapu, javabeli rektorok. Ugy zúg-búg, morog, zajlik az ének, oly szivreható, könnyeket fakasztólag, de az arcok mégis oly elégedett, vidám kifejezést öltenek, hogy ha a temetés ilyen, akkor egy papnak igazán nincs mit tőle félni, de sőt talán nem egy faluban, városban, mint teszem: Csütörtök városán, még kívánhatja is!

És im a hangokkal is mi történik?

Nem a legszebben kíválik-e közülközni a Máthé Dániel mély, morgó basszus hangja? Hasztalan feszíti hátra vastag nyakát a csánki félszemű kántor, Szekeres János, ki nem ismer magánál hiresebb kántort, diszkantja itt elenyészik, az öreg Mercse Mihály is ok nélkül röpi magas

szép, érczes tenorját, leszoritja a rengeteg basszus. Senki sem tagadhatja, kinek nem szokása a hazugság, avagy nincs vérében az irigység, hogy Máthé Dánielt a jó isten is egyenesen - papnak teremtette.

Mert ugyanis, kinek kell a nagy hang, ha nem a papnak: kitől vár az erőtlen aggastyán nagy, falrengető hangot, ha nem a paptól, ki az egekhez, sőt a föld mélyében lakókhöz beszél.

És Máthé Dániel néhol a kettőre képes is lenne. A kis asszonyka nem tudja eszét hova tenni, pedig ma, sőt holnap is, sok emberre kell főznie, s az árendásnéól is csak úgy lopódzott el, mert egy jó vasalónő olyan szükséges falun, mint egy jó doktor. Uri ember egyik nélkül sem élhet, főképp a vasaló nélkül. Csak azzal foglalkozik, mint emelje föl Dánielt a papi katedrába, mint tegye reá a szép libegő fekete palástot, mint formáljon belőle olyan embert, a kivel valamikor együtt nyugodjék a czinterium udvarában, talán éppen a Bese Pál esperes mellett, a ki valahonnan atyjafia is volt édes apjának.

- És uram, teremtőm, elmélkedik tovább-tovább a jó hitestárs: nem lehetne-e Dánielből is esperes? Miért ne? Hova kellene annál szálásabb, természetesebb, mutatósabb esperes? Természetnek elég természetes ez a mostani is, de örökké a korcsmákat bujja, mindig nevet, és bár sok gyermeke van, nem jó helyekre jár. Papnak meg, öli az unalmas beszédeivel az embert. Dániel hogy beszél, hogy csillog a két bogár szeme, nagy széles tenyerei hogy eveznek a levegőben, mintha a mennyek országába szállítaná a közönséget, azokon a fehér-kékes szaladó felhőkön.

Már régen égett, lobogott a tűz a hatalmas fazekak mellett, s a harangozóné a menyével, leányával rég ott leste a husos káposztát, pirosuló majorság sültet, ő még mind a szép felhőkön utazott.

Eltették, csakugyan vasárnap délután tették el az öreg Dömök Péter tiszteletes urat. Most kellett csak megnézni, mi egy pap, mekkora annak a tisztessége, és mi ahhoz képest egy - rektor!

Sürgött forgott a sok pap, s a sok kevély, cifra papné és pappleány, mintha nem is temetés, de vásár vagy bucsu, avagy egy szép templomszentelés lett volna. Mindenütt csak pap; pap a koporsónál, pap a koporsó előtt, utána is a temérdek pap, ki hegyes, ki pörge kalapban, ki uj, ki foltos, színe hagyott palástban, de palástban, mint a holló a szárnyával. Ők énekeltek, ők beszéltek, a rektoroknak csak a sir behantolása maradt - a kapa.

Fölötte módon fájt ez Máthé Dánielnének, lehet, más tisztességes rektornéknak is.

Ur is mennyi volt, az egész vidék! Az Eperjesiek, a Katonák, Ráczok, Nagyok, Kissek, Kis-Nagyok és Nagy-Kissek seregestől. És ezek mind a papok tiszteletére, míg a szegény rektorok temetésére bizonyosan egy se alázta volna idáig magát.

Mert mi is egy rektor?

Máthéné sűrű könyekkel felelt e kérdésre, mialatt nem egy pap és papné a legmélyebb részvét jelének vette e könyeket, és látható elismeréssel fogadta.

Hárman beszéltek az öreg néhai Dömök Péter tiszteletes fölött.

Rengeteg népség töltötte meg a czinteriumot. Ember ember hátán. Hogy jobban sajogjon a szegény rektorné szíve a nagy tisztesség miatt: hát a sok bolond rektor is mind ide tolakodott. De itt szorongott a tekintetes árendás ur is hófehér kemény inggallérokkal, egy pap tiszteletére! az árendásné is, finoman kivastalt csipkéekkel, s a három leánya is, a Máthéné vasalta drága gallérokban! több szomszédbeli árendás kisasszonyokkal.

Érdemelt ennyit Dömök Péter?

Igen - a palástja!

- Ne félj, Dánielem, négy esztendő múlva - de ha lehet, még előbb - viselni fogod te is - sohajtott fel könyek között a jó feleség.

Dániel pedig ezekről a fájdalmas, keserű tépelődésekről mitsem tudott, de sőt, mikor a kántorok énekére került a sor, hogy

Elnyugodt immár jó lelkészünk,
Örök gyász is lészen ez nekünk!...

Hát ugy fűtta, oly mélyen a basszust, hogy a halottak, - ha csakugyan hallják, hogy mi történik itt fent - akkor az öreg Dömök Péter tiszteletes meg lehetett elégedve a rektora jóindulatával, s a felséges hangjával.

És hogy hallgatták az urak a könyörgéseket és beszédeket.

Ha egy rektorral történik ez: bizonyosan egy szót se hallanak, hanem beszélgetnek egymással, és csufolkodnak.

Az esperes, mintha sirna - lehajolt a katedra peremére és másfél óráig tartó imádkozást olvasott fel. Menyasszony leánya kétszer ájult el, és pap fia háromszor törtetett át a közönségen, hogy: vizet, vizet! S mégis senki ott nem hagyta a könyörgést, mert pap felett mondták. Bezzeg, ha rektor felett mondják!

Következett a főjegyző, egy fekete ripacsos pap, kurta vastag nyakkal, rikácsoló hanggal. A mennyi csillag van az égen, azt mind Dömök Péterre rakta, pedig egyebet se tett a szegény, mint pipázott, köhögött, s dohányt természetett. De pap volt, s papot a pap évig magasztal.

A harmadik, egy szőke fiatal ember, mivel ide való pap akart lenni, a falut dicsérte, hogy a világon a legjobb emberek itt laknak, erkölcs, igazság, hit, szeretet itt virágzik csak, és százszor boldognak vallhatja magát az a lelkész, kit jó sorsa ily fenkölt lelkű néppel ajándékoz meg.

Sirt keservesen, hogy a föllelkessedett falu majd a tenyerén hozta le Téli József urat.

- Ne félj, mormogá magában Máthéné, azért ide még sem teszed be a lábadat. Sirhatsz, hazudhatsz, ravaszkodhatol, de majd utadat álljuk, isten segítségével.

Bár örömmel hangzottak a dicsérő szavak a nagy uri közönség részéről, hogy milyen remek isteni beszédek, micsoda egy ember ez a Réz Tamás, csak a hangja ne volna olyan kásás, felséges egy szónok (ezeket sógorai és komái hangoztatták különösen), de mily remek ember Téli József, mondogatták az ő atyafiai, Máthéné mégis úgy vélekedett, hogy az ő Dánieljének egyetlen kiáltása, hogy: oh nagy hatalmu Isten! többet ér mind a hármójuk hizelgésénél. Csak az hogy fogott volna a Dániel ajkairól hangzani: Tisztelt szomoru halotti gyülekezet!

A mennyi a pap Almásvármegyében, mind elbúhatott volna mellette. Majd egyszer el is buvik.

Alig várta Máthéné, hogy a nagy dinomdánom-tornak, lármának, kártyázásnak, dalolásnak vége legyen: hogy papság, rektorság eloszoljon, s magára kaphassa Dánielt, midőn így kezdett szíve, lelke titkának csendes kinyilatkoztatásához:

- A felfalusi jegyzőnével találkoztam, tudja-e mit mond?

(Rektornét már a viláért se vett volna fel, hogy azzal találkozott.)

- Mit? Hogy adjam el neki a szőlőmet, a Naphegyen! Nem adom.

- Dehogy, egészen másról beszélgettünk mi.

- Megveszem hozzá még a vén Gyura Jánosét is. Ki is alkudtam. Azzal aztán épp négy hold lesz. Alja tele szilvafával, diófával, a teteje cseresznyefával. Csak jó nagy présház kell a közepébe, hanem az Isten arra is rásegít.

- Azt beszéltük, Dániel, hogy a papok között egy se volt olyan papnak való, mint maga.

Nem esik az ilyen szó egy jóra való férjnek rosszul.

Máthé ur is felborzolta tömött, sötét gesztenye haját. De ezzel a papságra nézve el is végezett mindent.

- Megveszem az öreg pap bőrs-tetejű kocsiját, új üléseket is szerzek bele.

- Rektornak? még kicsufolnának vele, Dániel. Más volna, ha mint pap.

- Én meg vagyok elégedve a magam állásával, tisztelnék, becsülnék, senki kenyerét nem irigylem. Olyan két lova, mint nekem, meg olyan két tehene, négy borja, szeretném látni, itt közelben melyik papnak van.

- Jó, mind igaz, de egy rektor csak rektor, egy rektorné oda ül a templomban a mesteremberek, parasztasszonyok közé, egy papnénak pedig külön széke van! Ég ki a szemem, mikor látom, hol ülnek a papnék.

- Mindegy fiam, csak jó ebéd mellé ülhessünk.

- Tisztesség nélkül az étel sem esik jól. Egy pap az urak mellett ül, még hozzá fent, egy rektor? Hozzon rektram bort, vágjon rektram kenyeret, váltson édes rektorné tányérokat, nézzen ki csak a konyhára. De maga ezeket mind nem szégyenli. Azzal mitse törődik, hogy én sorvadok. Eddig mindig maga prédikált az öreg pap helyett, én beülögtem a papné székébe, maga meg a papi székbe, most, ha ide korteskedi magát Téli József, hát elmehetünk, maga a kakasülőre, én a kar alá, a vén vak Toboszkáné mellé.

Igen természetes, hogy ily nagy csapásnál egy jó lelkű asszony sir. Máthéné is sirt, és oly hangosan mintha az öreg Dömök tiszteletes éppen az ő tulajdon édes atyja lett volna.

Máthé Dániel nem birta elgondolni, hogy mi üthetett ehhez az asszonyhoz; kiment a kertbe, onnan bejött, de az asszony még mindig sirdogált; bement tehát az istállóba, megsimogatta a két derék pejlovat, s benézett ismét feleségéhez, de hogy az nem akart felhagyni a sirással, ivott egy pár pohár jó söprőt, mert beszélni akart, hogy Zsuzsika micsoda ostobaság ez.

A söprő lehetett-e rossz, vagy hogy nem falt mellé egy csipet kenyeret, hát nem jött szó az ajkára.

Széjjel vetette hatalmas lábait, és nézte az asszonyt.

- Nem nyugszom addig, Dániel, megfogadtam, hogy nem eszem addig husételt, míg meg nem igéri, hogy pap lesz.

- De én? hogyan?

S jót nevetett a rektor ur.

- Nem prédikált-e eddig is, nem temetett-e? csak az a kis keresztelés, esketés és urvacsora osztás maradt a vén papnak, mi az? semmi! Egy papnak nem kell több. Még az esperes se tud többet. Azt bizony megtanulhatja. Én is megtanulnám. Mert teremtetett volna csak az Isten engem férfinak, majd volna az a kincs, a miért rektor lettem volna, egy semmi.

- Azt ne mondd. Rektor nélkül egy templom se lehet el.

- De el az urak ebédje, névnapja, mulatsága. Ugy-e? Erre szóljon.

- Soha se vágytam a magam körén kívül. Aztán nem szeretem az ilyen éretlen beszédeket.

- Éretlen annak, a ki az orránál nem lát messzebb. Én, a ki tudom, hogy mi egy papság, hogy oda az Isten ege alatt semmi tudomány se kell, csak jóakarát, meg nagy hang, meg egy palást...
- Te, hogy ne kellene tudomány? akadt meg a tudomány szónál a rektor.
- Hát az öreg pap mit tudott?
- No az keveset.
- Hát Barabás mit tud? a pipacsi pap?
- No az még kevesebbet.
- Hát a madarasi, a kenderesi, a szőlősi, a költvési, a szilvási. Csak éppen hogy olvasni tudnak. S hogy tiszteli őket a világ. Ugy-e?
- Ezt ne mondd senkinek, hogy semmit se tudnak. Elhallgass.
- Ugy-e hogy igaz? Jó, meg nem mondom a világnak, de itt kimondom, hogy ma g á n a k papnak kell lenni.

II. Bogarak járnak a levegőben...

Nem, olyan bolond ember még egyszerű rektor létére se volt Máthé Dániel ur, hogy egy ok nélkül elkeseredett asszony szavaira elidegenedett volna régi szép foglalkozásától. Kedves ifjúkori rektor-, kántorbarátaiktól, tanuló társaitól; de az éneklésben még se találta többé azt az igazi kedvet, a mit az előtt. Meglehet, ennek az volt oka, hogy a vén gombkötő Pandák mindig oda ült mellé a karba (hogy az öreg pap után helyettest adtak az eklézsiának, s immár nem ő szolgált a papi széken) s tulongra nyikorgatta az énekeket, a mi akárkire nézve is felette boszantó; meglehet az új adminisztrátor se úgy viselte magát vele szemközt, a mint pedig Máthé ur megvárhatta volna Baranyai uramtól, ki tizenöt esztendősen káplán, és sem itt, sem ott nem kellett a fogyatkozásai miatt; meglehet a katedrát is sajnálta, és sértette, hogy többé nem az ő szép prédikációit dicsérik, hanem a tutma Baranyai Józsefét, a mit soha se hitt volna, mikor őt a tompai nép egyszer-egyszer az egekig emelte volt; meglehet, maga is belátta - mert arra a legjobb ember is hajlandó - hogy minő derék szónok ő ehhez a szerencsétlen helyetteshez képest: elég az, hogy a szép rektori hivatala nimbusát valamely keletkező köd kezdte mind sűrűbben, tömöttebben beborítani. Az is kellemetlenül hatott rá, hogy, mint ha tán mióta nem ő könyörög és prédikál - a gyermekek se tisztelnék úgy, mint az előtt, és a két Csutora Mózesné, és Vajas Péterné se köszöntötték olyan szívesen, kik pedig templomból jövet sokszor még kezét is csókolgatták a rektornak, hogy az Isten így áldja meg az aranyos száját, úgy áldja meg a felséges hangját, mert messze földön nincs olyan könyörgő, mint Máthé uram.

Most ezeket a szép kitüntetések mintha csak lefoglaltatta volna valaki!

Az is bántotta, hogy immár azóta a beszélgetés óta a harmadik hét folydogál és felesége csakugyan nem eszik husételt, sőt hetenkint egyszer, pénteken, még szigorú böjtöt is tart!

Ily kedvetlen körülmények között nem csoda, ha kezdett magába térni. Pedig Zsuzsika nem szólt többet, de annál többször sirt.

Mikor az embernek nincs jó evő társa, minden étel veszteni kezdi értékét. A finom libasült, libamáj, jó liba-aprólékos kása, töltött majorság, avagy paprikás csirke, vasárnaponként a kövér sertés hussal gazdagon felszerelt új káposzta - menesztett ki majdnem érintés nélkül. Ha az asszony nem eszik: bús a jó férj szíve.

És Máthé urné mind busabb lesz.

Rektor komái is mintha kicserélődtek volna. Olyan szegényesen járdogáltak be hozzá a szomszéd falukról, s szó a mi szó, de parasztosan viselték magukat. Ingujjra vetkőztek, s mód fölött ittak. Gyalázták papjaikat, a mi a rektoroknak ősi szokása, sőt vigasztalódása. Máthé most ebben sem tudott részt venni. Egy szemecskét érzett talán már magában a leendő papból. Nem lehet tudni, mert némely dolgokban a becsületes ember is szörnyű ravasz, titkolózó.

Csendesen képződött a Máthé-pár új élete.

Eljött az aratás.

Isten gyönyörűen megáldotta Máthéékát. Olyan tiszta búzájuk termett, de hát még fehér rozsuk, nagy, kövér szemű árpájuk. Három ágyasban is folyt a nyomtatás. Ritka egy rektornál, de még papnál is.

A nyomtató emberek nem győzték dicsérni a dusan eresztő gabonát.

Mit ért azonban, ha nem papi gabona volt!

A rektorné nagy bánatában semmit sem örült - Máthé Dániel ur is kicsit adott a dicséretekre. Pedig mily szépen telegetnek a csürök, kamarák, csak szép buza-szalmája és csépelt rozs kéréje annyi volt, hogy a szive nevetetett volna örömeiben.

Hanem mindennek elveszi savát, borsát, izét az a - szó: p a p .

Anna napján tartották a rektorok mindig nagy választó-gyűlésüket - és Anna nap a szokott módon most is beállított. Nem tudta, hogy nem lesz vig Anna-nap Tompán, mint más esztendőben.

Máthé Dániel, ifju ember, csak jegyző volt eddig, hanem most ki volt nézve - miért miért nem oly hamar - elnöknek.

Isten sebes léptekkel, atyai mosolygó arczczal hozta Dániel felé a szerencsét. Mit nem tett pedig a vajasdi rektor, Tubák István uram, avagy a hires orgonista Káka Márton Nádason, hogy ő lehessen elnök. Másként volt megírva.

Zsongtak, bongtak a rektorok, preczeptorok, kántorok, írták a czédulákat; elnök: Máthé Dániel, alelnök: Tubák, jegyző: Veress, pénztárnok: Káka, háznagy (mert már háznagy is van mindenütt): Söröss Lajos, könyvtárnok: Buzás Máthé; leggazdagabb volt, legtöbb bora termett, gyermekei eddig nem voltak, barátságos asztalt tartott és soha fönn nem hordta az orrát.

Eljött tehát megérdemelt tisztessége.

- Ugy tudd meg, Dániel - tört ki Máthéné kipirult arczczal - hogy én nem főzök; én ennek a sok eszem-izsom részeges embernek korcsmát nem tartok. Eleget ettek-ittak eddig a házamnál. Forduljanak egyebüvé.

- De ugy-e, jegyzővé választottak, most meg hallom, elnöknek kandidáltak. Sok a mennybéli jussát adná ám azért, hogy elnök legyen. Ugy-e, Mészáros disznót öletett, drága borokat csapoltatott, még a pénzt se kimélte - s megbukott. Ehol, nekem meg hozzák szó nélkül.

- No csak utálok az egész hadat.

- De ha pap volnék - - akkor ugy-e?

Máthéné oda ugrott férjéhez, átölelte, és forró csókkal borította el széles, piros orczáját.

- Zsuzsika, Zsuzsika - ölelgette csöndesen a jó ember kis feleségét, te, valami bogarak járnak a levegőben! Micsoda?

- Hadd járjanak, csak a szívébe is be tudnának jutni.

- S ha bejutnának, akkor lennék én csak boldog, mert tudom Istenem, meglenne az, a mit én kigondoltam, meg százszor látom is színről színre álmaimban.

- Aztán hogy láttad? tréfálkozott a szerető ember felesége bohóságain.

- Hát ugy láttam, hogy felmentünk Pestre.

- Azután, de hát mért éppen Pestre, drága város az.

- Azért Pestre, mert van ott nekem egy nagy bátyám, gépész.

- Poklos Sándor?

- Poklos Sándor, gazdag ember, annak is se fia, se lánya, egy öreg felesége. Mi ott ellakhatnánk. Maga járna a szemináriumba, én addig otthon főznék, mosnék, segítenék a nénémnek, s az a három-négy esztendő hamar leszaladna.

- Azután? Láttam, hogy röpködnek a bogarak a levegőben.

(Már ekkor egy-kettő beröppenhetett a Máthé uram nagy, szögletes fejébe is.)

- Kitenné a püspök káplánnak, az én hazámba, Alsó-Tompára, s onnan majd eljárnám én, hogy egyszer csak felső-tompai pap lenne az én uram, s ott ülnék a papné székében.
- Nem lehet az, édes galambom - könyökölt izmos karjára Máthé ur, de növekedő jó kedvvel.
- Már ugyan miért ne?
- Mert ott tégedet én tőlem elszeretnének, Pest nagy város.

Erre mind a ketten elnevelték magukat.

Soha se büszkébb a jó feleség, de az igazi ártatlan asszony, mint mikor szeretett férje tréfából félti, és felteszi róla, hogy más szeme is örömet megakadna az ő arcán.

- Aztán mi baja volna még magának? sürgeté a feleség, a legderültebb duzzogással és ragyogó, apró fekete szemekkel.
- Hogy vén vagyok már tanulni.
- Hogy volna?
- Nyolcz esztendő házasok vagyunk már, tudod-e, Zsuzsikám?
- Nincs az a maga homlokára írva, Dániel.
- Nincs, de nekem nagyon buta, vastag fejem van. Az eszem soha se fogott valami könnyen.
- Tanulok én magával, ha kell éjjel-nappal. Nekem mindig játék volt a tanulás. Most is elmondom minden prédikációját.
- De ha én ötöt se tudok. S négy esztendeig tanulni - hozzá még ki is nevetnek. Inkább követ fejtenék. Nem, nem Zsuzsikám, nem lehet; majd bele találnék bolondulni, mint a kis Piros Pista Nagy-Körösön, a ki szintén papságra vágyott, s a kukoriczák között halt meg, a hol agyontanulta magát. Láttam, én temettem.

Igy fordul búra egy-egy alkalmatlan példa felhozás által sokszor a legvidámabb beszélgetés. Máthé Dánielék is a Piros Pista esete által nem tudtak többé belezökkenni a jó kerékvágásba, addig döcögtek, addig döcögtek jobbra balra a járatlan uton, hogy észrevették, és Máthé ur indulatosan vágott a levegőbe, hogy azokat a parányi apró bogarakat ott rettenetes ökleivel összezuzza. De nem lehetett, mert ezek az elverhetetlen bogarak csak tovább szállingóztak a levegőben. Akkor is ezek a láthatatlan bogarak suhantak idebb-odább a Duna partján, mikor a hantosi rektor elhatározta, hogy oda hagyja szép kövér veteményes kertjét, hosszú szilvását, buja rétjeit, bő termésű kukoricza-földjét, komáit, kedves tanítványait, s elmegy a nagy Szabadhatárra orgonistának, s két ezer hantosi paraszt helyett orgonál nyolcz-tíz ezer fekete haju, cifra subás, kék posztó dolmányos kunnak. S mi történt? Biber uramnak a gazdag Csere Mihály is, a kevély Dömötör László is, a hegyes Péter Izsák is, a veszekedő Mákos János is oda kiabáltak, hogy rosszul orgonál, ne huzza, nem parasztok közt van most, hanem cifrázza, ha tudja, mint a fülöpi kántor, ha nem tudja, keljen fel, a maga hangját is eressze ki, mert a szabadhatári templom ahhoz van szokva, hogy bugjon benne a hang, mint a trombita, és harsogjon, mint a kürt. Ha nem nagy az a hang, akkor bizony menjen maga atyafi. És el kellett menni Bibernek, de a kövér rétjeit, szép szilvását, kedves komáit nem találta fel többé soha.

Ez a történet is megfordult Máthé ur fejében, mert egy becsületes ember fejében a világon minden történetnek meg kell fordulni, mikor nagy dologra határozza magát.

A szoba tele lett ezekkel a láthatatlan kis égi vagy pokoli bogarakkal, úgy, hogy alig vette észre, mikor a rektorok diszes küldöttsége csak ott állott ám az ajtóban.

Heten voltak, s az öreg Szabó bácsi vala a vezetőjük.

- Kedves uramöcsém, kezdé az öreg rektor, örvendező piros arczczal, biztos reménynyel, mert mért nem is kezdhette volna éppen így, tisztelt férfiu! Hiszszük, tudva vagyon ön előtt, hogy egyesületünk most tartotta tisztújító gyűlését. Nagy tanügyi kérdések vagynak napirenden, az iskola-ügyelőség erősen szorít bennünket, főképp ez a mostani uj, a ki még nem királyi tanácsos, a ki megyei gyenge aljegyzőből lett hirtelen jó nexusok után főfelügyelővé, s a ki éppen ezért most a lelkünk üdvösségén is keresztül menne, hogy minél előbb nyeregbe ugorhassék, huz, von, fed, zaklat, mintha semmit se tudnánk. Azért is erélyes embert, mert Sólyom Sándor kollegánk, tisztelt volt elnökünk is talpig jeles ember, de öreg, könnyen ijedő, ifju, bátor embert kerestünk tehát, s az egész egyesület szeme tisztelt uramöcsémen akadt meg. Helyesen is, két vótum hijján az összes gyülekezet Máthé Dániel személyében állapodott meg. Fogadja szeretetünk, bizodalmunk ez őszinte jelét, kedves elnök ur, vezessen bennünket jóról-jobbra, nyereségről-nyereségre, s Isten ő szent felsége juttassa el csöndesen a boldog öregség leg-szélső határáig, a tanítói testület állandó díszére, hasznára. Éljen!

- Éljen, éljen, éljen! hangzott a lelkes kiáltás a hét derék férfinak ajkairól. S egyik is, másik is várta a szép viszonzást. Közelebb is járultak az uj elnökhöz, hogy minden szócskát jól meghallhassanak.

Hogy röpködtek azok a kis bogarak, mintha forgó szél kergette volna őket.

Jó-e az, mikoron az asszonynak több esze van, mint kellene, és mikoron a házhoz jobbadán mindent az asszony hoz, és ezt ő tudja is, és nem is titkolja el?

Máthéné hirtelen, mintha csak a félrecsuszott nyakravalóját akarná a férje urának megigazitani, oda sugott a gondolkozó ember fülébe: el ne fogadja, én nem sütök-főzök!

Lassan volt ez mondva, de egy-egy jó fül mégis elkapta a szót.

- Hm! - hallatszott reá egy kis csöndes mormogás.

Máthé urnak most azt kellett volna tenni, hogy így szól: Köszönöm, szeretett tisztársaim, a megtisztelő becses bizodalmát, életem legszebb órájának tartom ezen órát, és így tovább, a mint hozta volna bizonyára az okosság és öröm.

Nem tette, habozott, gondolkozott, pedig száján volt a szó, a jobbik szó.

De fordította a beszédet ilyenre:

- Annyira meglepte szivemet szeretett tisztársaim kegyes jóindulata, hogy mielőtt válaszolhatnék, pár napi gondolkozási időt kérek. Csekély vagyok én még ily magas polczra, számosan vannak itt nálamnál sokkal méltóbbak, érdemesebbek.

- Nem, nem - tetszett az alázatos szó, - csak öcsém uram kell nekünk.

No mégis meg kellett adni a várakozási időt!

Künn aztán a küldöttségnek az a jó fülü tagja, a ki nem felejtette el, hogy én nem sütök-főzök, elmondta a társaknak a dolgok igazi körülállását, és a gyülekezet haragosan, háborgó szívvél, hamarosan szerteoszlott.

Pedig Máthéné nem volt fösvény asszony, rossz szívv sem, s már minden ételt oda is tett a tűzhöz, csak a szándéka volt magasabb. Ám a sok jó sült, bor, gyümölcs most valóban ott maradt.

Mindig azt láttam én is, de mások is azt látták kétségkívül, hogy a nagy urak érzékenyek, neheztelők, boszuállók; de a valót ha ki akarom mondani - fájdalom, ki kell jelentenem, hogy a szegény emberek is csak ilyenek.

Hogy zugtak, morogtak a rektorok; hogy bántotta szívüket az illetlen szó, hogy: n e m s ü t ö k - f ő z ö k ; hogy esküdtek többen boszut, hogy ezt keservesen megbánja valaki! a ki tud és akar valamit elképzelni, ezt éppen elképzelheti.

A Máthé Dániel csillaga a szép, boldog csereshegyi falvakban leszállott.

Édes Istenem, mikor egy ember csillaga leszáll, nagy kérdés: feljön-e az még valaha!

Máthé Dániel urat azért-e, mert kedves jó feleségére hallgatva, de erősen körül vették azok a kis parányi zsongó-bongó bogarak. Mintha mindenikből egy régi, bátorító jó barát nézett volna felé, mondván: helyesen Dániel, a ki mer, az nyer!

III. Egy szó, a mi bánt.

A jó emberekből pedig a szerencsés gazok mennyit elpusztítanak, mégis, istennek hála, sohasem fogy ki a világ. Azon igen kedvező helyzetnél fogva, hogy az asszonyok mégis csak bizodalmasabban elmondanak minden titkos gondolatot, tervet, mint a férfiak. Oláh József pesti papnövendék, egy buzási asztalos fia, megtudta, hogy Dániel bácsi miben töri a fejét Felső-Tompán.

Nem is sokat késedelmeskedett, hanem felöltötte legjobb ruháját s hogy utba igazítsa Máthé urat, egy augusztusi szép reggelen beköszöntött a rektor urékhoz.

Mindig van valami jellemző, felismerhető szép tulajdonság azokban, kik az embernek segítségére akarnak lenni. Egyik mindig mosolyog, hogy bizodalját költsön; a másik óvatosan kapkodja a lábait, hogy jaj, rossz a világ mostanában, tehát vigyázni kell; majd egy másik borzasztón rágalmazza az emberiséget, hogy ő becsületes lelkével annál inkább kitűnjék a semmirevalók közül; olyan is van, a ki rokonságot köt, s nem nyugszik, míg be nem mutatja, hogy bátran reá bízhatjuk a mennybéli jussunkat; ez meg abban győz meg bennünket, hogy nincs halandó, a kiben jobban biznék, mint bennünk, s a kit apjánál, anyjánál jobban szeret, az föltárja előttünk alig sejtett kitűnő tehetségeinket, a mivel természetesen csak szemeinket nyitja ki. Egyáltalán a ki vigyáz, csak megismerheti valahogy, mikép az Isten időről-időre elküldi hozzánk oktatóinkat.

Oláh József ur azok közé tartozott, a kik mindenkit éig magasztalnak s a ki ez által jelzi, hogy minő gyöngéd, nemes lélek ő. Közép termetű, vállas, nyakas, veres-szőke ember volt, sok apró szeplővel, melyek mint megannyi szemek néztek a vele beszélőre. Tömött haját szorgalmasan kellett, hogy kenje, mert gyönyörűen fénylett. Veres, hosszú bajusza mindig úgy állott, mint két kis evező lapát, szerette kifeszíteni mellét, mely szokása már előre elárulta tiszta szívét, egyenes modorát, s a szavakat úgy ropogtatta, mint a ki minden kimondott ígének sejteti értékes magvát.

Ily ember nagy szerencse, ha kihez közeledik - amint ezt az első látogatáskor megmondotta Máthéné.

- Tiszteletes Máthé Dániel urat itthon lehet-e szerencsém találkozni - szólalt meg Oláh ur a Máthéék kis kapujában, éppen Máthénéhez intézvén e szívélyes kérdést.

Óh mint dobogott a jó asszony szíve e szóra, hogy: t i s z t e l e t e s .

- Igen is, éppen itthon van, tessék; valami mézet szed.

- Ah tehát van méhesük is? Az pompás. Jó jel, hogy első látogatásom is édessel kezdődik. Én a jelekre sokat adok, Isten mutatja azokat nekünk. Ha nem tévedek, éppen a kedves tiszteletes asszonyhoz leszen szerencsém - Máthé Dánielnéhez?

- Én vagyok.

Kezet nyujtottak, s mint a pártfogók szokták - Oláh ur egy pár másodperczig keztyüs kezében tartá az asszonyka barna, csontos, széles, falusi kezét. A mellett egy futó pillanat alatt az egész csinos udvart, telket, csürt, szérüt, kertet, gyümölcsöst felmérte.

- Van ezeknek mindenük - jegyzé meg magában a fiatal ember - s növekedő udvariassággal és derűséggel hangoztatta dicséreteit.

A nagy, izmos termetű Máthé Dániel ur hajadon fön, ingujjban, kigombolt mellénynyel, s két jó nagy tállal, melyből csorgott a frís, aranyzinü méz - sietett a beszélők felé.

- Isten hozta hozzánk, Oláh ur, kiáltott Máthé Dániel, hát haza kerültek már a theologus urak?
- Egytől egyig, elnök ur, csak nekem kell visszamennem pár hét múlva, mert a főtisztelendő püspök ur káplánja helyett kápláni teendőket végezek.
- Már? az ugyan szép - sietett megjegyezni édes irigységgel Máthéné - istenem, így hát már majdnem pap! Oláh Mihály bácsi szerencsés!
- De nem vagyok ám elnök, Oláh ur, ne is tessék úgy czimezni. Feleségem nem hagyta, hogy elvállaljam. Hát ni! - legyintett az egyik tállal.
- Hallottam az okát fülhegygyel - helyes. Nagyon örvendek.

Megbátorodott erre Máthéné. És én hiszem, hogy nem tudta mit beszél a jó asszony, de szörnyen ócsárolta a rektorokat. Elmondta, hogy azok minő szolgák, rabok, rongyosak, iszákosak, s hogy mily kevésre is becsüli őket a világ. Bezzeg másképp vannak a papok.

- Azok se mind a teteje ám, Zsuzsika. Most is kettőt csaptak el.
- Ha volna is egy-egy törődöttje - az meg se látszik.
- A rektorok jó hazafiak - veté oda Máthé ur büszkén.
- Tán a papok nem? Azok ott is előljárnak, vezérek.
- Lehet, lehet.
- De éppen úgy van. A forradalomban is apám csak közember volt, a pap vezér, pedig szegény apám husz olyat legyűrt volna.

Mikor az ember megkapja a jó, alkalmas tárgyat, órákig se fogy ki a legkellemesebb beszélgetésből.

Máthé ur, Máthéné, és Oláh József ur, mintha papválasztás lett volna küszöbön - mind csak a papi állás nagyszerűségéről beszélt, egyik előnyösebb világitásba helyezve a szent hivatal felséges voltát, mint a másik.

- Már csak a papnak lakása is mindig jobb, mint a rektore - erősíté Máthéné asszony.
- Jobb, hagyta helyben Oláh ur, jókat falva a friss mézből, és puha fehér kenyérből.

Éppen készült, hogy egy jó karaj gyürkés kenyeret szeljen.

- Nagyszerű ez a kenyér ezzel a mézzel, tartotta fel a kenyeret vigyorogva.
- Oh tessék, tessék - tömte volna a sok mézet a jó asszonyka a vendég vastag, veres szájába. Istenem, hogy örvendek, hogy ez a kis semmiség olyan jól esik. Megpróbálom egy kis jó mákos rétesel, ugy-e jó, lesz?
- Nagyon jó - nyelte hatalmasan a rektori falatokat Oláh ur.
- Hát réczét, friss káposztával?
- Nagyon jó.
- Istenem, hogy örülök. Addig kimennek egy kis sétára Dániellel a szőlőbe. Lehet talán már egy-egy érett szemet is találni.
- Nagyon helyes.

- Elmondja Oláh ur, hogy milyen élet van Pesten, milyenek az emberek. Csak törje meg azt a kemény diót - mutatott férjére - mert többet ér ám ez, mint a mennyit kívülről mutat. Az egész falu mondja, hogy a jó isten is papnak teremtette. Csak puhítsa meg azt a kemény, vas fejét.

Nyár volt, a mikor falun nem jártatja jóra való magyar ember gyermekeit az iskolába: azonban Máthé ur iskolájában mégis voltak néhányan, zsidó fiúk s pár német hivatalnok leánykája.

Ezeket tehát módban kellett hagyni.

- No, látott ilyet, Oláh ur - lépett elő méltó panaszszal Máthéné - a rektornak soha sincs pihe-nése, hanem van aztán a papnak. Örökké a városon ülhetnek. Egész héten csak annyi dolga, hogy egyet fordít a zsákon, s más prédikációt vesz ki, azt vasárnap délelőtt elolvassa, s megvan a hét. A feleségeik is mily boldogok, külön székük van a templomban.

- Igaz.

- Csak azért is pap lennék - s itt Dánielre vetett egy villogó tüzes tekintetet - hogy a feleségemnek külön ülőszéke legyen. Szégyen az egy tisztességes asszonyra, mikor akármilyen elegy-belegy nép melléje ülhet. Az Isten csak a papokról gondoskodott, pedig az eklézsia szekerét mindig a rektorok huzták és huzzák is örökkéig. Ez a semmi adminisztrátor is csak átizen: rektor ur imádkozzék, most nem mehetek; rektor ur prédikáljon, be kell mennem a városba; rektor ur temessen, ez a bajom, az a bajom. S a tisztességet, a szép fizetést elviszi ő. Hát élet ez? De tudom Istenem, hogy nem ülünk itt tovább.

Még a konyhából is behallatszott egy-egy érzékenyebb felkiáltás, hogy csak a papnék a boldogok, csak papok az urak.

A férfiak mosolyogva tekintettek egymásra, sajnálták a szegény asszonyt, s a sok boldogtalan rektornét a közel és távoli vidéken; vették kalapjukat, pálcájukat, Máthé ur a kulcsokat, s pár öblös üveget. S megindultak a szőlők felé.

Oláh ur oly mélyen meghajtotta magát a tágas tiszta konyhában Máthéné előtt, hogy ily felette finom udvariasság csakis egy papnét illethetett, sőt még kezet is csókolt, tekintettel lévén a gazdagon megrakott széles tűzhelyre.

- Csak világosítsa fel, édes, jó Oláh ur, Dánielt, hogy meg lehet élni Pesten, le lehet azt a néhány évet hamar járhatni, - megálljon, hogy szereti? - s az asszony minden étel készítésén végigment, úgy a sülteken, mint a tésztásokon. S hogy örvendett, mikor megtudta, hogy Oláh ur is mindent jó zsirosan, paprikásan, fűszeresen, édesen, cukrosan szeret, éppen mint ők. Mily kedves ember, csupa szeretet, finomság, mint a milyen lesz bizonyosan Dániel is, csak egyszer rálépjen a papi pályára.

De rálép, mert nem nyugszik, ha utolsó tűig-gombig mindent pénzzé kellene is tennie, míg föl nem szentelteti.

Ő is, a jó asszony, vigan forgolódott a konyhában, de a férfiak is nagy jó kedvvel haladtak kifelé a partos gyümölcsös meredeken. Érett a körte, pirult, sárgult; zsendült a szilva, kékült, gömbölyödött; a sötétzöld, ragyogó szőlőlevelek közül hivogatólag kandikált ki a zöldsárga bajor, rózsaszín muskotály, s tarkálló feketés jardován. Egy-egy szőlő-őrző vén ember nagyokat durrantott a magas állásról, hosszú ostorával, hogy azután tisztelettel megemelve kalapját a rektor urék előtt, s elgondolja, ugyan ki lehet az a csinos fiatal ur, nem-e az ivándi új pap, mert alighanem mégis a halmosi lesz. Egy-egy sövénykapu mellől szép fiatal, paraszt leány leselkedett, hol kijebb, hol belebb huzódva piruló arczával, hogy megtudhassa, ki az, a ki a rektor urral megyen, mert ugyan helyre egy fiatal. Élt, zsongott-bongott, mozgott minden fa, minden bokor.

S mennyire jobban éledt a Máthé ur szíve azokra a szép, ékes beszédekre, melyekkel Oláh ur folytonosan táplálgatta.

- Ah milyen ember Székács, meg Török, két igazi apostol. Tudja Máthé ur, Székácsot csak egyet szült a világ, olyan felséges szónok nem lehet ma a protestáns világban, hangja mint

mennydörgés, fekete szeme tüze mint a villámlás, őszbe boruló, sűrű fekete haja még mintha gyönyörűbbé tenné magas, nyílt homlokát, s aztán hosszas telt, borotvált arcza a tiszta jóság, fenkölttség. Csak rá kell nézni, hogy az ember fölkelkedjék, s elfeledjen mindent, a mi a földön sértő, szomorító. Nem hiszem, hogy lehetne szív, a melyet a legrejtettebb gyökerekig meg ne hatna, renditene. Várjon, mondok egy fölséges beszédéből néhány passzust.

Éppen egy magaslatra értek. Alant kanyargott a széles, csillogó Duna, szigeteivel, zátonyai-val, erdeivel, mintha azokat is mind magával vinné, mint a hogy viszi a csónakokat, hajókat; lent a füzes erdők szélén, sűrű fák között pihent a falu, Felső-Tompa, s vigyázólag, intőleg emelte ki karcsu bádogg-tornyát a valaha katolikus, most protestáns templom. Erre fordította tekintetét Oláh ur, s megcsimítva vereslő, fényes haját, s megpödörgetve hosszú, lebegő bajuszát, fenkölt színészi magatartással, mint a kisebb Lendvay szokta egy-egy ily drámában, szavalni kezdte a lángeszű nagy prédikátor sorait: »Szemek, mit szemlélték? Inkább a természet csodáit, a művészet remekeit-e, vagy a mulékony divat tarka képeit? az Isten néma prófétáit-e, a csillagokat, vagy az éji örömtermek lámpafényét? Magatokat-e a tükör előtt, vagy a nagy Isten bámulatos műveit? Ha néztek, h o g y a n ? Összevont szemöldökkel-e a boldogabbat, kényekben fürödve-e a boldogtalant, félszeg hunyorral-e a nagyobbat, leeresztett pillákkal-e az alantabb állót? A gyűlölségtől szikrázva-e, vagy a bocsánat könyeiben olvadozva-e az ellenséget? A vágy ködével leplezve a bűnt, vagy ösztönszerűleg bezárkóztok-e előtte.

Nyelv, mit szoktál beszélni? Igazat-e vagy nem igazat, nem illik-e rád az apostol mondása, hogy: Istent dicséred-e és az embereket átkozod egy és ugyanazon ajakkal? nem ejted-e a keserűt édesen, és az édeset keserűn? magasztalod-e, vagy legalább véded-e a gonoszt; a jót és jókat nem gyalázod-e? azt szólod-e, a mit az ész előbb átgondolt, vagy előbb szavalsz, hogysem eszedet tanácsul kérted volna? nem szóltál-e ott, hol hallgatnod, nem hallgattál-e ott, hol szólnod kell vala? mindig a szív hű tolmácsa voltál-e, vagy szavaiddal kebled érzelmeit palástolgatád? tudtál-e hallgatni, midőn megfogadtad, vagy nem állhatván ellent, elsusogtad a rád bízott titkokat? nem lettél-e kigyóvá, mely mar, méreggé, mely öl, kétélű fegyverré, mely barátot és ellent, magát és mást sebesít?... Ah, erős Isten! hordozz engem tökéletes utakon.«

A nyers, darabos, durva arczu, de szelid, ábrándozásra hajló ember majdnem egészen oda nyomta magát az áthatott ifju szónokhoz. Nem vette észre, hogy az ő ajkai is mozognak, és nem vette észre, hogy könyei csöndesen csörgedeznek.

Felkiáltott ő is Oláh urral: Ah, erős Isten, hordozz engem tökéletes utakon...

- Ugy-e? Ez ám a szónok, Máthé ur? S milyen nemes, magas szív. És ez is egyik tanárunk.

- Tanárunk? kiáltott elragadtatva Máthé ur.

- Az, mért ne. Több: barátunk, testvérünk, atyánk.

- És hát Török?

- Török? az mint a Krisztus, szerte jár és jót tesz, felkeresi a kicsinyeket, gyámolítja az ügyefogyottakat, ah barátom, az egy nagy, nagy ember, több, egy fél Isten, mert ő szegény, s másoknak halhatatlan munkát teremtett. Egy maga, tudja mi ez? Nincs annak czime, semmi czíme, nem jár az hintón, selyemben, bársonyban, nem kamatoztatja az titkos uzsorákon pénzeit, hanem a rajta valóját is oda adja a szegénynek. Tudja, mit tett ez az ember? Templomot vett, iskolákat épített, alapítványokat szerzett egyházának, iskolájának és nem vett érte semmit. De ha van az emberekben becsület és hála, egekbe nyuló piramisnak kell hirdetni nevét, örökké élő jóságát. Ezek a papok, tudja, ezek járnak a Jézus nyomdokain.

Máthé ur arcza lángolt a szégyentől, hogy ő még semmit sem tett, pedig már belépett a harminczkettedik esztendőbe, hogy ő egy érzéketlen, önző, tunya ember, a kire nem méltó, hogy Istennek ez a szép, tiszta augusztusi napja süssön. De fordítani fog ő ezeken! Hogy? mikor? s hol? Mint a hirtelen kibugygyant forrás, buzogni kezdett szívében minden szebb érzés.

Igy értek el a szőlőbe.

Máskor az volt az első gondja, dolga, a mint a nagy vasas, három zárra járó ajtót kinyitotta, hatalmas, fényes, hengeres kulcsaival, hogy kinyitogatta a présház vastábláit, megnézte a hordókat, megtörölgette, megkopogtatta, valamelyik nem szivárogo-e, nem nyultak-e hozzájuk lelketlen, avatatlan kezek, azután széttekintett a terjedelmes, majd négy holdnyi szőlőben, s mikor mindent elvégezett, akkor töltötte meg a magával hozott nyakas kis itczés üveget. Most, mert talán a kellő lelkesedésnek engedett, elsőben is a csapot kereste föl.

Töltött Oláh urnak, magának is, és ismét töltött és töltött.

- Én visszatértek az elhagyott ösvényre, a papi szép, felséges pályára.

- Csak vén ne volnék egy kissé, öcsém uram, ragadta meg hévvel Máthé ur az ifju ember sima, puha kezét.

- Hogy volna vén, bátyám? Éppen a legszebb időben van, 27-28 éves lehet.

- Több, és szégyelte megmondani, mennyi, hanem megtöltötte a helyett újból a poharakat. Hanem nehezen tanulok, az az, öcsém!

- Se baj, kisugjuk, aztán meg lesünk, itten-ottan pászolunk, s megy a dolog pompásan. Apánk lesz, pénztárnokunk, gazdánk. Kedves neje kosztot ad, oda járunk huszan-harminczan, s egyszer csak előállunk a papi cenzurára, majd a májusi gyűléskor a fölszentelésre.

E szóra szent borzalom futotta át a derék rektor hatalmas, husos hátát. Már ott érezte vállain a magyarországi keskeny, kötény-szerű selyem-palástot, s derekán az övét, melynek szalagjai hosszan lógnak alá magas, majdnem öles termetéről.

- Szép lesz az, bátyám! Erre iszunk.

- Vajjon? szólt félve is, örvendve is. Hát hiszen igyunk.

- Pompás papot csinálunk magából. Felséges ital. Hej bátyám.

- Ugyan? De nekem nagyon nehéz fejem van ám, gondolt a papságra.

- Majd meglássa, mikor kibukkan a sötét lépcsőkön a katedrába, s oda fordul a nagy, fényes pesti gyülekezethez, melyben nem egyszer grófok, sőt hercegek is vannak, úgy átmelegszik, hogy eszébe se jut, hogy valamikor itt Felső-Tompán rektor is volt, s nyújtotta az irgalmatlan komisz éneket.

Most bántotta legelőször a rektor szó. Miért? S komisz éneket?

IV. Máthé Dániel ur utolsó rektori examene.

Falusi embernek, s főképp egy becsületes embernek nem lehet olyan könnyen mozdulni a hivatalából, mint a nagyvárosi uraknak. Azok összevesznek előljáróikkal, egy kis pénzt félrekezelnek, s kész az egész munka, szabadok - előttük a szép világ! Ma pénztárnokok, holnap vasuti konduktorok, fényes arany vagy ezüst paszománttal; ma szerkesztők valamely újournál, holnap már képviselőjelöltek a Tisza-Duna között, s járnak velök a bemutató honmentők. De fölötté másképp vagyon ez falun. Ott a sörtéseket el kell adni, teheneket el kell adni, lovakon tultenni, szőlőt elcsereberélni, borokat elhelyeztetni soha meg nem fizetem korcsmárosokhoz, s a falutól, s esperes urtól is nehéz kivájni az elbocsátó levelet. A nélkül pedig nincs út se fel, se alá.

Nem kellett már a rektorság Máthé Dániel urnak.

Két okból. Először csakugyan mást választottak a rektorok elnökének, egy kicsapott takarékpénztári ellenőrből lett rektort, ifjúkori halálos ellenségét - tehát most már nem marad; másodszor komisz, irgalmatlan ének! S ő ezt soha se tudta! Hogy nyújtotta pedig sokszor, milyen áhitattal, azt hitte: mindenkinek a szíve megérzi, hogy ő most mily remek munkát cselekszik. Nem kellett az asszonynak ösztökélni, ingerelni, hogy menjünk már, mit ülünk már ebben a förtelmes fészekben. (Mert különben Felső-Tompa gyönyörű szép kis helyecske volt bizony.) Röpösött is a Máthéné lelke örömeiben. Okos, tiszta fejű asszony léte, olyan bolond volt, hogy mindenütt a diszes rektorságot ócsárolta, a Fülöp Áron boltosnál, a Sarju mészárosnál, ki pedig szintén zsidó volt, tehát nem részünkről való; a Görbe Tutyi asztalosnál, (ki egyébként is, a mért rektor nem lehetett, minden belső embert halálosan gyűlölt) s valami szín alatt, hogy terítőt készít az ur asztalára ajándékba, mielőtt elmennének - mindjárt, mindjárt bekukkantott a templomba - nézni a papné székeit. Sőt nevetséges dolog csak kimondani is, sokszor bele is ült! Nem bűn, igaz, igaz.

Senki se látta különben, csak Pista Andrisné, a harangozóné, de az - a mint megmutatta a körülmény, - éppenséggel elég volt.

- A rektorné asszony Pál-napján, éjféltben, tánczolt a templomban egy ingben, s eladta a lelkét az ördögnek, csak hogy az ura tompai pap lehessen.

No az már igazán nem volt igaz.

- A rektor ur Sarju zsidónál minden éjjel hamis bankót csinál, s Pestre viszik a sok pénzt.

Ebből se volt egyéb igaz, minthogy Sarju vette át a Máthé ur borait.

A közben, a mint elterjedt a hire, hogy Máthé Dániel beadta a lemondását a presbitériumnak, s Szent-György napkor már el is költöznek Tomparól, seregestől járt a nép, asszonya, férfiak, örege, apraja a jó rektorékhoz.

- Óh lelkem, jó asszonyság, aranyos rektorné asszonyom, ne menjenek el közülünk, hiszen mint a szemünk világát, úgy szerettük mindig.

- Mivel bántottuk meg, ki bántotta, hogy az a haragos Isten pusztítsa el, a ki csak egy rossz szót is szólott a mi drága, jó rektor urunkról.

- Nem lesz többet olyan énekes, mint a milyen Máthé Dániel volt - nem, soha többet Tompán, de még a környéken sem. Nem halljuk többet oly szivrehatón, hogy: »Ez husvét ünnepében. Ez husvét ünnepében!« - hangzott utcahosszat a szívből jajgató asszonyok ajkairól.

- Olyan bucsuztatókat se hall többet a falu, a milyeneket Máthé Dániel mondogatott százszor, meg százszor, még a koldus Tamás Pál fölött is:

»Botját, tarisznáját letette már Tamás,
Fölveszi bizonynyal holnap utána más;
De éneket, szépet, a hogyan ő zengi:
Áldott Jézuskáról, nem mond szebbet senki.«

Betölt a falu sirással, a mellett, mint a sötét felhő, jött a sok fekete ruhás rektor barátkozni, hizelegni, kelletni magát a tompaiaknál, ócsárolni Máthé urat, hogy kevély volt, szívtelen volt, lenézte a szegény tanítót, kikerülte a szegény embert, mert nem birt a dölyfösségével, hogy megszédte magát a nép zsirján, hogy kiszivta a szegénység véré. Menjen a gonosz-tévője, akassza fel cselekedeteiért a hóhér...

Az esperes ur is be-bejött a faluba két vén szürke lován, hozta a sógorát, a bakari részeges kántort, s árulta a presbitériumnak, mint a legfáinabb portékát, a kinél különbet fél Magyarország nem szült. Mi ehhez képest Máthé? még a rongya se.

- Igaz a, nagytiszteletű esperes uram, mondogaták itt-ott, valamely pinczékben hallgatva a bakari rektor törött-fazék-hangját.

- Ez a hang, barátaim, bátorítá őket a jó esperes ur, maga is fúva a szép: »Igyunk fiuk« éneket. Aztán ha le nem mondott volna, suttogá az esperes, akció alá kellett volna vetnem, mert csalás, hamisítás, sikkasztás, kötelességmulasztás, erkölcstelen parázna élet, stb. temérdek kanonikus hiba! Éppen a legjobbkor mondott le. Viszi a büne, a gonoszsága, barátaim. Igyunk.

Igy vigasztalta a jó lelkipásztor-főnök az együgyű népet, a ki mindig vak, s az is marad holtig. Mert a nehéz, terhes esperességgel az a kötelesség is jár, hogy vizitálni kell a népet sűrűn, és alkalmatosan vezetni.

A felső-tompaiak azonban megrögzött, konok emberek voltak, alig tette ki a lábát a jó esperes ur közülök, a két fehér ló még a csordás kutat sem érte el, már a boldogtalan, együgyű nép ott rimánkodott a rektora, a kedves, szeretett, jó rektora udvarában.

- Nem innen egy tapodtat sem, kedves rektor urunk, megjavítjuk a fizetését, hát hiszen építünk még egy szobát, megfedjük a csürrt cseréppel, új kutat ásunk, nem megy, itt haljon meg közöttünk. Minden papunk, rektorunk itt halt még meg. Behelyhezettjük a cziporium udvarába, követ emelünk, mint a papunknak.

- Majd ha Felső-Tompán pap lesz Dánielem, mondá igaz örömmel a rektorné.

A jó emberek egymásra néztek, megcsóválták busan a fejüket, hogy a szegény rektorné csakugyan eladta a lelkét, csakugyan igaz, hogy Pál napján a templomban, hogy éjjélkor, teremő Isten, s szomorun széledtek el egymásután hazafelé, hirdetve, hogy Máthéné alighanem igazán meghibázott az elméjében, bejár a templomba az ablakon, a hasadékokon tánczolni, s másnap érthetetlen dolgokat beszél, könyvekről, tanulásról, papságról!

Mély, mély, őszinte részvét töltötte el a tompaiak szívét.

Előbb erőszakosan közbevágtak, mikor Máthé ur eladta a szép lovait, hogy mit csinál ilyen potom áron; majd - mert az ember meghajlik a sors előtt - maguk is elkapkodták, a mit lehetett, jó olcsón, egy hordót, egy széket, asztalt, egy borjut, egy disznót.

Menni kellett a dolognak a maga rendjén, mint a nagy betegségnek, és végződni vagy egész-séggel, vagy halállal.

Eljött az idő, hogy a felső-tompaiak új rektort választottak, azt, akit Máthé Dániel, kedves volt rektoruk ajánlott. Nem kellett az esperes úr szeretett sógora, pedig ugyan sokszor megjelent a két vén fehér ló Tompán.

Lakott a faluban valami szegény, árva fiú, egy kicsit sánta is volt, valamennyire vak is, de azzal az egyik nagy kék szemével oly nyájasan tudott mosolyogni, hogy minden ember megszerette.

- Válasszák meg, kedves barátim, Harmath Sándort, szólta Máthé úr a tompaiakhoz, s a tompaiak egyhangulag megválasztották.

Össze is szidta őket az esperes, és kijelentette, hogy ez ellen protestál, és fölmege a püspökig.

- Micsoda? egy nyomorék embert ekkora faluba, mikor itt fölös számmal vannak épek. (Teszem, a bakari sógor is.)

Máthé Dániel meg akarta várni, hogy exament tegyen kedves tanítványaival, utoljára, még egyszer. Azért is az egész őszt és telet a legnagyobb munkában töltötte el. Ne legyen egy is, aki ne tudja kötelességét. Kora reggeltől késő estig ott ült az iskolában, hogy sokszor alig tudott elszakadni kedves gyermekeitől.

Máthéné - mint általában ilyen esetben a nők - erősebb lelkű volt, vigán varrt, szabott, kötött, készülve az élet szebb, dicsőbb napjaira. Ő már tisztán látta Pestet, a sok kosztos ifjú embert, a fényes templomot, ott a püspökné mellett egy kis szöglet-helyecskét, az ő székét, mert hiszen innen-onnan ő is papné már. Négy, öt év, kicsi dolog, négy-öt tél hamar elolvad fagyával, jegével, havával.

Hizott, épült, csinosodott, a kis sovány, fekete asszonyka szinte kigömbölyödött. A nagy öröm és boldogság fényessé tette orcáját, szeméit, mint a nap a rektori lakás kis ablakát, a hova, a mikor csak teheti, örömet oda süt.

Im holnap Gergely napja, vasárnap. Itt az exámen.

Máthé Dániel urat, mert tán meghütötte magát valahol, kiborzogatta a hideg, s elgyújtotta a láz. Éppen Gergely-nap előtt.

A vén Csendes Miskáné, ki megkente a rektor urat, hogy kivegye belőle a bajt - az udvarban azt mondta a rektornénak:

- Angyalom, kedves tiszteletes asszonyom (már így czimeztette magát bizodalmasabb jó asszonyaival) ez a hideglelés, akármiképp forgassam az eszemet - nem jó jel, nem jó jel.

No ez abban maradt.

De éjjel félrebeszélte Máthé úr, s mind a papságról.

Szerencse, hogy a feleségén kívül senki se hallotta, hogy miket mondott. A harangozó né azonban, ki mindent tudni akart az utolsó pontig - ezeket a szavakat is meghallotta.

Most még nem mondta el senkinek.

A természet segített Máthé úron; másnap semmi baja se volt.

Diszesen, nagy közönség előtt tarthatta meg az exament.

Fent, a magasan álló rektori katedra körül, ültek a vizsgáló urak hosszú, fekete asztal mellett, melyet ily alkalomra rendesen a faluházától szokott az egyház elkérni, a fekete, törött, kopott, nyikorgó székekkel együtt. Oda adták a nagy tintatartót is rossz tollaival - bár senki se irt velök egyszer is. Átküldte a bíró úr a vastag, két itczés ivóüveget, s a majdnem itczés ivó-

poharakat. Ezekből sem ivott pedig senki. De így hozta magával a tisztesség és - falun erre sokat adnak.

Az esperes ur föl is emelte egyszer-egyszer a nehéz, durva poharat, és mint mindenre, és örökké, erre is elmosolyodott, bár ma se lehet tudni: mi okból. Az adminisztrátor ur is elmosolyodott, hanem ha ő már azért, hogy az esperes urat a választásokra lekötelezze. Sokszor az emberek azt hiszik, hogy egy jól alkalmazott mosoly többet ér, mint egy papirosba takart két forintos tallér, vagy akár egy arany. Nem hiszem, hogy erre is nem nevetett az esperes. A bakari rektor ur is ott ült egy szögletben, feltaszított orral, keresztbe font kezekkel, hogy a vizsgáról a Duna-Vidékbe egy jó borsos cikket írjon, és jól leteremtse a nyomorult Harmath Sándort.

Nem megyek addig tovább, míg ide nem teszem, hogy ez meg is történt.

Temérdek nép volt a hosszú, tágas teremben, hogy egy egészséges lélegzetet alig vehetett az elfáradt, verejtékező vendég.

Voltak ott zsidó szülők, tiszteletteljes alázattal gyermekeiket hallgatni, hivatalnokok, feszengő diskuráló magatartással, mesteremberek, büszke örömmel, hogy a parasztnál előbb ülhetnek, paraszt menyecskék, viruló orczával, öreg szülék, kurta bundácskákban, barázdált, ránczos ajkakkal, melyek a hatvan esztendő parasztasszonyt már nyolczvannak mutatták, ott voltak az esküdtek, presbiterek kurátorostól, bírástól, jegyzőstől, figyelmező tekintettel, bár mindnyájan csak a fiatalabb, szebb asszonyokat nézték, és keveset figyeltek az esperes ur fontos kérdéseire; a falu tisztességesebb része bizonyára ott ült, el lehet mondani.

S mégis a Duna-Vidék azt írta: »Kongott a terem a hidegségtől és ürességtől; valóban sajnáltuk a derék, ügybuzgó, nagytiszteletű esperes urat! Ám a népet nem lehet félrevezetni, hatalmasan boszut állott a felfuvalkodott Máthé Dánielen...«

A gyermekek, fiuk, mint leányok, gyönyörűen feleltek, hogy a szülőknek örömkönyek ragyogtak szemeikben.

- Ne énekeljeteK olyan csuful, kiáltott egyre, egyre az esperes ur, miféle paraszt tempó így olvasni; állj ide, ne hebegj, mit szuszogsz, milyen a körmöd, hát a nyakad? A rektorné asszony, de látom nincs itt, ilyesmikre ügyelhetett volna. Bakaron a tisztaság főtantárgy.

Az adminisztrátor ur hajtogatta nyírott, fekete, gömbölyű fejét, s mindenben a nagytiszteletű urnak adott igazat, ki még a feddések is, mint az egy espereshez illik, nevetve adta meg.

- Menjünk át más tárgyra, nézzük a mértant, számtant. Fiuk, az olvasással nem vagyok megelégedve.

Máthé urnak megteltek a szemei. Máskor az esperes ur csak dicséreteket hangoztatott.

Az esperes ur hivatalából kifolyólag oly kérdéseket tett, melyek azt célozták, hogy a gyermekek zavarba jöjjenek. És nem jöttek zavarba.

- A számtan menne, de többet kellett volna felölelni ebből a felette szükséges tárgyból, mit gondol a rektor ur? mi?

S a jó esperes ur itt is olyan barátságosan nevetett.

Máthé Dániel nem tudott mit felelni, csak gyűjtötte a könyeket forgó szemeibe.

- A számtan, kérem alásan, igen jól ment - kiáltott Fülöp ur, a zsidó boltos, kissé fölebb emelve ősz fejét.

Hanem egy zsidóra ki hallgatna, mikor az esperes ur beszél. Természetesen.

- Menjünk át, át, át, át, s a felügyelő esperes ur széles, nevető szájával nagyon ásitott - mire is menjünk által - s oda bökött körömnyi kis plajbászával egy pontra.

- Lássunk valamit a történelemből.

Minden gyermek felugrott és tartotta az ujját: én is, én is!

Az uribb rendű fiuk és leányok állottak elő, kik falun csodálatos módon mindig csakugyan a gyengébbek. Mikor ez a nyolcz, tiz fiu és leány kidadogta magát: igazán nevetett az esperes ur.

- Jaj, édes fiacskáim, ez gyengén menne!

- Kérem, tessék - szólott Máthé ur - itt még, s a jókra mutatott - ötven-hatvan nem felelt. Azokat tessék.

Az adminisztrátor ur felszökött, és szűrös szemekkel utasította rendre a meggondolatlan embert.

- Hallgasson, hallgasson, integetett széles lapát tenyereivel.

- Elővesszük, kedves gyermekeim, mert nekem még ma sok fontos teendőm vagy más eklézsiák ügyeiben is - nevetett az esperes ur - elővesszük a verseket. Ki akar mondani verset? verset?..... v.....ssett?

S ismét az uri gyerekek és lányok állottak elő.

A versekkel aztán befejezték az egészet, mivel hogy az esperes ur félt az alkonyodástól, s mivel neki még sok szegény eklézsiák ügyeiben kellett intézkednie.

Fölállott, s örökké ragyogó, nevető arczával egy negyed óráig tartó kis rövid imát rögtönzött, nevetve.

Most a jutalmakat osztotta ki, két, három krajczáros könyveket, tollakat, papiros-csomagokat, egy nemes lelkű öreg királyi tanácsos ur ajándékából - mintegy hetven darabot, és minden tárgynál így, ezen szavakkal (ekkorra az öreg tisztes aggastyán is oda érkezett szelid, vizes szemeivel, és hetike kis termetével) hívta fel a figyelmet:

- Vajas Sándor, jer' ide fiam.

A fiu rögtön kezét csókolt.

- Oda a nagyságos királyi tanácsos urnak is. Oda is.

- Vedd ezen hasznos kis könyvecskét, ugymint hazánk egyik nagy emberének versekbe foglalt szép életrajzát, a nagyságos királyi tanácsos, Mihály László ur kegyes ajándékából. Elmehetsz. Te (oda sugta) kezét csókolj.

- Márton Julia, jer ide leányom.

Egy szép, fekete leányka járult kézcsókra - ide is, oda is.

- Vedd ezen hasznos kis könyvecskét, ugymint hazánk egyik nagy emberének versebe foglalt szép életrajzát, a nagyságos királyi tanácsos, Mihály László ur kegyes ajándékából.

- Alapítványából, vág oda meggörnyedve, alázatos tisztelettel az adminisztrátor ur.

- Tehát alapítványából. Elmehetsz, szolgáljon épülésedre.

Oda bent a Márton Julia atyafiai rögtön belenéztek hazánk jeles költőjének szép versekbe foglalt életrajzába.

- Imre Pál, vedd ezen hasznos kis könyvecskét...

Igazán az esperesi teendők nem utolsó csekélységek.

Minden jutalom kiosztatott, sorról sorra és a nagyságos királyi tanácsos, Mihály László név hetvenszer hangzott fel a népes gyülekezésben, hogy minden lélek megtölt vele.

De a Máthé ur neve is felhangzott száz meg száz ajakról - a kis faluban, szeretettel, magasztalással, áldással, mikor a nagy tiszteletű esperes ur éjfél felé két vén fehér lován a bakari sógorral haza felé barkácsolt, az adminisztrátor urnál előbb lefolyt jó vacsora után, fel - tudják a felső-tompaiak, hogy fel: de azért Máthé Dániel ur vigasztalhatatlan volt, a jobbnál jobb ajándékkalácsok, rétesek, sütek és borok mellett, jó ember és barátságos társaságban, mert úgy volt meggyőződve, hogy: utolsó examenje csufosan ütött ki!

V. Harmath ur és Oláh ur.

Az egészen más, mikor az embert magasabb, diszesebb állásra nevezik ki, akkor abból a dicsőségből minden jó barát, rokon, sőt ismerős is a maga mértéke szerint részt vesz; de mikor azt se tudják jó szerén, hogy úgy csapták-e el az embert, vagy valami bolondság miatt kikopott, mikor el se merik képzelni, hogy Máthé ur pap lesz, derék esperes talán, nem lehet mást várni, mint sajnálkozást, vagy irigységet, kárörömet, kaczagást. A miben nem is volt hiányosság.

A kalácsokat, réteseket, sülteket a jó szomszédok, sőt maguk az ajándékozó szülők segítették megenni, és a nagy csutora és üveg-borokat meginni, utána vidám, hangos dalolást csapni, a rektor urat égis fölmagasztalni, az irigy esperest lecsépelni, mint a bakari rektort is, az adminisztrátorral együtt, egyebet ugyan mit tehettek.

De a mit senki se hinne el, a rektorné asszony titokban boldogan nézte, hogy férje előtt imhol föltárták a rektori élet alacsony voltát, s láthatja Dániel, hogy egy asszonynak mindig igaza van.

Mit látott Dániel, mit nem, az biztosan éppen nem mondható meg, annyit, nem akarva is, észrevehetett rajta mindenki, hogy nem a régi ember többé. Mig egyfelől felesége napról-napra diszesebben öltözködik, épül, s a legjobb kedvvel jár-kél dolga után, gyengébb ruháit adogatja egy-egy szegényebb, jobb asszonyának s fölkelhetőit sikeresen árusítgatja, hogy már szinte alig-alig van valami eladni való, Máthé urnak mind nem lehet becsületes, jó kedvét venni, morog, s a mit annak előtte ritkán tett, káromkodik, szidja az igazságtalan világot, s minden szembe jövőben halálos ellenséget lát. Miért? csak azért, hogy egy rektor hogy merészel papságra vágyani. Ezt hangoztatja az árendás, ezt toldja-foldja Sarju mészáros, ki pedig maga is több mint mesterember, mert sakter és kántor a zsidóknál; ezt fűrteti-fartatja a jegyző, ki pedig Patajon szabólegény volt, s a felesége által jutott a szép, jövedelmező hivatalba; erről szól nagy fejcsóválások között a mérnökné, ki bába-asszonyságot tanult, s így lett Hargitai mérnökné, a tanfelügyelő ur is közelebb a földvári vásáron a Hólyag vendéglőben erről tartott előadást a tanító-karnak, holott ha a bátyja Pesten pupos hátával nem járja sorra kézcsokkal az urakat, és Dencz ur oda fönn az ábécék és mappák mellett nem rokona, és egy csomó grófnál valamikor nem tanítóskodik, hát most úgy fordulhat, városi aljegyző sem, a mi eddig volt.

De Péternek, Pálnak szabad fölebb sohajtozni, még egy szegény hernyónak is szabad a fa tetejére mászni, hanem Máthé Dániel, ő legyen holtig rektor, papok szolgálja, mikor pap lehet. Meg fogja ragadni a sors kerekét, van hozzá elég izmos, erős keze, fölpattan a szerencse szeke-rére, majd meglátja ő, hogy ott neki is helye vagyon, most már igazán nem hallgatna senkire, csak önnön tiszta szívére, okos fejére, mint Mátyás királyról mondják, hogy ő is mindétig csak a maga akaratát követte, és nem lett-e ő mégis a legnagyobb magyar király s aztán meg mind bolond ember az, a ki az asztalfőre nem vágyik.

Máthé ur mindenünnen meritette az erőt; látta, hogy Zsuzsikája semmit sem busul, de sőt dalol, szövik, tánczol, ámbátor, hogy jobb volna, ha az ember türtőztetné magát, míg a csalfa szerencsét egészen derékon nem kapta - akkor ő ugyan mit tépelődjék? Tanulnia kell? hát tanulni fog. De sokat? hát jó, sokat. Négy esztendő nem a világ. Jó emberek laknak oda fönn, beszél Oláh ur; lakást bérel, kosztosokat tart, s ha elvégezte a papságot, kezében lesz a diploma: csak játék fog az már lenni, hogy egy csinos ekléziát kapjon. Tompára - ide Tompára még meghalni se jönne soha! Ezek az emberek hálátlanok, szivtelenek. Lemegy ő Baranyába, az a kálomista papság fészke, ott van Ipocsfa, Pipacsfa, Bodzafa, Rekettye, Bokortó, Gyüszü - azok mind hires, virágzó ekléziák. Ott fog szerencsét próbálni. Itt, ahol rektoroskodott, ne számitsen reá egy is, mert itt az erkölcstelenség igen el van terjedve.

Mindennap újabb meg újabb vaspántokkal erősítette kisdud hajóját.

- Mi az, Bojtor bácsi? kiáltottak egyszerre Máthé ur és Máthéné a ház körül való foglalkozásaikban, a falu cigány postására - csak nem hozott nekünk valamit?

- Vaj hoztam?

S vigyorogva vette ki nagy gonddal a vén cigány a reczés, rózsaszín levelet.

- Oláh ur, Oláh ur - kapta el a levelet Máthéné - az én kedves, aranyos Pestemről, s nem tudott hova lenni határtalan örömeiben.

- Lássuk, tartotta oda fejét, hol fázva, hol melegedve, Máthé ur, de oly boldog érzéssel, hogy az Istent nem lehet eléggé áldani az ilyen váratlan, gyönyörteljes percekért.

Előbb csendesesen nevetett, majd hangosabban nevetett a tréfás sorok felett, utoljára a feleségén kaczagott, a ki már sirt, s harmadszor kezdte a szebb sorokat újból és újból olvasni.

- Nem hagy el az Isten, látom én, Zsuzsika, ha ő adta szívének ezt az akaratot, hogy menjünk.

- Hát ugyan ki adta volna más?

- Igaz.

- Talán lehet olyat kigondolni? Isten cselekszik velünk mindent.

- Igaz.

- Mert járt valamikor az én eszem olyanokon? De az Isten...

- Én soha se vádoltalak.

- Mégis ki mondta, hogy megbolondultam talán?

- Akkor el voltam keseredve az examen miatt.

- S rajtam kellett kitölteni a boszuját...

- Jó, jó, - akarta megölelni a boldog férj szeretett kis feleségét.

- Menjen, ne nyuljon hozzám, mert egy férj sem érdemli meg, hogy igaz szívének asszonyt adjon mellé az Isten.

Nem állott ugyan nehéz helyett a béke, de a szemrehányás, a kétségbe vont női ítélő tehetség és bölcsesség elégtétel-szomjuhozása majd a fél délelőttet elhúzták a feleseléssel, hol élesebb, hol engesztelékenyebb cizvakodással.

Teljes diadalt aratott - a mint ennek úgy is kell lenni mindenütt - az asszony.

A boldog elutazás igazán a küszöbön volt.

Most a győzelem csöndes kikötőjében kezébe vette Máthé ur a levelet, feltolta sűrű, fényes gesztenye haján a kis rektori sapkát (ez még nem vesztette el trónusát, e kedves kis gond, füst és por borította házi süveg) és miután több versen meg-megpödrölte bajuszát és rendes állapotba helyezte majd aggódó, majd tul reménykedő szívét - hát a levél olvasásához fogott.

Pest, 1859. márczius hó 17-én.

Kedves szeretett Bányám és leendő Apánk!

Itt a vén Mocsonyi-ház második emeletén, mi az összes első évesek, Üveges Kristóf barátom neve estéjén nagyot ittunk. Mi természetesebb, mint ősi magyar szokás szerint, pohár emeltetett a haza minden jelesére. Én kedves bányám egészségére üritettem

poharat. És mi történt? egy szívvél-lélekkel elhatároztuk, hogy oda hagyjuk Szabóné asszonyomat örökös krumplijával és babjával és rághatatlan sültjeivel és mindnyájan a kedves bátyám kosztosai leszünk 16-an, de csalunk még magunk mellé többeket. Lakást is néztünk már a Nyúl-utczában, két-háromszáz forintért könnyen megkaphatjuk. Jó felügyelet alatt, a mire rögtön kapnánk alkalmas, szakavatott embert, mert itt temérdek a bukott ember - és egyik csaknem eszi a másikat - lehetne mondom egy kis csinos bormérést is tartani. Oh milyen jó volna, tiszta étel, tiszta bor. A kedves asszonyságnak még a drága körmeit is áldanók. Az egész szállás ingyenben lenne. Sokan élnek így özvegy professzornék, de méltóságos nyugalmazott főhivatalnoknék is - és pompásan élnek. Csak a jó tompai borokból tartson fenn.

Kedves, bátyám! hamar népszerű lenne, még a tanári kar is el-eljárdogálna hozzánk. Tudja-e, hogy ez a kalkulust nagy mértékben csinálná? Dogma, zsidó, isagogika, moral, mind elvesztené a hegyes fogait. Kedves bátyámnak nem is igen kellene tanulni: mégis kijárna a jeles, kitűnő. Jó bor, jó étel, a világ legjobb receptje. A fiatalabb tanárok élnek-halnak a jó borért.

A kedves jó asszonyság egy töltelkes káposztával, a mennyi tanár van, mind meghódítaná, mert itt a jó koszt ritka, mint a fehér holló, s az öreg Salamon bácsi él, hal a jó ételért, mert gazdasszonya a legrosszabb kotyvalékkal kinozza. Említettem neki bátyámék szándékát. Előre is szívből üdvözlí...

De üdvözölheti azt egész Pest jóra való fiatalsága és professzorátusa.

- Tegye le azt a levelet, figyelmezteté óvatosan a boldog feleség, hasonlókép boldog társát, (mert ilyen levél, hogy is ne tehetne egy törekvő egyént boldoggá), jön Harmath Sándor.

- Hiszen tán neki is megmutathatom?

- Dehogyan, hogy üsse dombra, mit akarunk! Szegény boldogult apámtól azt tanultam, még a gondolatod árnyékát is eltitkold, mert nem tudod, honnan ront meg az irigy. Eddig se kellett volna kibeszélnünk semmit.

- Tán én beszéltem?

- Édes istenem, itt is én vagyok a hibás! Jó, jó, eltűröm, visszaadom én ezt egyszer magának! Nem morgott mindenütt, hogy mért mondott le?

S míg méltó neheztelésében mindent elfelejtett a mit ő mondott, minden szóra emlékezni akart, a mit Dániel mondhatott. És sokra, oh sok hibás cselekedetre emlékezett, hogy vissza akarta venni lemondását, majd a szemére lobbantja ő ezt még neki, hogy az esperest is megkereste, fordítana a dolgon, tán még pár évekig maradna, jó, jó, lesz még idő, mikor ezt a borsot is az orra alá törhetem, mikor papi széken ül; hogy ha én nem lettem volna, ma is rektoroskodnék. Hanem úgy van az, gondolá tovább keserű sértődéssel, az asszony akármi jót csinál, az semmi.

Örömet, mély, kibeszélhetlen örömet talált azonban abban, hogy azok az idők mind eljönnek, mikor mindenben neki ad igazat a jó sors. Most martirnak tekintette magát, kit nem méltányolnak, de sőt talán még...

Nem mondta ki: bolondnak is tartanak.

Itt a Jézus magasztos példájától elkezdve, egész az új iskola inspektorig, a ki semmiből lett egyszerre nagyságos urrá: ezer meg ezer szép példa sietett vigasztalására, hogy a bátrakat mint emeli a jó Isten.

Valóban nagy elégtétel is az, mikor az ember a feláldozott csekély tételekért előre látja a biztosan kamatozó fényes jövőt.

Harmath Sándor, az új rektor, szokatlanul ünnepélyes hangulattal és ünnepélyes öltözetben lépett be. Mint a ki bucsuzni jött, vagy a ki bejelenti, hogy mikor tartja esküvőjét, ekkor és ekkor...

- Tessék leülni, rektor ur, szürte fogán át Máthéné a csuf rektor szót, melyben annyi a sár, iszap - mi jót hozott nekünk?

- Köszönöm, istennek hála, én elég jól vagyok, csak a szemeim gyengék, azaz, hogy ez az egyik, mert a másikkal, a bal szememmel, már semmi dolgom.

Máthé urat nem bántotta még a sors annyira, hogy ezen a furcsa beszéden jót ne kaczagjon.

Jó emberek, mint a gyermekek, hamar nevetnek és hamar sirnak - mert nincs szándékukban a csalás.

- Terringettét, Sándor, maga ugyan keveset sajnálja a szemét, annyira se, mint egy jó gombot.

- De sokkal jobban sajnálom a rektor urékat.

- Hogyan?

Máthénének a száján volt már: mi nem vagyunk többé rektorok, de nagy haraggal elnyomta a vágást. Egyszersmind kivette férje kezéből a levelet és eltette. Ily együgyü embernek mire való volna megmutatni!

- Én azt gondoltam, rektor ur - -

- No, no, mit gondolt? házasodik? jól teszi. Nem jó az embernek egyedül lenni, s meg egy jó asszony a világon a legfőbb kincs.

Eltagadhatlan jó érzéssel fordult e szóra Máthéné férjéhez, s szíve rejtekében ily megjegyzés visszhangzott: ne félj, Dániel, meg fogod te azt még sokszor látni, hogy mi egy asszony! S természetesen, a verőfényes papi esztendőkre gondolt, itt Felső-Tompán, mert ő, mint okosabb, gyakorlatibb gondolkozású fél, a baranyai reményeket nem osztotta.

- Isten mentsen, hogy a házasságra gondolnék, nem ilyen embernek való az! - más jutott az eszembe, rektor ur.

- És az?

- Tekintetes Kupak ügyvéd urnál én bármikor kapok jó alkalmaztatást; írásomat szereti, a dolgot nem unom, és aztán meg nekem senkim, se apám, se anyám, se testvérem!

- Hát ezzel mit akar?

- Azt akarom, rektor ur...

Most már igazán, mint a nyíl pattant le Máthéné szájáról a szó:

- Az én uram nem rektor többé - azt tudhatja, Sándor.

- Előttem ma is az, s hiszem, hogy Isten is azt akarja, hogy az legyen. Máthé ur szívében megrezdült egy gyöngéd hur a tisztességes rektori állás iránt, s nagyobb melegséggel huzódott az ifju nyomorék emberhez.

- Miért gondolja, lássam, miért gondolja, vagy hiszi?

- Szereti és sajnálja a nép, aztán olyan szép hanggal sohase lennék más, mint rektor.

- A szép hangra papnak is szüksége van - vetette oda a szót Máthéné.

- Nem igaz. Harmincz pap közül egynek van valamire való becsületes hangja. Többnyire mind az orrukából beszélnek és kiabálnak - s mégis megélnék.

Ez a biztatás természetesen előre is jól esett Máthénének, ki tudta, hogy Dánielnek pompás hangja van.

- Maga bizonyosan nem hiszi, hogy Máthé lehet pap - sujtotta meg ez éles kérdéssel Máthéné az új rektort.

- Nem hiszem, vagy talán hiszem, de én az egész papi állást nem igen irigylem.

- Látom.

S Máthéné gunyos diadallal nevetett.

- A rektor ur ideje eltölt már attól, hogy deákoskodjék.

- Vajjon! hm! nem tudtam - vagdalkozék Máthéné.

- Én szívesen lemondok a rektorságról.

- Oh, csak tartsa meg - az én férjemnek elég volt.

- A rektor urat mindenki áldani fogja, s ha valamikor megsértették, a ki megszorította, meg is vigasztalja. Azért, hogy nem őt választották elnöknek, nem kellene úgy neheztelni. A rektorok már is megbánták.

- Én nem neheztelek, édes Sándor öcsém - szólt érzékenyen Máthé ur.

- De én meg nem maradok itt, tudom Istenem. No lássa, hogy becsülik máshol az én uramat, fogja ezt a levelet, és olvassa el, akkor szóljon aztán, tudja: akkor szóljon.

S oda nyomta az előbb óvatosan elrejtett levelet Harmath ur kezeibe, s felszólította, hogy olvassa el hangosan - s azonnal.

Harmath ur elolvasta.

- Nos, hát kinek tartják ott Pesten Máthé Dánielt; ki üdvözlí őt előre is? Mit szól erre a rektor ur, szeretném hallani.

- Nem mondom, hogy nem szép levél, de én korcsmárosnak nem mennék el, mikor rektor lehetek.

- Korcsmárosnak? az hazugság! a kit Isten megnyomorított. - -

- Zsuzsika - kiáltott feleségére a rektor, fölemelt ököllel.

- A kit Isten megbélyegzett, attól őrizkedjél - egészítette ki a mondatot Harmath Sándor. Engem nem bélyegzett meg. Nem loptam, nem csaltam, mint Oláh ur - a csalogatójuk.

Harmath ur felvette a kalapját, köszönt, s csöndesen távozott.

VI. A Máthé-pár betekint a jövőbe.

Soha annyi tisztességesen öltözött ember nem lakott Pesten, mint 1859-től 1861-62-ig. Azt lehetett már hinni, látva a szebbnél-szebb magyar diszruhás férfiakat és nőket, - hogy Istennek hála, a szegénység, legalább Pest városából - csakugyan kipusztult. A papok ide lenn, falvakon, ősi szokásuk szerint, kopott, inkább zöld, mint fekete színű ruhákban jártak még, törött, gyűrött, barna kalappal, sarkantyuban, terpedt, bárka csizmákban, és eszük ágában se volt, hogy e miatt busulnának; és már akkor papnövendék fiaik Pesten atillásan, ezüst, sőt aranyrojtú nyakkendősen, egyik-másik lelkesebb sarkantus csizmákban, vagy rojtos topánkában, kalpagosan, darutollas kucsmásan és hatalmas fokossal jártak. Az »A ki nem jár hitlenek t a n á c s á n«, az »Örvendj egész föld az Istennek, és énekelj szép zengéssel« és »Te benned biztunk eleitől fogva« kezdetű felséges zsoltárok helyett tele torokkal énekeltek most a Thaly Kálmán szép nótáját, hogy »Árpád apánk, ne féltsd ősi nemzedet. Nem vész el már, ha eddig el nem vezett« - s hogy »Hegedüsöző, muzsikaszó, czimbalom« s »Itt törtek össze rabigát, Hunyadnak karjai« s hogy »Megbühödte már e nép a multat, jövendőt.«

Fölkelt a magyar, mindenfelé táncz, dal, ének, atilla, sarkantyu. Futott a gond, haladt a nyomoruság, bujt az eddig kevélyen uralkodó bánat. Pest egy széles paradicsommá változott, s bámulatában szinte megállott a vén, még most is kételkedő Duna partjain. S éppen ebben a szép aranykorszakban koczogott be Uj-Pest felől két szekérrel a maga és veje alkalmatosságán Vörös András uram. Az első szekéren Máthé Dániel ur ült és hitvestársa, ki örömeiben sirva fakadt, hogy meglátta a számtalan diszmagyarruhás urat és asszonyságot; a másik szekéren nagy ládákban fehéreneműk és jóféle falusi füstölt husok, sonkák, oldalasok, kolbászok és egyéb ételneműek voltak.

Megérzi azt az éber lélek, mikor kelljen örvendenie.

Nem csoda, a Máthé-párt is elfogta a nagy öröm, fényes hintók szélesebb robogása, atillás, kucsmás, mentés, sarkantus férfiak, és ezüst és arany paszomántos nők járása-keleése, tiz, husz felől, de száz felől is a vig muzsika zengése, (persze ilyen helyen sok lakodalom lehet egyszerre, gondolák, és nem is helytelenül, Máthéék) barátságos arcok, nem durvák, irigyek, mint falun, egyenes, nyílt és deszka simaságu utak, utcák, hire se sárnak, szemétnek, mint Felső-Tompán, és mennyi teméntelen zöldség már kora tavaszon, rakással, de garmadával, a szebbnél-szebb kenyerek, sátorok alatt friss, pirosuló sütemény, - és mindenütt minő rend, hogy ennyi nép keresztül nem megy egymás hátán! Mint a halak a vízben, úgy elsiklanak egymás mellett.

- No - döföli jókedvvel Máthé ur hitvesét, ez ám a város.

- De magának, elhiszem, mégis különb Felső-Tompa.

- Hej, csak a jó Isten megsegítsen!

- Mert ezek itt mind éhen halnak - mutatott a nő szemrehányással a sok csinos jövő-menőre. Itt van csak élet.

- Megfogjuk a dolgot, Zsuzsika, mi is.

- Én tudom, hogy meg; én mosok, én főzök, én varrok, mert én a dologtól soha se félttem. Maga csak tanuljon, a többit bizza rám. Otthon is ki vitte a gazdaságot? Én. Ki gondozta a lovakat, teheneket? Én. Maga csak tanuljon.

- De attól félek, kinevetnek, ha nem tudok. Nagy dologba fogtunk!

- Ne féljen, mert nem eresztetem föl addig, míg mindent szóhiba nélkül nem tud. Megkivánja azt az én becsületem.

- No tán az enyém is.

- Maga? Maga holtig ott maradt volna a közt a sok részeges paraszt rektor között, ha az én lelkem ki nem találja, hogy mit csináljunk. Lássa meg négy esztendő múlva, akkor köszönje meg.

- Nézze, nézze - kiáltott a meglepetés és öröm kitörésével némi hallgatás után Máthéné - nem látja ott a sarkon?

- Hol? Mit? kutatott a férj.

- Ott a nagy ház mellett.

- Dehogyan nem, kiket?

- Mégse látja? Én már rég leugrottam volna, ha férfi vagyok, amott megyen Oláh ur.

- Az tisztán Oláh Józsi - bámulta Máthé ur azt a tizenöt-husz nyalka, magyar diszruhás ifju embert, kik egy csoportban haladtak, nevetgélve, tekintgetve, szivarozva, egyik-másik kiflit falogatva.

Máthé ur leszökött, azaz inkább letolta a szekérről a gondos feleség, és oda sietett az ifjakhoz.

- Jó napot kívánok, Oláh ur - integetett hatalmas tenyereivel Máthé Dániel.

Oláh ur egy perczre elkapta a fejét, a mint a szalmás, tollas, poros, napszámos-forma falusi rektort megpillantá, mert arra okos ember nem gondolhatott, hogy ezek már itt legyenek.

Máthé ur betörtetett az atillás, kucsmás ifjak közé.

- Hát Oláh ur - kapta meg a veres legénykét - itt vagyunk ám.

- Ejnye, ejnye - tekintgetett ide-oda Oláh ur, hogy a sok diszmagyar ruhás uri ember és asszonyosság nem kaczagják-e őt ezzel a falusi ripőkkel. Az asszonyosság is...

- Itt van. Mindenestől itt vagyunk. Hova szálljunk?

- Szállhatnak mi hozzánk, bácsi. Mi a mi szobánkból átmegyünk a tanterembe, ott hálunk, bácsiék ülhetnek a mi szobánkban - állott elő egy kis köpczös, nyájas képű, kucsmás legényke.

- A szekeret behajtuk a két kecskéhez - javasolta egy másik, sugár termetű, barna szép ifju ember. Én mindjárt el is kísérhetem a bácsiékat. Azt a kis methodikát holnapután is megkapom Dencznél, ugy sem ér egy fakovát.

Már most Oláh ur se maradhatott hátra. Ugy tett, mintha ezek az emberek neki apja, anyja, mindene volnának, s a legnagyobb szívélyességgel ragadta karon Máthé urat, s ajánlta fel szolgálatát a jövevényeknek. Most már maga volt a megtestesült nyájasság, szolgálatkészség. Ment az asszonyághoz, kezet csókolt neki, s tette, hogy nem tud hova lenni örömeiben. Mily nem várt szerencse!

A tizenöt-husz ifju is odament egy perczre a szekerekhez.

Kezet nyújtottak Máthééknak, a parasztoknak, s tudakozódtak becsületes, jó rektorukról, kiknél örömmel fordul meg ünnepek alkalmával a theologus ifjuság.

- Él-e még a Szeremley bácsi? Az volt ám a becsületes, jó lelkű ember. Hát Szeremley néni siratja-e még Juliskát? Be szép fiatal asszony volt. A kis Mariska is megnőtt már bizonyosan.

- Hát! - kérde a másik - Molnárékat tetszik-e ismerni, a szilvás-völgyi rektorékat?

- Igen - szüré fogai közt Máthéné, szégyelve, hogy ezek a szép ifjak mind csak rektorokról kérdezősködnek.

- Azok nekem rokonaim.

S aki ott volt és figyelt, hát meghallhatta a barátságszerető, igaz lelkű Molnár István élete történetét, hogy mennyit kellett neki szenvedni a vén gaz Fodortól, nejétől s a falusiaktól.

- Fodor uramat ám elcsapták, nem pap többé - értesíté az ifjut a kellemes hírről Vörös András uram.

Sok, sok rektor és pap története került elő pár perc alatt.

De az ifjaknak menni kellett, mert oda bent egy szűk, sötét utczában várták a methodikával - a Szeméttéren.

Csak Oláh ur ült fel Máthéék mellé, hogy kalauzolja a kedves bácsiékat.

Máthé Dániel ur a zsebébe tömte volna minden jó dohányát a derék Oláh Józsefnek, Máthéné meg mind szedegette ki a kézi táskából a pogácsákat, mákos-réteseket, sőt diósakat és sülteket is.

Oláh ur - a mennyire a nyílt utczákon ez lehetséges volt - meg is felelt a bizodalomnak. Kimutatta, hogy reá mindig lehet számítani.

Egy kissé restelte, hogy fényes áprilisi napon ilyen karavánnal vonuljon végig az országuton, be az üllői utczára, hanem a nagy szeretet, melyet ezek iránt a boldogtalanok iránt táplált - mégis legyőzte benne a nevetséges helyzet fölötti szégyent.

Oda vezérelte őket a vén Mocsonyi-ház elé.

- Püh! borzasztó szag van itt! - csavargatta orrát Máthéné, a nagy, ronda épület udvarán, hol a zajra, kocsinyikorgásra, egyszerre minden lakó kiütötte a fejét.

- Ez pesti levegő. Két nap alatt megszokja az ember. Óh ez még tiszta ház.

A finnyás, kényes asszonyka a borzasztó csatorna-levegőben majd elájult.

Hamar haza kerültek az ifjak a methodikáról. S ha száz kezük lett volna, mind a százat a Máthéék szolgálatára ajánlották volna fel.

Ládák kipakoltattak, élelmiszerek napfényre kerültek, borok, dohányok telepedtek az asztalokra, és a szép papnövelde ifjusága sietett megismerni az új theologussal és theologusnéval. Künn, a folyosón, egy-egy magát türtőztetni nem tudó ifju nagyokat nevetett az öreg Máthén és hitvestársán, hogy mi az ördög üthetett ehhez a vén fajankóhoz, majd ujjabb, meg ujjabb leendő pap suhant be a lakmározók közé, éltetve a jó borok mellett az okos eszmét, hogy Máthé Pestre jött és ott hagyta a rektorságot.

Vigan haladott az idő, evés, ivás, dohányzás, énekelés, derült adomázgatás között, úgy hogy Máthé ur oda hajolt Oláh ur vállára, és kivallotta, hogy Tompán két esztendő alatt se nevetett ennyit.

- Itt pedig így élünk.

Ha már a papi élet csarnoka ilyen, gondolta a Máthé-pár, milyen lesz akkor a valóságos papság annak idején.

- Elmegyünk a püspökhöz - nógatta Máthéné férjét, vegye fel a jobb ruháját, lássa, én már rendbe tudtam magamat hozni.

S valóban a csinos kis barna asszonyka legjobb köntösében állott a fiatalság körében.

Ámde Máthé ur ivott, sokat ivott, folyvást ivott, s némely ember mentül többet iszik, annál jobban érzi cselekedete súlyát.

Oláh ur azt javasolta, hogy hagyják el máról a látogatást, a mit ma megadna a nagylelkű püspök, azt holnap is megadja készségesen. Eljárja ő addig a dolgot.

A helyett mást javasolt Oláh ur Máthé apánknak.

Addig is, míg más lelketlenek körül nem veszik, bevezette szobájába s föltárta előtte az első évi theologia kincs-bányáját szakadozott könyvekben, és vaskos iratcsomagokban.

- Nézze édes bátyám, én azt gondolnám, jó idején be kellene szereznünk minden szükséges könyvet, és kéziratot. Ez lehet az első lépés. Gondolja, én nem erőltetem. Nos?

- Igaz - reszketett Máthé ur a tanulástól.

- Továbbá, nem vesz-e tőlem valamit rossz néven? Azt látja, hogy én a szívemet, utolsó csepp véremet adnám, de adom magukért. Édes jó apám!

S a félmámoros embert mély gyöngédséggel átölelte, és megcsókolta.

- Gyula, te vagy? nos, hozz egy korsó jó vizet az Orczi-kertből, mordult szikrázó szemekkel Oláh ur egy kis törpe, görbe nyaku, villogó, kék szemű, szakállas, bajuszos, vén forma emberkéhez, kinek aszott, sovány testén gyenge ruhafoszlányok fityegtek. Lábán akkora német csizmák (a szép magyar világban!) csoszogtak, hogy egy sok munkával élő béresnek is elég lettek volna. De kezei kicsinyek valának és finom formájuk, és redős, halavány arcza szabályos szép metszetű.

- A ruháit - ruháit - hebegé a kis emberke és mutatott Máthé urra, hogy a ruháit akarná kitakarítani.

- Hagyja el, barátom, én ezeket eddig magam szoktam - szólt Máthé ur, részvétellel nézve az idegesen kapkodó és óvatosan lépkedő embert.

- Hallottuk? Egy, kettő, kis koma.

S Oláh ur egy könyvet hajított a kis koma után, ki ügyesen, alkalmasint régi gyakorlottsággal kerülte ki a dobást.

- Ki ez? kérdé Máthé ur.

- Hagyjuk. Egy bolond. Története van. Később...

- Szép ember lehetett valamikor, és uri nemzetség. Mi tehette ily szerencsétlenné? Nincsenek rokonai, testvérei? Szegény!

- Ugyan ne érzelegjen bátyám. Itt Pesten senki sem ér reá érzelegni. Gyorsan lát itt munkához minden egyén, a ki nem halad, elmarad, s a ki elmaradt, az olyan az utca-szemétre került.

- Látom, az szegény már oda került!

S valami ott bent, mélyen a sziv fenekén - elszomorította a volt rektor urat.

- Megint érzeleg. Fogjon csak a hifil-hofálhoz!

- Hát az mi? Hifil-hofál? tördelé a régi rektor ur.

- Az öreg Salamon tudománya. Erről is kell szólanom. A ki itt jól zsidóul nem tud, annak úgy tudja meg: szökni kell. De nézzen rám, itt vagyok én. Betanitom. Hanem a tárgyra. Mondtam, nem vesz-e tőlem valamit, - ha bizodalmasan mondom - rossz néven?

- Óh akármit, tessék.

- Ha a rektorné asszony - azaz akarom mondani, a kedves neje itt úgy prédál, hát a sonkából, kolbászból, oldalasból két nap alatt itt egy csipetnyi se lesz. S pedig mérsékelten elég volna pünkösdig. Tanácsolnám, tegyük ide az én ládámba. Én mindent kiürítenék belőle. Ez nagy láda. Akár háltni lehetne benne. Ez egy. De ugy-e, igazat mondtam? Csak azt szeretném, hogy belássa, apám, hogy én az utolsó csepp véretem kész vagyok adni magukért. Hisz én hívtam Pestre bátyámékat. Nem igaz?

- Igaz!

- Most ezeket a könyveket adom által, a legkisebb árban, csak ne vegye rossz néven: kész-pénz-fizetéssel, mivel itt minden úgy jár.

- Hát hiszen - oh persze, persze..... készpénz.....

De ez a szó, mint egy komisz dongó, úgy vágódott a Máthé ur füleihez.

- Tisztán kell vennünk mindent. Itt nem érzélgünk. Nos, tehát, ez a zsidó nyelvtan, kulcs az ó-testámentomhoz. Ez a leghíresebb nyelvtan egész Európában, maga az öreg mondja, a ki rettenetes nagy zsidó. Ez európai kincs volna tehát - és csak két forint pengőben. A fordítások mindenütt finoman alá vannak plajbászolva. Rigorózumokon ez közkincs. Sokakat tett ez már népszerűvé. Ez itt a szent történelem, minden későbbiek fundamentuma. Ebből lehet csak igazán megtudni, mekkora ember volt Jákob. Az öreg Salamon szerint olyan emberünk nem is volt több a földön. Tizenkét gyermeket nevelt. Ez a jó családapák mintaképe.

Máthé ur oda kapott a szent könyvhöz... Hisz neki nem voltak gyermekei.

- Szintén két forint. Mindenütt meg van alaposan kasztrálva. Ezeken a vastag huzásokon sötétben is el lehet menni. Közkincs ez is, de átadom, mert szeretem bátyámat, mint véretem. Tanrendszer, tanrendszer, ütögetett egy kéziratcsomagot az asztalhoz és pedig jó erősen Oláh úr - ez is az öreg Salamon paripája. Tele van bolond zsidó czitátummal, a mit senki sem tart meg. Az egész munka riptim raptim értelmetlen zagyalék, de kedvencze az öregnek. Saját képére és formájára teremtette, a ki írta. Ez elől el szoktunk szökni, bátyám, s hogy az öreget kiengeszteljük, évenként nagy Mózes-napi óvácziókban résztetjük. Különben áldott jó ember az öreg.

Lesorolta Oláh ur a többi hasznos szent tudományokat is az első évről, és summájáért tíz ezüst forintot számított csak, de kész pénzben.

Ily olcsó vásár elől nem lehetett kitérnie a Máthé párnak, jóllehet Máthé urból alig-alig lehetett harapó fogóval is kihuzni egy-egy forintot.

Este e miatt, és még az első pesti este, össze is vezett a kedves feleségével.

Máthéné kijelentette, hogy férje egy önző, fukar, szűklelkű ember; vigyázzon, mert itt önzéssel senki meg nem él. Ez nem Tompa, a hol minden jó szót pénzért adtak, itt láthatja ezekről az ifjakról, hogy mások az emberek. Aztán papnak gyakorolnia kell magát már jó előre a jó cselekedetekben.

- Oh, ha én születtem volna férfinak - fakadott ki a jó asszony lelke keserű szavakban, majd megmutattam volna, milyennek kell lenni egy igazi lelkésznek! Mit mond Máthé..... De maga aluszik, ne alugyék, lássa, én mind a jövőendővel foglalkozom - azt mondja Máthé evangélista: Ne gyűjtsetek kincset e földön, hol a rozsda és a moly megemészti, és a hol a lopók kiássák, és ellopják azt. Hanem gyűjtsetek magatoknak kincset mennyországba, hol sem a rozsda, sem a moly meg nem emészti, és hol a lopók ki nem ássák, sem el nem lopják. Maga aluszik? Ne alugyék. Oh, csak én születtem volna férfinak!... Mondja Urunk Jézus a bibliás ifjunak, de maga ezt se tudja - a ki engem követni akar, adja el mindenét, ossza ki a szegények közt, és úgy kövessen engemet. Hallja? Hogy lesz maga pap ilyenek nélkül?

- A sonkát még is el kell zárni, szólalt meg Máthé ur, kinos zsidó czitátumokkal tépelődve, és rettenetes formában látva maga előtt az öreg Salamont. Ez nyilván még az esperesnél is nehezebb ember lehet.

- Nem örvend a maga lelke, hogy ezek az ifjak egy kis ételért, italért úgy megszerettek bennünket? Hálákat adhatna a jó Istennek inkább, mint hogy a sonkákkal vesződik. Otthon is, égett ki a szemem a szégyentől, hogy mily fukarságokat követett el. Ezt se add, azt se add, semmit se adj oda.

Még egy rossz viselt ruhámat is lopva adhattam a szegénynek.

- Szükségünk lehetne még reá, morgott a férj.

- Meg is tették a tisztességet, hogy eljöttünk! Majd ingyen jó valaki, ugy-e? Nincs czudarabb a fősvény embernél.

- Fősvény nem vagyok...

- Nem magáról beszélek. Hallotta, miket tett a püspök? Olyannak kell lenni minden papnak. Holnap tisztességes magyar ruhákat vásárlunk s meglátogatjuk a püspököt.

- Akkor az a hat-hétszáz forint nagyon hamar elmegy.

- Csak maga tanuljon, ád az Isten, a hova kell.

- Beszélsz te még, Zsuzsika, máskép is!

- Nem menne maga vissza holnap Vörös uramékkal? Hátha szépen könyörögne, és visszatennék rektornak? Szégyelje magát, hogy olyan kislelkű! Mert a munkától fél. Ne féljen, én...

- Tudom, főzök, mosok, de mit, kinek! vergődött a megijedt ember.

Már ilyen emberrel, azt gondolom, egy igaz lelkű asszony se tudna beszélni! Máthéné se beszélt, hanem befelé fordult és keserves szemrehányásokban ah... mi az?... ah...

Csöndes, harmonikus ének verődött be az oldaltanteremből.

A fiatalság adott éjjeli zenét, énekben a Máthé-párnak.

- Ez a hála, szeretet, jószág - akadozott érzelmes szavakban a jó asszony. Nem, nem, nem csal meg engemet a reménység, hogy én beülök még a papné székébe, s ebből az emberből lelkes papot formálok.

Máthé ur is megjegyzett egy fontosat, hogy a basszus nagyon gyöngye a karban, s a harmonia se igen ép. Az ő énekkaruk százszor jobb és erősebb volt Tompán. Majd megcsinálja ő.

S míg egy új ének mozgalmas édes rhithmusai zendültek meg oda tul: rektori multjához hiven, belemerült ő is az énekbe, magában futta a basszust, de jobban, és verte a taktust, egy-egy hibánál rugva egyet a lábával.

Ez a csekélység reá birta lelkét, hogy szebb képet rajzoljon a jövőről, elfelejtse az Oláh ur rémképeit, az európai hirű nyelvtanról és zsidó czitátumokról, és lásson jól alkotott ének-karokat, és halljon egészséges, korrekt énekeket.

Isten széppé tette a Máthé-pár első pesti álmát, az asszonynak adott templomot, és benne diszes széket, külön a papné számára; ennek az embernek adott mezőt, a hol kifejthette ének-művészetét, és megmutathatta, hogy milyen egy jól, alaposan szervezett énekkar.

VII. Szentgyörgynaptól Szentmihályig.

Csekély dolog képes felemelni a szívet, és betölteni mind ama gyönyörrel, melyért a jövő minden nemtelen akadályán készséggel keresztül törtet. Máthé Dániel csak addig érezte magát vándornak ebben a fölséges szép városban, míg a Kulcsár uram boltjában a theológusok szabójánál ügyesen felöltözködött. Máthéné, és egy csomó vidám lelkű theologus válogatta a sujtásos, zsinoros ruhadarabokat, s Dániel urnak még ott helytt, egy kis rejtett deszka-sátorban, fel kellett öltözködni. Kávébarna atilla, mert fekete olyan széles falusi vállakra való nem volt; violaszin nadrág, mert a feketéket mind elhordták az öreg emberek, és diszes, ezüst gombos, világoskék mellény, a mit éppen gróf Károlynak szabtak; a szomszéd boltból arany rojtos nyakkendő; bársony kucsma; egy hosszú, hosszú fokos, a milyen minden szegény papnál elkelne ma is, s ezer ránczu magyar csizma, rojtosan, egy kis, illedelmes sarkantuval, hát ilyen volt az új theologus, Máthé ur.

Százszor meg százszor összeölelgette a bámuló, büszke kis feleség. Hogyne, hiszen Dániel ur egész egy Árpád, vagy Hunyadi János a keresztes hadak élén.

Máthéné se maradt hátra. Egy közeli zsibárus boltban derekasan felöltözködött. De még hogy? Magyar főkötő, aranyos reczével, széles sujtásu ezüst kapcsos pruszlík, vitéz-kötéses tavaszi mente, habos vadgalambszin kelméből, panyókán vetve a vállra, s valami ritka rojt-zatu lebegő nyakékesség, fehér is, piros is, egy kicsint zöld is, hogy tiszta magyar legyen, és szélesen elterülő, ropogós fekete, viseltes selyem szoknya, hogy csak úgy uszott a földön gazdag zsinorzatával. Mely papnét ne tenne ily ruha hódolat tárgyává.

Máthé ur sem állhatta meg, hogy nagyokat ne ütögessen a szép uri asszonyság vállaira, hol innen, hol onnan, derült bámulati kifejezések kíséretében.

- No, asszony, most már derekasan ki vagyunk stáférozva, a ki üdvössége vagy! Hej, ha így látnának Tompán, az árendásné, vagy a csizmás esperesné, te, galambom, megütné őket a guta irigységükben.

Máthéné, a mint meglátta magát a tükörben, mely hosszú, halaványzöldes uri arcot mutatott, elpirult. És apró fekete szemeit az öröm könnyei borították el.

- Menjen, taszigálta odább Dánielt, ki mindegyre meg akarta ölelni a szép uri fehérnépet, nem szégyenli magát, itt?

De a mellett szívesen oda huzódott a hasonlókép nagyszerű urat mutató Máthéhoz. S nevetett a kaczagó theologus ifjakkal, s a zsidóval.

Valóban fölötte nagyot tévedett volna az a jámbor, a ki ezekben a diszmagyaros lelkekben holmi falusi rektorpárt akart volna sejteni.

Csak a fizetés, ez az átkozott betegség, zavarta meg néhány perczre Máthéék boldogságát. Nyolczvan ezüst forint ment el, néhány krajczár hijján, pedig mindent majd ingyen kaptak, a kereskedők szerint.

- Ha így apad, mormogá fejedelmi öltözetében Máthé ur, akkor nem sokára gyalogosan haza sétálhatunk Tompára. De mit is akarunk mi, mi az ördög is ütött mi hozzánk? dadogá halkan.

- Csak magához, mert én tudom, meg tudtam is mindig, mit csinállok, sugta oda a sok theologus előtt mérgesen a férje fülébe.

Ha ezek a durva döfések nincsenek, hát én azt hiszem, Máthéék több izben végig sétálnak a Váczi-, Uri- és Hatvani utczákon, s a néző közönségnek nem lett volna bennök vesztesége.

Igy gyorsan hazafelé huzódtak, a Szénatérre.

- Megálljon, szoritotta meg Máthéné bámuló és hallgató férje atillás karját, most bemegyünk a főtisztelendő püspök urhoz.

- Oláh urral?

- Semmi urral, csak magunk. Itt vagyok én, majd beszélek én.

- Mit? És borzongás futott át a Máthé ur deli termetén.

- Mit? Ne féljen, tele van az én szívem. Megyünk egyenesen a püspökhöz.

- Most?

- Azonnal.

- Így? Ebben a fényes ruhában? S szerette volna szegény ember lehányi magáról.

- Éppen így. Tán szégyenli magát, hogy tisztességes ruha van rajta?

- Nagyon cizfrák vagyunk, az üdvösségét! mormogá a falusi ember.

- Mert itt minden jóra való ember nem így jár-e? Pest ez, nem Tompa. Még örülnie kellene, hogy Isten idáig vezérelt bennünket. Csak én volnék férfi... S a házaspár haladott a püspöki lakás felé.

A nagy kopogásra, fokos csörtetésre, szoknyasuhogásra egy csomó apró leány-gyermek szaladt ki a folyosóra. Tiszteletteljesen megbámulták a fényes vendégeket, bár ily uraságok akkor tájon sűrűn járták a nagyon is egyszerű püspöki rezidenciát, s nem voltak ritka tünemények. Hanem ekkora ember, ily hosszú fokossal, rengő sastollal - az mégis tetszik a gyermekeknek.

Máthéné asszonyi gyöngéd természeténél fogva sorra simogatta a kis borzas, felette falusias egyszerűséggel öltözött csemetéket.

- A papát keresik?

- Mi a püspököt, lelkecskéim, ha itthon találhatnók.

- Itthon van - kiáltották a kicsinyek.

Fél fejfel a püspökné is kitekintett - a konyhából.

Nem kerülte el a Máthéné figyelmét. S a volt rektorné igen kellemetlenül érezte magát, mikor látta, hogy az a kis halavány, gyenge asszonyka - ha tán a püspökné - mily szegényesen van öltözve ő hozzá képest. Hanem annak sehogysem szabad a püspöknének lenni, mert az bizonyosan oda bent ül bársonyban, selyemben, drága kanapén és olvas.

Ezek a gyerekek is a harangozó négye kekei lehetnek. Az igazi püspöki gyerekek arany-sujtásos, selyem köntösökben mulathatnak valahol.

Egyszerű, kopottas, fekete ruhás, magas termetű ember nyitotta ki az érkezők előtt az ajtót. Nyájas mosolylyal hajlott meg, s vezette őket belebb.

- Barátom - mormogá Máthé ur, néhány kis pénzt kutatva mellényzsebében. Mi a főtisztelendő püspök atyánkat keressük. Lehetne-é vele beszélni? Nem kívánjuk ingyen fáradságát.

- Lehet - nyujtotta kezét a nemes, jóságos arczu püspök.

- Talán tán - hebegé az okos beszédre készült asszony. Csak nem...

- Én vagyok.

S székkel kínálta meg a püspök vendégeit.

Ennél a szobánál még a tompai adminisztrátor ur szobája is czifrább - tette ez első megjegyzést magában Máthé ur. Aztán ez volna az a nagy püspök, az a felséges ember, ki jóságában a Krisztushoz hasonló?...

Ez, édes barátom, Máthé ur, ennek a századnak egyik legnemesebb embere, egy püspök, a milyenek a régi jézusi erényű püspökök, mert férfiak, lehettek valaha.

Ez itt Török Pál - századnak, ezereknek áldása. Nézz reá bátran, nem ur, nem méltóság, nem papi kevély fejedelem, nem gőg, nem bíró: ember, édes atya, paizs, mely a gyöngéket védi, vár, melynek nyílt kapuin minden kérelmező, üldözött, vigaszt kereső egyenesen bejuthat.

Beléphettek ti is, szegény bolondok, minden ajtónálló nélkül.

Máthé ur azért-e, mert mégis férfi volt, vagy mert a püspököt ilyen egyszerű embernek találta, a kiben még annyi nagyuri tempó sincs, mint a tompai nevető esperes urban - azonnal dologhoz látott.

- Főtisztelendő atyám, ez itt a feleségem. Én rektor voltam Felső-Tompán, de pap akarnék lenni Isten segítségével, eljöttem tehát tanulni. Bizonyítványaim itt vannak.

A püspök összefogott ajkain türtőztette a mosolyt, mely másnál hahotává változott volna, ha erre a párra tekint.

Máthé ur lába alatt csöndesen eltüntette a fokost és nézte áhitattal a szeretetteljes tekintetű, magas, széles homloku, borotvált, katolikus pap arczu protestáns püspököt.

- Jól van, kedves fiam - bizonyítványai rendben vannak, a szükséges osztályokat végezte, de harminczkét éves korában nem lesz-e nehéz új pályát kezdeni?

- Nem, főtisztelendő püspök uram - szólalt meg most már az asszony is - mert mellette lesznek Dánielnek.

- Tehát itt fog vele lakni, édes leányom?

- Itt, és én állok róla jól, hogy Dániel tanulni fog, és mindeneket becsületesen elvégez.

- Nem tévednek-e, édes fiaim, mikor ily dologhoz kívánnak fogni, nem ámitotta el szívüket valamely csalárd gondolat.

- Nem, nem, főtisztelendő püspök ur - erősíté az asszony. Férjemnek papnak kell lennie, megígérte nekem.

- Eddig rektor volt? jó helyzetben volt? hiveivel békében?

- Az voltam, úgy voltam, semmi bajom sem volt.

- Akkor, kedves fiaim - s megfogta a püspök a Máthé pár kezét, ha hozzám fordulnak, gondoskodni fogok róla, hogy minél előbb egy tisztességes rektori állomásba helyeztessem.

- Soha! - férjem rektor többet nem lesz.

- Miért?

- Mert meggyülöltem a rektorok életét.

- Vannak nagyon becsületes, tiszta életű rektorok.

- Férjem is az volt eleitől fogva - de élete csak a papoknak van. Szép élet, nyugalmas élet, boldog élet, tisztelt élet csak a papoknál vagyon. Mosok, varrok, főzök, dolgozom, de Dániel...

A püspök összebb huzta szemöldeit, künn ülő, könyes gyöngye szemeivel élesebben szemügyre akarta venni ezt a tarka-barka párt, hogy bolondokkal van-e dolga, vagy szánandó elámitottakkal.

Mily könnyen veszi a legnemesebb ember is bolondnak azt, ki erején felül mer, ki feltétlenül egy lapra teszi fel mindenét, ki csodálatos rajongással akar hinni egy eszmében, vágyban, egy zajló érzésben s ki mert elgondolta, hogy a mit kívánok, annak meg is kell lennie, nem látja az örvényt, mely pedig már lábai előtt kavargó. Mindenki látni véli, óh, talán látja is, csak az az egyetlen egy nem, kiért a Goethe sellője már a víz színén lebeg.

- Vannak-e gyermekeik?

- Nincsenek, ragadja meg a szót a nő, makacs szökéssel, de minden árva, minden elhagyott, szegény gyermek a mi gyermekünk lesz. Ha az Isten rásegít, hogy férjem pap lehet, egész életemet másoknak áldozom, - mint a hogy a főtisztelendő püspök ur cselekszi.

A püspök nem gondolt most arra, hogy őt is sokan örültnek, rajongónak tartják, a miért éjjel-nappal mások ügyében fut, fárad, sőt gonosznak, ravasznak a ki titkon mindenből dupla részt vesz. Csak az állott előtte, hogy ezeket a boldogtalanokat megmenti, megtéríti.

- Kedves fiaim, amit önök akarnak...

- Igenis, halálíg akarjuk, én is, Dániel is.

- Hogy az kivihetetlen, képtelenség! Ezer meg ezer akadálylyal kell küzdeniök, irigységgel, gunnyal, a kenyérrel; majd a csüggedéssel, kedvetlenséggel, betegséggel, szégyennel, a mindennapi kínos belső tusakodással. Elgondolták-e ezeket, fiaim?

- Elgondoltuk, felelt élesen Máthéné. Ne féljen a főtisztelendő ur, mi semmit se kérünk, eltartjuk mi magunk magunkat. Itt leszek én.

A püspök fölkel, kezeit összefonta mellén, kettőt-hármat az ablak felé lépett, talán hogy arra a számtalan nyomorultra mutasson, kik a piacon lézengnek, bársonyban, rongyban, s kikről ő tud Pesten legtöbbet, a jó Isten után, mert ide jönnek sírva, nevetve; követelve durván, majd térden csuszva, mint egy király előtt a falatka kenyérért.

- Ki beszélte önöket arra, hogy ide jöjjenek Pestre?

- Oláh ur, vallotta meg a bünt töredelmesen a férfi.

Néhány percz mulva Oláh ur ott termett a püspök parancsolatjára, mely idő alatt Máthéné erőnek erejével be akarta bizonyítani, hogy őket senki se vezette, mint tulajdon szivök.

A veres kis hetyke ember alázatosan hajtotta meg fejét főnöke előtt.

- Mit tett ön ezekkel a szegény emberekkel?

Oláh ur az eladott könyvekre gondolt.

- Én nem erőltettem, azt a néhány forintot visszaadhatom.

- Tehát már pénzt is?

- Pénzről nem tudok, mi nem adtunk pénzt.

Máthé ur oda hajolt a feleségéhez.

- Óh, ha adott könyvekért, jól tette. Papi könyvekért adta Dániel.

- Ön ezeket az embereket elámitotta, felcsalta, hogy itt kényelmesen kizsebelhesse őket. Mit felel erre? Rektor ur, fordult a püspök a rektor párhoz, önöket elbocsátom, hivatni fogom minél előbb.

Máthéék égő arczczal tekintettek a püspökre, kinek szigorú arczáról a legrosszabb szívet vélték leolvasni.

Máthé ur ügygyel-bajjal visszakerítette a székek alá tüntetett hatalmas fokost, s a mint jöttek, nagy csörtetéssel távoztak.

Találkozhattak volna ismét a harangozó-leányokkal, valamint azzal a gyöngge, meggörbült természetű, de jószágos, szelíd arczu, falusi szegény rektorné forma asszonynyal is, mert várta őket szíves mosolylyal, de Máthéné ily gyalázatos fogadtatás után, mintha ellenség elől menekülne, úgy törtetett le a keskeny márvány-lépcsőkön.

- Ez az a nagylelkű püspök, pattogá a templom előtt Máthéné, repülő mente ujjaival hadonázva; hogy megijedt, azt hitte, mindjárt pénzt kérünk, s a nyakán maradunk. Oh ne féljen, a míg ezekkel a szemeimmel látok, ha túmmal keresem is, nem szorulok senkire. Hogy kilátszik az irigység! Hát egy rektornak már az se szabad, hogy papságra vágyjék? Hát az legyen holtig papok szolgája, rab, egy megvetett senki, semmi? Azért sem úgy lesz, azért is pap fogsz lenni Dániel.

Most mondta ki házas életükben legelőször a te szót. Mert bizonyosan érezte, hogy ezentúl sorsuk vezetője ő lesz. Feljogosította erre a te szóra nagy és terhes kötelessége.

Sokan az utcán azt gondolhatták, hogy ez a kis fekete asszonyka a magas emeletes házakat nézi, mert jól látszott kesze-kusza öltözetéről, járásáról, hogy falusi, pedig éppen nem a szép palotákat nézte, hanem a magas, kék, tiszta eget, a hol a gondviselő jó Isten lakik, a ki a benne bizókat soha egy perczig is még el nem hagyta, a ki minden mellőzöttet, elhagyottat, megtámadottat örökké oltalmába fogadott. Majd-majd eligazítja azt az a jó, erős Isten, hogy mi legyen ő velük, és nem bizza egy irigy, kevély lelkű püspökre, a kinek egy kis biztató szava nem volt hozzájuk. De hogy fogadta, mily szívtelenül!

Akkor is, mikor már szállást fogadtak, mely különben még azon napon megtörtént, egyre azt hajtogatta Máthéné, hát ez a püspök? ilyen egy püspök? így kell bánni az emberrel?

Máthé Dániel megjegyezte, de úgy háttal fordulva, feleségének:.

- Jobb is volna innen idején tovább mennünk, talán Kecskemétre, Pápára, vagy (ezt már csak úgy mormogta) vissza Tompára.

- Azért se megyünk. Megmutatom, hogy itt is meg fogunk élni. Kosztosokat fogadunk, ez lesz az első.

Akarta mondani, de azt már az ő feje se tudta, hogy mi lesz a második.

Nagyon alkalmas időben vetődtek a Két-Nyul-utczába. Ott egy ügyes, két szobás, konyhás, földszinti helyiségből éppen akkor vetette ki a házmester a Fülöpszállásáról ide került, és vendéglőt tartott, valaha földbirtokos Mester János urat feleségével, öt gyermekével, mint-hogy nem tudták fizetni a házbért. És más környülállásaik is igen zavarosak valának.

Olyan szerencse volt, hogy asztalokat, székeket, üveg-állványokat a boros poharakhoz, sőt mily isteni gondviselés! még hordókat is kaptak, jó hordókat borhoz, serhez.

Ezt az első lépést mindenki a legjobb jelnek mondhatta.

Csak egy özvegy szabómesterné, a fészter mellett, állította, hogy ő nem cserélne Máthéékkal lakást. Miért, azért, hogy a mely ágyból valaki kihalt, abból bizonyos, hogy más is kihalt; a mely korcsmában valaki megbukott, az olyanban, legalább két-három renden a következőknek is meg kell bukni. Már az szent.

Máthéné a tettek kedvelője volt, azért is gyorsan hozzá látott mindenhez. Nem kért tanácsot, volt ő neki esze, Istennek hála, elég. Vásárolt butorokat, a kosztadáshoz szükséges szereket, egy pár olyan derék, disznóölő éles kést, hogy már ez maga mutatta, mily nagy reménynyel van a jövő iránt a leendő papné.

Ragyogott a tisztaságtól a pompás kis konyha.

Egyik szoba egészen a kosztosoknak, a másik, a belső, a bizodalmasabb embereknek, íróknak, színészeknek, tudósoknak. Mert ilyenek is akadtak rögtön.

Ezek mindenképen azon voltak, hogy a kis vendéglő czimert tegyen ki, és a czimer legyen egy tál pompás, párolgó töltelékes káposzta, finom fris disznóhussal.

No az is lett.

Gyönyörű kis czimer. Éppen egyik vendég festette, ingyen, néhány barátságos vacsoráért. Mely vacsorák pár hónapon tul elhuzódtak.

Oda kaptak a czigányok is.

Máthé ur, mivel a tanulás most még nem kezdődött, mert ők időn kívül érkeztek, Szentgyörgytől Szentmihályig, úgy gondolta, vendéglősi tisztet folytat. Nem szégyen az. Hogy volna? Ha Zsuzsika főzhet, hát ő mért ne segítene.

Temérdek íróval, művészszel, színészszel lett per tu. A theologus diákok meg éppen apánknak titulálták.

Oláh ur, kit a püspök, a mint kitudódott, kegyetlenül lerakott volt, többször fölvetette a kérdést a kis kedélyes étteremben, mikor nagy és fényes volt a társaság:

- No hát, Máthé apánk, megbánta-e, hogy hallgatott a szavamra!

Ilyen kérdésre, mikor egy volt rektor művészekkel, tudósokkal barátkozhatik, a mire falun száz esztendő alatt se tudott volna eljutni, azt gondolom, csak nevet az ember.

Dániel ur is természetesen csak nevetett.

Szépen folytak a napok, váratlanul, reménység fölött szépen.

Vendég vendéget ért. A ki sokszor a legjobban mulatott, az maga volt Dániel bácsi. Többször bemutatta a szép basszus hangját, melyre egy színházi karmester egyenesen azt mondotta, ez a hang tizezer forintot megér. Még többet is.

Igy lévén a dolog, Máthé ur nagy tőkével rendelkezett, tehát bizton nézett az események elé.

Máthéné oly csinosan öltözködött, úgy bele jött a finom művészi, írói társalgásba, hogy voltak perczek, mikor a papnéságon is szinte-szinte fölebb képzelte magát. Azt mindig tudta, hogy jó esze van, de hogy ily hamar haladjon az ember irodalmi és művészeti kérdésekben is, azt maga se merte reményleni.

Azok a gonosz írók, művészek, ha összekaptak valamely kényes kérdés fölött, teszem a Bánk-bán tragikuma, vagy a Vörösmarty romanticizismusa, vagy az Arany balladáit, vagy a Szász Károly ódáit fölött, csak Máthéné nagyságot kérdezték meg. S ő szabatosan kifejtette, hogy mi a tragikum Bánkban, Vörösmartynak hogy kellett volna leverni a tótokat, Arany Zách Klárájának nem kellett volna haza menni az imádságos könyvért, mert láthatta a fortélyt, és Szász Károly remek egy költő, és sokért nem adná, ha ismerhetné. Verseit, mint a szép zsoltárok, mind egyformák. Vajjon meg lehetne-e őt látni valahol?

Igy, ily szép napok mellett jutott el a Máthé-pár Szentmihály naphoz.

VIII. Az elesettek története.

Máthé ur tömött, gyapjas haju fején úgy állott a kis bojtos veres sapka, mint azén, a kit a jó Isten is egyenesen korcsmárosnak teremtett. Orczái megpirosodtak, mivel úgy hozta az illedelm, hogy minden jobb vendégével ő is igyék egy-egy kortyot bár. Hogy ne tette volna meg? Művelt ember, aki egyenesen falusi papságra készül, tudja, mi minden kötelességnek kell megfelelni. Széles tenyerei a sok hordótakarításban megdurvultak, sőt egyik ujját valami becstelen vasas hordó örökre mégis csonkitotta. Jó, hogy a balkezet, a melyikkel nem kell urvacsorát osztani. Hatalmas melléből úgy dőlt, áradt a mély basszus hang, hogy a karmester ur minden este ujjabb meg ujjabb magasztalásokkal árasztotta el.

A theologus urak, ki koszt fejében, ki benső igaz barátságból - bőven elárasztották mind a négy évre tankönyvekkel. Zsidó nyelvtan, európai hírű bibliák, zsidó, görög, latin, arab, velejáró vastag szakadozott szótárak; morális dogma, egyháztörténelem, az ujjabb német irodalom legremekebb művei, szorgalmas fordításokban; egyházjog, minden szerzőtől, gyűszűnkint hordva össze, hogy annál becsesebb és eredetibb legyen: prédikációk, Erdélyi-tár, Magyarországi-tár, Nagy lant, Kis lant, Házi kincstár, Alapvető, Jézus szeme, különböző jól talált címek alatt, már mind ott pompáztak egy ujdonat új diszes üveges szekrénykében. Elzárva gondosan, még a portól is megkimélve.

Gyönyörködött is bennök sokszor órákon át - Máthéné. És sirt, mert látta, hogy Dániel kártyázik, igaz, az írókkal, művészekkel, a kiknek mindig hasznukat lehet venni, de mégis csak többet kártyázik. Különben hát a papok - mint Dániel menté magát - nem kártyáznak? Uri társaságokba a nélkül nem is veszik be az embert. Sirt, mert látta, hogy Dániel nem tud bánni a pénzzel. Alig fizet valaki. Férfi tiszte volna beszédni a pénzeket. Egy nő nem köthet ki velők. Sirt, mert látta, hogy Dániel hetekig oda van néha a falvakon bort venni, és nem is igen vágyik haza. Rossz, oh rossz oka lehet ennek! És ennél a pontnál sokkal öregebb és forróbb könyvek hullottak szemeiből.

Alig várta, hogy Dániel beiratkozzék rendes theologusnak, a mikor majd a tanulás mind-ezekben alkalmasint változtatni fog. A bormérést felmondják, a külső ajtót bezárják, a czéget leveszik és csak becsületes kosztosokat tartanak. Nem megy többé nagyban semmi. (Oh jó asszony, már nem is igen mehetett volna!) Mindent összébb huznak. Tanulás lesz a fő. És nevetséges csak meg is említeni, de a nyomoruságban minden nevetséges, egy-egy csöndes órában elővette a papi szent könyveket, és egy-egy oldalt próbára megtanult. Senki el nem hinné, az ilyesmi vigasztalta meg legjobban. Ott látta Dánielt a szószéken, a mint hirdeté: Térjete meg, mert elközelített a mennyeknek országa, a Jézus ut-jait egyengessétek. Hogy egyengette erős, hosszú karjaival a megtermett ember urunk Jézus utjait, szinte lehetett tapasztalni. Ott látta ilyenkor magát, tiszta fekete ruhában, mint a püspöknét, de a külön papnéi székben, mert falun a papné székéhez záros kulcs vagyon, nem mint Pesten, hol rend sincs. Majd csinál ő rendet Felső-Tompán.

Ilyenkor a jó Isten szemmel láthatólag megjelent a kis korcsmában, mivel akkor már eltávoztak az ivók és ajtót zártak, és egészen theologiai foglalkozások léptek a zaj helyére. Megvigasztalta a jó asszonyt atyai szeretetteljes szavaival, mondván: »Bizzál, leányom, s a te hited megtartand tégedet.«

Oh, hogy hitt, hogy hitt, a mint csak az eltévedettek, együgyűek, szegények tudnak hinni.

Befolyt e mély hitre az a körülmény is, hogy az öt-hat száz forintból alig volt már valamelyes az erszényben. Igaz, csak be volt fektetve egy-egy művésznél, kosztosnál, tehát nem vezett el.

Hanem most, most, itt a házbér!

S az addig békés, barátságos, meleg hajlékot e gondolatra: házbér, heves hideg borzongatta ki. Ugy ropogtak a falak, mint a nagy beteg csontjai, úgy recsegték a pádimentum deszkái, mintha halált hirdetnének. Nem lehet elhinni, mert az képtelenség Pesten, s éppen a Két-Nyul-utczában, de Máthénének úgy rémlett, hogy az ablakokban bagoly is huhogna.

Ki fog meghalni? Nem-e az a szegény Mester János, ott a fás-kamarában, a kinek irgalomból helyet adtak.

Késő éj volt már, egy óra tájt járhatott az idő.

Künn szél zúgott, metsző, embertelen dunai szél. Rögtön kioltotta a kis lámpást, melylyel Máthéné a cseléddel együtt a beteget akarta meglátogatni.

Dániel ma se volt itthon, valami kosztpénzek felszedése miatt járt Ó-Budán, Uj-Pesten, Kőbányán, a hova szöktek némely kosztosok.

Hogy lehetnek ily galád szivüek is! És ily művelt városban!

- Rézi, szölitotta meg az öreges cselédet Máthéné, hogy van az a beteg ember?

(Mondhatta volna Mester János ur, mert jó módu ur volt valamikor, ám egy bukott egyénnek neve sincs többé, csak ő, az a!)

- Hogy van, hát úgy van, a hogy lesz minden korcs ember a világon - dörmögött a vén asszony - követem alássan a ténsasszonyt, hát biz az döglődik. Jól élt, elették, itták a mijök volt, szerették a zsiros ételt, a kövér ludat, malaczt, hizott pulykát, nyárson sült vesepecsenyét, a fáin pörkölt husokat disznóból, marhából vegyesen, most rágódjanak a csontokon, a miket nekem adtak. Hát nem lehetett volna kevesebbet enni le a csontról, a nagy oldalakról, czubákokról, hanem a cselédnek úgy kellett kiadni, mint az idegen kutyának? Hm, de nem hagyja ám azt az Isten büntetés nélkül, de nem ám. Sokszor sirtam, mikor láttam, hogy annak az öt rossz gyerekek csupa zsir a szája, keze, ruhája, én meg azt se tudtam, milyen volt az a malacz, a mit én öltem, én sütöttem, én tálaltam be. Annyi lelkük sem volt, hogy egy kis falat mutatót nyujtottak volna bár. Nem hagyja Isten az ilyet büntetés nélkül. Ne is hagyja az a jószágos, bölcs teremő.

Máthéné összébb fogta ruháját, nagy kendőjét a lámpa elé tartotta, és sietett a beteghez, kiről ők épp olyan formán feledkeztek meg, mint Réziről Mesterék.

A fás-kamarában? (Hiszen nem volt se ingök, se galléruk, se szolgáljuk az a hektikás ember, azután hogy köhögött mindig!) Hátha valamikor... (Óh egy pap nem juthat oda, egy papot nem lehet kiszemelni a rossz embereknek, védik a papok, védi a püspök testével, aztán egy pap a Jézus szolgálja, Isten cselédje... hm, de hány ur nézi el a cselédjét...) Ma lesz a napja, hogy Mester urat, de hova, a konyhába? az ebédlőbe, a mi szobánkba (hányszor aludt egy-egy korcs vendég, a ki most megszökött a koszt árával, az ebédlőben, jól vetett ágyon, részegen. S azt se mondta, mikor jó reggeli után odább állott: fél kalap, pedig az haza mehetett volna, mert ép volt - ezt a bukott embert kilökték a faskamarába?) Fogja meg Rézi azt a szalmalészát, beviszszük az ebédlőbe. A vén asszonynak megnyultak az orczái és szívesebben tekintett a ténsasszonyra. Mester János engedte ide-oda tenni elaszott, fekete, sárga, kis ökölnyi fejét, és belenyugodott, ha kiteszik is az utcára. Mindegy ő neki már! Nem tették ki. Bevitték az ebédlőbe, éppen oda, a hol a király ő Felsége képe volt, talán, hogy lássa a király, hogy mi történik egy korcsmárosné szívében? Ez a rossz idő, édes Mester ur - vigasztalá Máthéné a szótalan beteget, ki kezdett magához térni, mikor látta, hogy nem lökik ki a kapun - ha eláll a szél, majd meglássa, mindjárt jobban lesz.

Az én édes atyám is köhögött, de azért hosszú-hosszu időt ért. Ne busuljon, főzők egy kis jó meleg herbatheát (óh mennyivel több jót tenne egy pohárka erős törköly vagy seprő a kiszáradt, hideg gyomornak, lehetett észlelni a megállott fagyos, üveges szemekből.) Máthéné megsimogatta a beteg ember kékes, elszáradt kezét, letörölte redős, keskeny homlokáról a gyöngyöző jéghideg verejtéket s gyengéden megitta vele a forró, párolgó italt.

A thea használt-e, vagy a nyájas részvét, vagy a tiszta szoba: óh ki tudna Istenen kívül belátni a megcsomósodott idegszálak közé, ki tudna oda férkőzni a vergődő szívhez, melynek pedig minden dobbanása egy-egy nyilatkozó szó, ki volna képes határozottan olvasni ott, hol a nyomorult ember még Isten elől is elrejtőzik, de Máthéné mégis látott, olvasott s az, a mit látott és olvasott, keserves fuldokló zokogásra indította a szívét.

- Oh Dániel, Dániel - tördelé e szavakat az asszony, ég felé fordított tekintettel, holott e percben Máthé ur éppen, a kőbányai sertéskereskedőkkel s néhány színésszel és theologussal kártyázott a nagy hid melletti sorházban, a hol jó embereket, művelt, becsületes férfiakat, családapákat, jóra menendő ifjakat éjfél után is megtűrnek - óh Dániel, miért vagy...

Nem mondta, elharapta a többi szót. El is kell harapni minden jó asszonynak a világon. Ez az egyetlen harapás az, a melyik nem marja a férfi szívét.

Dániel ugy szürkülő hajnaltájt csakugyan hazakerült. Virágos kedve volt, czimborákkal jött; egy pár jeles íróval és színésszel, s a kis Szücs komával, ki megfizethetlenül viselte magát.

- Mama - aranyos mama - kopogtatott Dániel az ablakon.

Rögtön kinyílt az ablak.

- Mi az ördög - villant át egy szuró gondolat a férj szívéen, a mint az étterem egyik szögletében ágyat pillantott meg - ki fekszik ott?

- Beteg.

- Kicsoda? Hogy tehetnétek ide? Ezeknek egy kis korbély-leves kell.

Máthéné kiadta a kulcsot, becsapta az ablakot, s korbély férjét egy tekintetre se méltatta.

- Hát ez mi? kérde a belépett férj, hogy kerül ide Mester János? Tán atyádfia? Nem tudtam, hogy ilyen szép atyafiságra jövök.

A két, három vendég Máthé ur háta mögött nevetve suttogott és óvatosan tekintgetett a beteg felé.

- Ide ma senki se jő - intett kezével az asszonyság.

- Hát akkor elmegyünk, barátim, a Kék lóba - kaczagott Máthé ur.

A Kék ló olyan fogadó Pesten, a hova minden megtámadott férj vágyik. Egy kis oldalajtócskán örökké be lehet ide jutni, bármely késő időben is. Vannak itt nők, ifjak és javabeliek, kik férjeikre haragusznak, vagy kedveseiktől elszakadtak, vagy óhajtanának valamely alkalmas egyénnel szövetségre lépni. Máthé Dániel urat, a leendő papot, három-négy is körülfogta azonnal. Pirosak, mint a haragos rózsza, fehérek, mint a vén sárgás fal, bátrak, szemesek, mint a vásári pecsenyesütőnék, szagosak, mint egy öreg borbélylegény, ki haj helyett már csak a nyaka kóczát keneti, fürgék, beszédesek, mint az újabb színpadi szobaleányok, és élni szeretők, mint a kiknek nincs veszteni valójuk.

Csakhamar a gavallér Máthé ur képezte a központot.

Az ő asztalán égett legtöbb pálinka, ott párolgott legtöbb thea, ott csoszogott legtöbb pinczér, ott víjjogott legtöbb és legtermettebb fehér nép.

Azt lehetett érteni, hogy a színészek, festők, írók, tudósok mit keresnek itt, mert ők tanulmányoznak, őket a költészet muzsája utasítja ide - a halhatatlanság Istenasszonya, de hogy egy férj, ki pap akar lenni, az egyház fölkelet szolgája, feddhetlen étellel, tiszta szívvél, mocsoktalan kezekkel, hogy mit keressen ily sátrakban: azt theologiai tudományokból nem lehet kiokoskodni.

Mint az érett gyümölcs a fán, mely súlyával lefelé huzza az ágakat, úgy csüngött a sok hölgy az athléta Máthé Dánielen, karjain, nyakán, mellén, hátán és lábain. Eleinte szemérmesen odább térítgette őket a jó ember - hogy hagyják el a kisasszonyok, ne vesződjenek velem a tekintetes asszonyok - én feleséges ember vagyok már, ah ha, csak tüzre olaj volt a beszéd. Nagyokat csiptek az orczáján, s ott a közönség szeme láttára - mint valamikor falun ártatlan leánya tanítványai, egy-egy szép történet elbeszélésénél, elárasztották csókjaikkal.

Kettőt, hármat durván lelökött magáról Máthé ur, de azok még nagyobb kedveskedéssel akarták kimutatni, hogy bennök a szív tántoríthatatlan.

A kávé, hogy egy kis diszt adjon a társalgásnak - valami kóbor hárfáscsaládot kerített, egy pápaszemes vörös vén asszonyt, két sovány, fakó, rongyos szőke leánynyal. Mint aratás után a vidám aratók a széles tiszta csűrben egy pár szál cigány igaz magyar nótáira, úgy dobogtak, kurjongattak itt is a művész urak tanulmányozási szempontból a hölgyekkel, s forgatták a mind hevesebben, lelkesebben tánczó Máthé Dániel urat.

Mikor az ember ki akar magáért tenni: hát akkor nem sajnálja a fáradságot. A Máthé ur szorgalmatossága is éppen ezt mutatta.

Nagyokat ugrott az öles ember, s szöktében a levegőbe kapta a hölgyeket, hogy azok visitotak örömeikben. Nevetett, ujjongott. Ujjaival végig simította a különös nők orczáit, melyekről pirosság, fehérség leolvadt és egybefutott a szemöldekről lecsepegő fekete festékekkel. Ilyen valamit se látott még.

Kétségkívül ezzel a tapasztalattal is sokkal gazdagabbnak érezte most magát, mint művész társai is, kik e fesztelen mulatságnak részesei lehettek. Milyen volt a levegő! por, gőz, festék, sár.

Oh otthon a Két-Nyul-utcában se pihentek ez alatt.

A nagy sirásra, jövésre-menésre, az özvegy szabómesterné is bekerült a fészker melletti lakosztályból az ebédlőterembe. Mikor halálozás van biztos kilátásban, vagy valakit a rendőrök összekötöztek, vagy az egymást félreértett házastársak késsel, bottal nyargalóznak, akkor az ilyen időnkivüli látogatás egészen rendén nagyon.

Éjfél, hajnal - mindegy - belépni szabad.

Máthéné szívszakadva sirt, imára kulcsolt kezeit tördelte, oda-oda futott az ablakhoz - egy percze hallgatózott - s ismét jajgatásban tört ki.

Mind a vén Rézi cseléd, mind az özvegy szabóné úgy voltak meggyőződve, hogy Máthéné Mester János urat siratja. De mire is gondolhattak volna egyébre, az Isten világára.

- Bizony - kezdé a szabóné, közelebb ülve a megállott szemű, hörgő beteghez - ez se hitte, hogy ilyen becsületes helyen halhat meg. Szemétdombon szokott az ilyen ember meghalni. Felesége mosóné a Sáros-fürdőnél, egy czafat, rongy teremtés, hogy kimondani is szégyen, milyen életet folytat. Folytat, folytat, míg lesz a nagy hátán, vállain, kövér karjain hus, de ha lefogy, a kutya se harapnak bele. Pedig mi volt, hogy ide került? Teremtő atyám! Nagysás uri dáma, selymes, mentés, arany-főkötős, brazletás, medalliomos, gyűrűs, köves gyűrűs, karika gyűrűs. Volt azok között még gyémántos is, egy kis galambfejes. Bár elloptam volna, tehettem volna, az isten se vert volna meg érte, most legalább én élhetnék belőle, lenne a télre fám,

egy kis meleg czipőm, vagy bár egy kis kávéra valóm. Hagyja el a ténsasszony, ne sirjon olyan keservesen, mert bizony meg nem érdemli Mester uram. Ugy-e? Mi szükség volt egy családos apának eladogatni potom áron a drága birtokait? Kellett azt tenni egy 16 esztendő leánykáért, a kibe belebolondult, s a ki pedig itt még most is iskolába jár. Hisz a tulajdon két leánya is majd akkora volt. Persze, azok már a Kék lóban folytatják az édes mamájuk életét. Ifjak, hát jól megy nekik, nem tudnak az apjukról.

Higyje meg a jó ténsasszony, bár tudom, hogy rokonok, mégis csak fáj a rokon nyomorusága, de Mester ur még azt a fás-kamarában való helyecskét sem érdemelte meg. Hát azért, mert megbukott, nem állhattak volna becsületes munkához? Hisz adott nekik az Isten gyermekeket. Óh, csak azok a boldogok, kiknek az Isten gyermekeket ad. Nekünk nem adott! Mekkora öröm az, egy kis leányt fésülni, öltöztetni, reá mosni, foltozni, iskolába járatni, s annyszor megölelni, megcsókolni, a hányszor csak a szive vonzódása úgy hozza! Minő boldogság, mikor lakodalom van a háznál, reggeltől estig csak a szép jövőről beszélni, és látni, hogy van már, a kire az ember ebben a szomorú világban támaszkodhatik, a kit ünnepeken bár meglátogathat, a kivel egy-egy ebédet együtt költhet el, a kinek látja szerencsáját, nekem senkim! Ne sirjon a téns asszony, egy korhely emberért egyetlen mákszem köny is kár.

Erre a szóra, hogy korhely, szembe szökött Máthéné a szabónéval.

- Ki a korhely? az én uram? ha korhely, nekem korhely, az az én bajom. Aztán az én uram nem korhely, az én uram tiszta életű, az én uram papságra készül, azzal pedig korcsosság nem fér össze, az én uram most is munkában jár...

Hát Dániel ur a nagy munkából éppen haza állított, úgy reggeli hat óra tájt, porosan, borszaggal, pálinkabüzzel, leoldozott nyakravalóval, szétnyílt inggel, és az elején két helytt is lehasogatott zsinoros attilával.

Szemei alig forogtak a fáradság, kimerülés miatt. S lépteit tántorgókká tette a mámor, a dorbézoló éjszakázás.

Máthéné férjéhez szaladt, átölelte, és ha senki sincs más a szobában, bocsánatot kér tőle, hogy oly kemény volt hozzá. Csókokkal halmozta el azokon a helyeken, a melyekre csak kevéssel előbb egy csomó idegen hölgy nyomkodta rokonszenve jeleit.

Másra volt elkészülve Máthé ur, vizes lepedőre.

Most azt híven, hogy neje bűnös, mert nem meri megtámadni, morogva, káromkodva rázta le magáról a szegény jó asszonyt.

A betegre mutatott fokosával.

- Felelj arról. Ugy-e?

S a fokossal a jogaiban megsértett férj rettenetesen csapott a hosszú ebédlő-asztalra.

Hogyne, ő úgy állott neje előtt, mint egy ártatlan lélek. Egy tiszta lelkű egyén pedig, kinek keze, ajka, tárczája tiszta a bűntől, rettenetes.

- Tedd le azt a fokost, ha részeg vagy, feküdj le, egyenesedett ki a mélyen megbántott hú asszony, a beteg hadd pihenjen. Nézz Istent, nem tudod mire jutsz.

- Meghalt! kiáltá a szabóné. Ez jól járt.

A halál talán mindent megváltoztat, és mindent kiegyenlít. Arra, a ki meghalt, már nincs mit haragudni, még ha vetélytársunk lett volna is. Vetélytárs! azzal az elaszott, ökölnyi, sárga fejjel! vetélytárs, azokkal a botvékonyságu karokkal, és tiz darab csupacsont ujjal! vetélytárs, azzal a nyitva maradt (tán sokat mondani óhajtott) szájjal, vetélytárs, azokkal az örökre lezárt szemekkel!

Oh igen, Máthé Dániel ur, ön annak a derék Mester János urnak vetélytársa.

Máthé ur leeresztette a fokost, szive megcsöndesedett, a mámor kiment szemeiből.

Az ebédlő-szobában halott van, egy rongy, egy semmi ember, egy utczára, szemétdombra való ember. Kidobod? megteheted, mert ha ur volnál, meg nem tűrnéd a házában, de szegény vagy s a szegényre különösen vigyáz az Isten. A szegénynek nincs joga szivtelennek lenni.

Máthé Dániel ur tisztességes szép temetést rendezett a koldus Mester Jánosnak. Ő maga énekelte el fölötte, mint egykori rektor, a szép halotti éneket, hogy:

A fájdalmaik éles nyilak leverik az én erőmet.

Földi házam por sátorát levetettem immáron,

Oda fent a szép egekben, örök javamat várom...

Átjött a Sáros fürdőtől a bánatos özvegy, ájuldozva két szegényes, mesterlegényforma ember támogatása mellett, kik folyvást éberem készen tartották a nagy vizes üveget azon esetre, ha valami történnék, a mi mégis - szerencse a lesujtott nő nagy lelkének - mégis nem történt. Megjöttek a leányok - Máthé ur mindjárt felismerte őket a Kék lóból - fekete fátyolosan, és szivszaggató jajgatásokat vittek véghez drága atyjuk kihült hamvai fölött. Jött néhány író és művész is - tanulmányozás céljából, s eljött a püspök káplánja, egy szép, magas, sugár, szőke ifju - teljes diszben, kigöndörített hajjal, a nőkre tekintető tüzes szemekkel, s olvasta az udvarra kitett koporsó előtt azt az imát, mely a szegény szerencsétlen életü elesett emberekről szól, a végén e fölemelő sorokkal: »Ama nemes harczot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam. Végezetre eltétem nekem az igazság koronája...«

IX. A felséges pálya küszöbén.

Mikor üres a szekér, oh sokkal gyorsabban megy még döcögős, hegyes uton is. A Máthéék egykori rakott szekerén alig volt már egy kis ruhanémű, ágynémű, holmi közönségesebb, de fölötte nélkülözhetetlen házi butor. A nagy, derék ebédlői asztalok, pohárszékek, kemény nád székek, almáriumok, hordók, kicsinyek mint nagyok, fölös számu drága konyhai eszközök vasból, pléhből, sőt rézből (olyan jókor kapták a liczitációzt) alig pár nap alatt elmentek. Nem nagy áron, mert Pesten temérdek a heverő butor, hanem mégis, mint Dániel ur megjegyzé falusiasan: veszett fejszének legalább a nyele! Mikor házbért kell fizetni, boltbért, kereskedőket, mészárosokat, áldás az Istentől, ha a szegény ember egy tiz forintos vasas hordót két ezüst forinton elrázhat.

- Hála az isteni gondviselésnek, sóhajtott fel Máthéné az üres házban, ettől az aljas foglalkozástól megmenekedtünk. Soha, a hetvenedik öreg apám sem volt korcsmáros; nem még a legszegényebb ivadékom sem. Hogy én kifőzőné legyek ilyen szurtos lyukban (milyen szép tiszta konyha volt a tompai!), hogy én éjfélékig halljam a dorbézolók heje-hujáját, s nekem még egy csendes éjszakám se lehessen, még a szent sátoros husvét és pünkösd ünnepeken se; de azt is hittem már, hogy belébolondulok. No, megszabadultunk.

- Meg, a hét-nyolczszáz forintunktól is szerencsésen - ütötte reá merőben másnemű hangulattal Máthé ur.

- Ki az oka? Én? keseredett el az asszony, én jártam a Kék lóba? én jártam a kőbányai disznókereskedőkhöz? a budai ráczürmösöket én iszogáltam?

- Hadd el, a mi eltölt, eltölt. Ki mondta, hogy hitelbe adjunk kosztot, hogy szerezzünk csak előbb jó embereket, pártfogókat? Én?

Azt a legokosabb asszony is belátja, hogy nem lehet mindig mindenre megfelelni, hogy bizni kell valamit az Istenre is. Máthéné is ehhez a közös, jószágos oltalomhoz folyamodott.

Félre fordult, és mint József testvérei előtt Egyiptom földén: szabad folyást engedett könnyeinek.

Könyek, ti drága sajkák, könyek, ti égi szárnyak! mennyi bánatot, fájdalmat elvisztek néha napján egy-egy árva hajlékból!

Mert nem akarta, mint ahogy nem is akarhatta a Máthé-pár közül egyik is, magára venni e hiba terhét, előbb kiviaskodták magukat a teljes kimerülésig, s aztán, mint Arany mondja felségesen: Győztes, legyőzött - mint a hogy két birkózó egymásra rogy - ők is egymás karjaiba estek, s hú hitvesi csókokkal fejezik be a polgári belső villongást.

Át kellett menni a tényekre.

Összeadtak pontosan, lelkiismeretesen mindent, künn volt vagy két-háromszáz forint koszt áraban, hitelezett pénzben, igaz, a legjobb helyeken, mert írónál, színészeknél, festőknél, tudósoknál: de benn a tárczába alig volt husz, huszonöt forint. A Mester János temetése is sokat eltemetett.

Felvetette ugyan Máthé ur azt a kérdést, hogy Zsuzsika, menj a gépész nagybátyádhoz...

- Nem, ha addig nem mentünk felé, míg jó módban voltunk, most már inkább a Dunába, mint hozzá.

- Jó jó. Pedig jó volna - mormogá a dologtól, tanulástól most már rettegő férj.

- Varrok, mosok.

Most már a főzés elmaradt!

Mint őszi időn az édes anya felviszi a tanító bácsihoz fiacskáját, vagy gyenge leány gyermekét: olyan formán kísérté el Máthéné is Dánielt a nagytiszteletű professzor urakhoz.

Egy kis szűk szobácska volt az igazgató terem.

Jobbadán olyan professzorok töltötték be, kik alig voltak még túl a serdülő ifju koron. Mutatta ez, hogy ma már a tudomány egészen az ifjak kezébe került - s az öregek kora lejárt.

Mily nagyszerű is lehetett az, mikor Jézus tizenkét esztendő korában a véneknek magyarázott a jeruzsálemi nagy templomban. Ugy látom, ez a szép idő egészen visszatért. Nagy és dicső vivmány.

Egy kis kurta, vékony legényke ugrott Máthé urék elé pápaszemmel, hosszan előre nyújtott fejjel, mint a kít a sok éjszakázás, tenger tudomány megvakított és megsüketített.

- Hát mit akar, kosztosokat akar fogadni?

- Nem, nagytiszteletű ur - állott elé alázatosan a feleség - férjem...

- Hát hagyd el - rántott egyet feleségén Máthé ur - hiszen majd elmondom én...

A fiatal professzorok, kik tudtak már a bolondságról, összenevettek és az öreg zsidó tanár is letette ujságait, hogy részt vegyen a két kificzamodott elme színjátékából.

- Én a papi pályára szántam magamat.

- De itt csak férfiakat veszünk fel - kaczagott a pápaszemes, gyermek-ifju tanár.

- Tudom, főtisztelendő uraim - válaszolt mélyen elpirulva, s nagy verejtékcseppeket gyöngyözve Máthé ur.

- Öreg lesz már ide maga, barátom, szólítá meg az öreg tanár, s nem tudja-e, hogy megiratott: az új bort ne töltsétek ó tömlőkbe.

E pontot mindjárt zsidóul is elmondta.

- Az én férjem, megkövetem alássan a nagytiszteletű kegyes professzor urakat - még nem ó tömlő...

- Megbirja a bort - sugá oda nevetve egyik ifju tanár még ifjabb pályatársához, ki bizonyosan azért röhögött oly hangosan, mert érezte, hogy ő mennyire új tömlő.

- Egy harminczkét esztendő ember, könyörgöm alássan, sokat elbir. Férjem van olyan (s egész büszke mértéket vett a jó nő férjéről), mint akármely kehes, göthös, husz esztendő fiatal. Soha beteg nem volt, kötelességének megfelelt, eddig is számtalanszor prédikált a néhai öreg pap helyett, és bizony százszor eldicsérték a gyönyörű előadásait. Azért is határozta magát arra, hogy pap legyen.

- Eddig rektor volt?

- Kérem volt, de ott is a legeleje.

- De lássa, jó asszony - lépett előrébb az öreg tanár - itt sokat kell dolgozni.

- Hát dolgozunk - hangoztatta a Máthé-pár egyszerre.

- A papi tudományok igen kiterjedtek.

- Óh könyörgöm, én ismerem a mi papjainkat, azok semmit se tudnak az ég alatt, írásból prédikálnak, a férjem nem. Írásból temetnek, a férjem nem; csak az a kis maroknyi ágenda, a keresztelek meg urvacsoraosztás az egész különbség egy rektor, meg egy pap között.

- Micsoda helytelen beszédek ezek? - pattogott igen helyesen egy ifju - ez nem korcsma (igaz), ez nem piac (igaz), válogassa meg szavait (igaz). A theologia a legszélesebb tudomány. Érti asszony? Ügyeljen.

- Ha a nagytiszteletű urak megbírták (és Máthéné szájalommal nézte a három, négy ifju, vékony dongáju, szakáll-bajusztalan, pápaszemes embert), akkor megbírja Dániel is. Vele leszek, együtt tanulunk.

S oly meleg, magas szívet sugárzó szemekkel nézett az asszony a professzor urakra, hogy azok, abban a gondolatban, hogy két, megfigyelést igénylő bolonddal van dolguk: csendesebbre vették a beszédet, és szerették volna az Ágnes asszony jó lelkű biráival oda mondani: »Eredj haza, szegény asszony...«

- Beírták Máthé urat - rendben levő okmányai után az első évek közé.

S megtudta, hogy a zsidó nyelvtant és szótárt hol lehet megkapni még ma, s hol lehet jó német szótárt is találni igen jutányos áron. Egyéb jó könyvekre is szíves készséggel utasították, melyeket mainap majdnem minden ifju tanár maga szokott mint a legkitünőbbet, leghasználhatóbbat kiadni - a többi addig létezetteknek teljes lerántásával.

Örömmel jelentette ki Máthéné, hogy férje már ezelőtt öt-hat hónappal mindent megszerzett a theológus ifjaktól.

Volt a tanár urak között olyan, a ki - jogosan és méltán - ez alattomos üzelmek ellen a leg-hathatósabb szavakban fakadt ki.

Máthé ur azt hitte, hogy szorgalmas előrelátásáért nagy dicséretet kap, és nem kapott.

Meg volt azonban az öröm: Máthé Dániel pap növendék.

Azon ifjak, kik már ismerték, még egyszer megkinálták elhasznált könyveikkel, még egyszer leírták előtte a tanár urakat nemes vonásaikkal és emberi gyengeségeikkel, még egyszer beavatták egy kis barátságos vacsora mellett a Bagolyban, hol a pohárköszöntőkben, a papi pálya felmagasztalásában nem volt hiány, és bevezették abba a külön kis szobácskába, melyet a püspök a Mocsonyi-ház földszintjén, az udvaron, a Máthé-párnak adott.

A két-három első nap ezer tréfával tölt el, minden vidám legény reá röpitette ártatlan nyilvesszőjét az öreg Dániel bácsira, s mikor a vén ifjoncz zugolódás nélkül kiállotta az innen-onnan áradt jeges esőt, megkezdődött a munka.

Máthéné elkészítette nagy bajjal kemény fejű férjét az első leczkére, s felkisért a második emeleti tanterem ajtajáig.

Oh hogy szeretett volna bemenni, hogy ő feleljen embere helyett, de azt az akkori rendszer még nem engedte meg.

Haza ment tehát, tükör tisztaságúvá tette kis, sötét szobácskáját, elhelyezte a könyveket, felmondta magának a leczkét, készült a következőkre s a mikor azokkal is rendbe jött: sorra tisztogatta a férje ruháit, gyönyörűen kifényesítette csizmáit, s úgy várta Dánielét, mint a királyi tanácsosságra vágyódó polgármester koronás királyát.

Nem volt még Pesten soha olyan boldog asszony (pedig mennyi itt a boldog feleség), mint a kis barna, vidám, fecsegő Máthéné, és milyen boldog lett volna állandóan, hogy a magas egek örömeit találhatták volna e minta-boldogságu nőben, ha nem lettek volna lelketlen, szavukat meg nem tartó emberek, kik a jól elköltött ebédek, vacsorák árának utólagos megfizetéséről csak tudni sem akartak.

Oh hogy fájt a jó asszonynak, mikor látta, hogy a vékony csészés ebédecské mellől mily komoran keletet fel a férj; hogy hiába teszi elé a legjobb falatokat, és akarja elhitetni, hogy ő úgy sem szereti a sültet, csak egyék Dániel, lakjék jól: mégis napról napra halaványabb, kedvetlenebb lett Dániel.

Azt hozta fel: hogy nem fog az esze.

Nem az volt az igazi baj: éhes volt mint a farkas, melyre hetek óta vadásznak. Otthon, Tompán, ilyenkor rucza-sült, ludhus, benne vagyunk a novemberben, tehát már jó frising is (fris malacz-sült), jó új bor, de régi, jobbnál jobb, veres, fehér, sőt aszu is: itt ser, de adnák bár olcsóbban, vagy volna pénz, de...

És hogy ne komoritaná el az ilyen dolog az embert, az egészséges embert!

Más a férfi, és más a nő, gondolá Máthé.

Egy nő éhezhetik, senki se látja: egy férfinak enni kell, mert a nélkül egy krajczárt sem ér. Egy nőnek jó a víz, de férfit a bor teszi, ser, pálinka. Egy nő bezárkózhatik egész napra, még illik is hozzá - de egy férfi: annak utcán, kávéházban, vendéglőben, sercsarnokban a helye. Egy férfinak látni, hallani kell. És ha nincs mezeje? - a pénz miatt!

Hiába emlegette, hol tréfásan, hol lelkesítve, hol szomorun Máthéné: oh, ha én férfi volnék! - az ilyen beszédekre egy hujját sem adott Dániel többé.

- Eredj, hozz pénzt, kérd meg Surányitól, Tihamértól, Aladártól, Árhurtól, Eduárdtól, - a drága művészeidtől pénz kell.

És a szegény asszony vette kis ridiküljét, köpenyét, és járta a lelketlen kosztosokat reggeltől estig, és kapott gorombaságokat és szebbnél szebb - nemtelen ígéreteket, hirlapi fenyegetésekkel.

Azzal a csekélységgel, a mit mégis itt-ott ki tudott kaparni, paradicsomi kényelmet, boldogságot törekedett szerezni kedves férjének. Egy kis theát vásárolt, rumot, sajtot, egy kis sonkát, friss fehér kenyeret, szivart, s gyönyörködve nézte, mikor a nagy éhes ember mint valamely fuvó, zakatoló gép, egész kéjes szuszogással, lármával dőlt a megrakott asztalnak.

Az elkényeztetett szív mindig zsarnokká válik, hát még a gyomor!

Máthé Dániel csak egyről tudott, hogy itt minden az övé az utolsó morzsáig, ő az áldozat, ő tanul, ő töri magát, le is takarított mindent, hogy még a légy se talált volna, a mire rá kívánczozzék.

Máthéné mosolygott, s örömeiben elfelejtette, hogy egész nap alig evett valamit. Varrt, dalolt, belemerült a szép papi jövőbe, mikor tisztelendő asszony lesz, talán esperesné, cserépfedelű hajlékban, három-négy szobával, tágas udvarral, léczes kerítéssel, számtalan baromfival, csürrel, tehenekkel, a régieknél is szebb lovakkal; belemerült a vásár- és ünnepnapokba, mikor férjével együtt megy a templomba s köszönteni fogják minden felől, még az uri asszonyságok is, mert a papné első a faluban; férje, ez a szálas, derék termetű ember, hosszú reverendában, széles, fekete selyem övvel, a bal karjára fogott keskeny, babos selyem palásttal, az aranyos szélű bibliával, mint a püspök, fordul a katedra felé, míg ő buzgó magas meghajlással sétál a papné székébe.

Mennyi irigye lesz, hányan fogják mondani: ehol, mégis csak papné lett Máthéné, csak beült ő a papné székébe. Ha nincs bátorsága: ma is rektorné, s ott ül a Krisztián asztalosné mellett.

Ilyenkor még szebbnek látta férjét, s egész rajongó tisztelettel nézte azt az embert, ki széles, lapos körmeivel szedegette a kenyérmorzsákat, s ha ez szokásban van - azt a szutykos, fekete selmeczi pipát is magába gyűrte volna, dohányostul, szárostul, mint gyermek a cseresznyét.

Magukban voltak legtöbbször. A hol nincs mit enni, inni, elkártyázni, a hol nem szép és nem kaczer az asszony, de sőt hideg, visszataszító, mint egy szent, oda kevés ember tekint be kétszer.

Oláh József ur titkon oly híreket terjesztgetett róluk az ifjuság kebelében, hogy a minden szépre, jóra hajló ifjuság - majdnem megvetéssel kerülte el Máthé Dánielt. Azt is észrevették, hogy hajlandó egy-egy kis kölcsönt kérni és pedig követeléssel. Hisz ő is adott. Ez éppen elég volt, hogy elhiggyék, mikép ezt az embert csakugyan úgy csapták el csalásokért, hamisításokért, iszákosságáért és verekedéseiért hivatalából. Ilyen vén emberül mit is keresett volna itt? Okos ember, becsületes ember, nem vész össze senkivel, hogy elmarassa, csapassa magát, de igen, a ki tele van torkig bűnnel.

Máthé Dániel társaságkedvelő ember volt, sok uri ember megfordult a szegény házánál és hamarosan számát se tudná, kik és hányan ültek néha egy-egy Dániel vagy Zsuzsánna napon asztalánál. Itt!... De ugy kell, mért engedett ennek az asszonynak.

Sajnálta szép szőlőit, tele pinczéit. Mikor jött a tavasz a szőlő munkára, százszor lecsapta a könyvet, olyan szőlőbe mehetnékje volt. A balgatag nem tudta, hogy hiszen most éppen az ur szőlőjének munkása. Micsoda szép szőlő ez az ő kis szőlőcskéjéhez képest.

- Óh Dániel, Dániel, ha én férfi volnék - szedegette fel a földről az oda csapott tanrendszer zsidó czitátumait - a busuló asszony...

- Elég bolond vagy te asszonynak is. Nem is tudom, mit ülsz itt fenn velem? Talán őrizni akarsz? Kitől, mitől? Pénz nélkül, barátom, itt nincs becse az embernek. Azt gondoltam, eredj haza.

- Dániel! csapta össze a szegény asszony a kezét - hát nem varrok, mosok én eleget? Nézd - és mutatta az összeroncsolt, kisebzett ujjait.

- Mindenki nevet, hogy itt vagy velem; a házmesterné is.

Ugy! Talán inkább a Mester Jánosné drága leányai! Óh, én elmehetek, ha terhedre vagyok (hogy sajgott a jó asszony tiszta, igaz szíve). Tőlem élheted világodat, (azaz tanulhatsz és koplalhatsz egyedül) jó, még ma összepakolok (és azonnal csekély ruhaneműjének összepakolásához fogott) és számba adom a mid van (és elsőben is férje ruháit rendezte), aztán élj boldogan, kedved szerint - rént - rént - zokogá föl-föltekintve esedezőleg férjére.

(Oh milyen egy asszony, ki nem éppen szép, mikor sir, mily ellenszenves egy durva férj szemeiben; mennyire lehüti még a legsoványabb szenvedélyt is; mennyire szálnalmas és nevetséges! Jó, hogy ezt nem tudta szegény Máthéné, mert forró szeretetében inkább a szemeit ásta volna ki, semhogy egyetlen könnycseppet ejtsen; inkább a szívét szaggatta volna meg, semhogy helyet adjon abban a keserűségnek, bánatnak.)

Otthon ilyenkor, rég, a szép Felső-Tompán, ha egy-egy élesebb, sértőbb összeszólalkozásnál pakolni kezdett, hogy megy azonnal haza drága szüleihez, kik, mint más szülők is - tárt karokkal várják az elüldözöttet - hát egyszer csak átölelte derekát, hevesen addig csókolta, míg minden felhő a leggyönyörűbben elsimult. Akkor aztán térdére vette a mérges kis asszonykát és vége-hossza nem volt az édes szemrehányásoknak, megbocsátásoknak.

Most? Óh pedig most sokkal könnyebben megölelhetné, mert várja is - és sokkal könnyebben térdeire vehetné, mert felette vékonyabb, mint akkor volt, - de Dánielt a theologia - elszívtele-nitette!

Csak rakosgatta Máthéné hol hevesebb, hol csöndesülő sirással a drága leendő pap vastag, de hófehér ingeit, megigazgatott harisnyáit; csomagolta vánkoshuzatait, kendőit és folyton nézegetett hátra, és elhatározta, hogy egyet se szól, hideg lesz és megkinozza. De Dániel hátat

fordított, szíttá lelkesen pipáját és elgondolta, hogy ha ez az asszony elhagyná, vagy a mi nem lehetetlen: előlné magát, mert erre Pesten számtalan minden nap az eset, akkor kit venne ő el és rögtön itt hagyná az egész ákom-bákom zsidó nyelvtant Salamonostól, Mózesestől, Jezsaiástól és elmenne a színházhoz énekesnek. Mert rektor csakugyan nem lenne többet.

Eljött az est, vele az éjszaka.

A ládán kikeresegte magát a sértett asszony, és odáig haladt, hogy magát tartotta hibásnak, megbocsátott tehát, lemondott a hazamenetelről. Hisz ezt a szegény embert csak nem hagyhatta. Mi lenne itt vele? Elrontanák, halálba üznék.

Nem nem! Védni fogja, vele tanul, vele tür. Ha isten úgy akarja, hogy pap legyen: valamit ő neki is el kell a jövőért türni. Meg is teszi.

Reggelre már vissza is pakolt mindent, s mint a ki nagy-nagy kívánt áldozatot hoz, boldog volt e nemes cselekedetében. Jó reggelit készített s oda vitte mosolyogva a tiszteletes ágya elé.

- Dániel, óh Dániel, a jó Isten is papnak teremtett! Tűrök...

S a szegény hajlék csókokat látott, melyek nem voltak ugyan egyforma igazak és forrók, de mégis nagyokat és kellemetéseket csattantak, mint ez már a csókoknak természetökben fekszik eleitől fogva.

Lefolyt az első esztendő, hála a jó atyának, sóhajta Máthéné.

A nagy szünnapokra rokon-látogatni mentek, s betelt a megye a hírrel, hogy Tóth Zsuzsika mégis csak papné lesz. A gonosz, furfangos asszony orránál fogva vezeti azt a boldogtalan medvét, a kit pedig az isten is paraszt-rektornak teremtett. No lám, Máthé! Hm!

És lehetett abban az időben oly híreket is hallani, nem hiszem, hogy a Házi Kincstár s a Vasárnapi Ujság körülményesen le ne írták volna az Egyház alatti rovatban, hogy im az ipacsfai, pipacsfai, asszonfai, somfai rektorné fölkergette az urát Pestre papnövendéknek, s hogy a pesti új papnövelde rohamos fejlődésnek és gyarapodásnak indult ez által annyira, hogy abból a bizonyos európai hirü nyelvtanból aligha lehetne már kapni egyet-kettőt. Német szótárt meg éppen nem.

Az ifjúság e miatt lázas mozgalomban is van. És méltán!

X.
Kinek tőkéje van: használja.

Két szép nyári hónap is elegendő arra, hogy a rabszolgaságba szorított lélek kiszabadítsa magát kötelékeiből, és régi szabadságát visszakövetelje. Hasztalan volt minden óvatosság, lelkiismeretes szorgalom. Máthéné nem birta szívéhez, szemeihez láncolni Dánielt, hogy az csak a papokhoz menjen látogatni, a hova talál, mert mint a farkas a farkasok közé: úgy e még meg nem paposodott ember is a rektorokhoz futott, a hegyi eszem-izsom rektorhoz, a vén Varjuhoz, a szállási Vörös Gyurihoz, Csukához, a pénteki Májas Palkóhoz, kik egyebet se tudnak, mint a papok ellen áskálódni, jól enni, inni.

- Prédikálj, lelkem, csak egyet prédikálj itt, a szép kadocsai templomban, itt konfirmált engemet az öreg esperes, hadd sirom ki magamat még egyszer a gyermekkori kedves barátnéimmal.

Pedig csak azt akarta, hogy mint theologusné, beülhessen a papné székébe. Lehet, hogy sirt volna is.

Dániel parasztosan kiáltotta: eleget kukorékoltam, nem kukorékolok. Megyek névnapra Ordasra.

- Kukorékolni? ájultozott a jó asszony e sértő szóra - hát a pap kukorékol? Isten szolgája tehet ilyet - óh, ha én születtem volna férfinak!

Hiszem is, hogy sok derék asszony meg fogna felelni kötelességének s jobban mint egy-némely férfi - ha átvehetné az erősebb nem fölséges szerepét.

Azok a szép, nagy, tüzes fekete szemek, hogy emelkednének a magas ég felé; azok a fehér, hosszú ujjú, tiszta kezek, hogy kulcsolódnának imára; azok a telt, rózsás ajkak hogy vernék föl a hitetlen agglegények fásult érzéseit. Hiszem, egészen hiszem.

Máthé csakugyan elment Ordasra, a süket jegyző névnapjára. Természetesen Máthéné, a theologusné, se maradhatott el. Egyfelől, hogy férjét oltalmazza, óvja, másfelől, hogy minél többek előtt feldicsérhesse a papi életet, a melynél szebb, nyugodalmasabb, tiszteletre méltóbb élet nincs. Mert hol lehetne látni csak egyetlen papot, ki megfélekeznek magáról.

Lementek Baranyába - s uram teremtőm, mind csak a rektorokhoz, onnan felsiettek Tolnába, átmentek Fehérbe, a Vértes vidékére s mindenütt, mindenütt a kántorokhoz, alig egy paphoz.

De Máthé ur vissza is kapta hajdani kedvét. Elragadta az embereket hatalmas hangjával. Tíz helytt is megválasztották volna rektornak. Meghizott, megpirosodott, betölt dicsőséggel a magasztalt hangja miatt. Gondolt is egyet, a mit ha megtud Zsuzsika, kétségbe esik.

Ám az isteni gondviselés ezt a fájdalmat még most nem mérte ki szívére.

Vége szakad mindennek, a gyönyörű napok is elfolytak.

Egy telides-teli rakott szekéren bekocztak Pestre, a Mocsonyi-ház elé.

Máthéné tette az előkészületeket a tanulásra. Tanult zsidóul, görögül, belemerült a csodákba, a hét kenyerekbe, a Bálám szavába, a megfőkezett tengerbe, a Lázár koporsójába, e magasztos, dicső történetekbe.

Dániel pedig járt a Griffbe a színészek közé, a Meztlábashoz, a Petőfi-csárdába - és énekelt, énekelt és fizette a bámuló hallgatóit étellel-itallal.

- Bolond vagy, Dani - ölelgeté a karmester ur - ha ott nem hagyod a koldus papságot, csapj át színésznek, operistának. A kinek ilyen rengeteg tőkéje van: használja a kamatait. Most bevétellek a karba, onnan átteszlek egy-egy jó mellék rolléra, aztán leszoritjuk Kőszegi uramat.

Hét-nyolcz ezer pengő évi fizetésed lesz. Még azt is elfelejtetjük veled, öcsém, hogy láttál valaha templomot.

A vállára ütött a karmester ur Dánielnek.

- Tudod mit? haza küldöd az asszonyt, küldesz neki havonként valamit. Neked szerzünk egy pénzes, gazdag német asszonyt, nagyszerű legény vagy te, te s ütögette a hátát, tapogatta a karjait, mint a lókupecz a ló szügyét, farát, sörényét, te Dani, te az operistánéknál is furorét csinálsz. Tudom én, kihez viszlek. Itt a szerencse bizonyos, csak meg kell ragadni. Én is egy bécsi gazdag suszterné költségén nevedtem. De ki tudja azt most? Senki. Éljen a szerencse, a földi dolgok istene. Holnap délután eljössz hozzám próbára. Bruderkám, ki azt a poharat. Glück auf!

- Glück auf! - sivitott valami viszhang a külső szobából.

Birtokosa beütötte a fejét, a hol Máthé urék mulattak a főbb színész urakkal.

- Hát te mit keresesz itt, kis Szusz koma, intett felé a már jó kedvtől dülöngő öreg theologus. Kerülj belebb. Kivel vagy?

- Magam. Tudtam, hogy itt mulat.

- Gyere, kicsi kutyám, van még egy falatom, megosztom. Ez szokott engem haza kísérni - mutatott egész pátrónusi kézlejtéssel Máthé ur a csodálatos kis emberkére.

- Ki ez? huzta komoran kunkorékos ősz szemöldeit a vén, boronált arczu német karmester. Nem szeretem az ilyen speczieseket. Igen, magamra gondolok, nem jutok-e én is valaha ilyen kosztümre. Furcsa a sors. Távolítsd el, ideges vagyok, ha ilyen elzüllött fráterokat kell látnom. Nesze.

S a karmester ur kopott, zsiros nyaku, fekete német kabátján át pár krajczárt, s egy szivarvéget nyújtott a kis Szusz komának.

- Igyál oda künn, s várj reám, kis koma.

Mint a ki keményebb modorhoz van szokva, s a csekély figyelmeztetésekre csak meg sem billenti a fejét: a kis koma is csak vigyorgott, és feltűnően kis kezével morzsolta borzas, kóczos, gesztenyeszőke szakállát. Magas, hófehér homlokán keresztül-kasul igazgatta gyér, őszes haját, bajuszát, mint olyan, ki a társasághoz tartozik, többször hosszan kipödörgette. S egyszer-egyszer végeit vastag, felcserepedzett szájába fogva, gyönyörködve szemlélgette, majd innen, majd onnan, mint körülbelől egyedüli megmaradt ékességét a multból. A barna-piros, kurta mellény magyar volt rajta, lefoszló ezüstös zsinórzattal, a nadrág már német, és oly hosszú és bő, hogy szájalmat vagy nevetséget ébresztett, a sáros csizmák, nagyok, mint valamely falusi béreséi, befejezte az egész öltözetet egy szinehagyott kék pitykés dolmány, melyből vékony, meztelen nyakát mint a gém a vízből, mindig künn akarta tartani.

Máthé ur fokosával gyengén vállon ütötte, s atyai védő mosolylyal felhívta, hogy most már azonnal lóduljon.

- Várj s egy pohárral még ihatol.

Nem tudni, melyik a boldogabb, az-e, ki így pártfogolhat valakit, saját koldus volta mellett is; vagy a ki érezheti, hogy ime, a kegyelmes isten mégis csak nem hagyja el végkép az embert.

Nagy meglepődés és nyugalom látszott mind a kettő arcán.

- Ki ez az ember, Dani! De nekem többet ne mutasd, ideges vagyok, egy idő óta nem szeretek a tükörbe nézni.

- Jaj, ez egy valaha gazdag földbirtokos egyetlen fia, a kit a harmadik házig is hintóban vittek, s a kinek még az inge is selyem volt.

- Bolond?

- Csak annyiban, mint minden szerencsétlen ember. Esetlen, buta, vagy sir, vagy nevet, vagy alszik, vagy szalad, de helyt nem tud állni. Kergetné azt, a mit elvesztett, s megfogná azt, a mi többé nem az övé. Most szolga nálunk. Merőben hozzám csatlakozott. Láta, hogy én legjobb vagyok hozzá.

- Korbácsold meg, s addig kergesd, a míg látod.

- Hogy tenném, mikor senkije.

- Tifuzos mellé nem ülök, kolerás mellé nem fekszem, mert rám ragad.

- Nincs szivem, hogy ilyen nyomorultat elverjek magamtól.

- No akkor reád is szárad a köpönyegje.

- De Isten...

- Nem vagy még pap, ne emlegesd. Istennek semmire, senkire semmi gondja. Egy gép se fütyül, egy se zakatol, egy se dolgozik magától. Mese beszéd az egész Isten. Hány nyomorultat láttam, a ki jó volt, igaz szivü, s most putton van a hátán, vizet hord, meg szemetet. Ha Isten van, szabad ezt neki megengedni? Nálunk van egy gaz uzsorás, a kit mindenki becsül, ebédeltet, s a legnagyobb színész szerencséjének tartja, ha azzal a rablóval tegeződhetik. Hányak lehuzta ez már a bőrét, hány asszonyt, leányt tett ez már tönkre, s szabadalma van reá, hogy ezt nyíltan teheti. S nagyságos bíró urak, grófok járnak vele fényes nappal karon fogva a Váci-utcán. Nos hát, theologus, van Isten? Van, míg pénzemben tart. Jágó mondja: végy pénzt, sok pénzt, akárhonnán, de végy sokat és rakd meg a zsebeidet, s a szüzek is a te zsebeidet lesik. A nélkül olyan rongy lész, mint az a barátod, buta, esetlen, komisz. A kinek nincs pénze, az olyan embertől, tudd meg: félnek, s a törvény az olyat kegyetlenül elítéli. A házasságtörő bűnét arra fogják, a csaló vétkét arra kenik, a hamisító, rabló, gyilkos kötelét annak a nyakába akasztják. Mert a bűnért valakinek csak bűnhődni kell, másképp mire való volna a törvényszék. A pénzes ember a társadalom gazdagon termő gyümölcsfája, az ilyet megsérteni tiltja a szent törvény. Tökéletes igaza is van, szerezz pénzt, ha élni akarsz; fiatal vagy, ne tátsd a szád, fel tette, ne holnap, ma. Az emberek várják, hogy megemelhessék előtted a süvegjüket, ne akadályozd meg őket; siess...

Megint beugrott a kis Szusz koma, mint a kit hívtak sürgősen.

- Te, a nyomorultak nagyon ravaszok, ettől az embertől őrizkedjél. Azt akarja elhíttetni veled, hogy hívtad, pedig csak inni akar.

Megyek, ideges vagyok. Nincs kedvem tükörbe nézni.

A vén karmester felvette kalapját, letette bora árát s izgatottan távozott. Még hátra se tekintett. Máthé Dániel ur sem tehetett mást.

- Kis Szusz koma, jer - meg akarom rakni a zsebeimet pénzzel.

Mint a szalonnát látó éhes eb, akkorát szökött örömében Szusz koma.

- Hol?

- Kamatoztatni akarom a tőkepénzemet.

- Hát van? Tudtam én, hogy fog busulni Oláh ur, ha megtudja, hogy van még pénz bőven. S ő már tartja a haragot. Lám, én kitarottam. De hol a pénz?

- Itt.

S Máthé ur mutatta a vastag, csutkos torkát.

- Aha, csak ott lemegy. Ott nincs, bácsi...

- Nincs még késő, elmegyünk az öreg Nádor bácsihoz, s megpróbáltatom a hangomat előbb vele. Ő becsületes ember, megmondja az igazat.

Volt annyi józanság, ittassága daczára is, Máthé urban, hogy a mellékkereset árán pirult volna megtölteni zsebeit. Még nem romlott el, csak elvadult.

- Hej, ha beüt, kis Szusz: urrá teszlek, felöltöztetlek, kocsin jártatlak. Ki megyünk a Mocsonyi-fészekből, palotában lakunk, elvetjük a Brésit bárát, s még neked is inast tartok. Nagy ebédeket eszünk, jó bort iszunk. Jó lesz-e?

Ennyi ígéret után a kis Szusz látta, hogy mi beszél a bácsiból, a kis bor, s hogy ő is éhes. Nem is tett mást, mint kaczagott, s morzsolta szorgalmasan a kóczos, gubancz szakállát. Ma a déli csésze fenekéről összekapargatott étel óta nem látott harapni valót, de ivott, s hát a ki még nem is ihatik. Panaszra tehát nem volt oka, nevetetett bátran.

Csakugyan felmentek Nádor urhoz, ki az egyház orgonistája volt.

A vén, beteges agglegényt ágyából verték már fel.

Meglátta-e az arczon a boldogságot, - az édes, sugárzó reményt még egy sötétes, hideg szobában is, azt gondolom, hogy igen, mert az öreges férfiú indulatosan kapta magára éji kabátját.

- Mit akarnak?

Mint a mámoros ember teszi, hosszú bevezetéssel, kacskaringós, oda nem tartozó dolgokkal, előadta Máthé ur, hogy ő a hangját...

- Részeg disznó. Jelentést fogok tenni holnap a püspöknek - mormogá inkább magában, mint hangosan - s csoszogott a zongora felé, mert félt ekkora embertől, a ki bizonyosan azt hitte, hogy nincsenek itthon, s lopni akart. Titkon küldött is a rendőrség után.

- Mi hangja van?

- Basszus.

- De rekedt, részeges basszus - jegyzé meg magában az orgonista. S alig várta, hogy jőjjenek a rendőrök. Halljuk hát.

- Hova álljak?

- (Ki az utcára gonosz rabló.) Ide szemközt.

S felhangzott a kontra c.

- Borzasztó hang, birja. Nem is oly csuf. D, é, f, g, a, h, c.

- Ereszsze ki azt a hangot - ugy. Hát aztán mit akar ezzel a hanggal?

- Operista akarok lenni.

- Khorista? Elhagyja a papi pályát?

- El.

- Értem, nem szeret dolgozni. Barátom, kitartás nélkül nincs kenyér. Lássam, érti a kótát?

- Értem.

- Fogja és énekelje.

- Ennyit nem tudok, de egy zsoltárt, a mit ismerek, leéneklek.

Az orgonista keresett egy-két zsoltárt, a protestánsok énekkönyvéből.

Durván, műveletlenül hangzottak a szép melódiák, de egy-egy mély f, g, sőt d, hatalmas hullámokkal töltötte be a sötét félhomályu szobát. A zongora szintugy rezgett, mintha az óriási hang visszhangja verné, s a beteg vén ember sáppadt arczai kigyultak, szemei könnyekbe borultak, fakó ajkaira mosoly huzódott, melyből nem lehetett kiolvasni tisztán: szálnalmat érez-e vagy meghatottságot.

Majd egy óra hosszat énekelte az embert, egy kis keskeny rendőr be is tekintett, hogy készen állnak, de Nádor ur intett nekik, hogy távozhatnak - nem forog fenn olyan baj, más valami betegség van itt, a mihez talán a Lipótmező szükséges.

- Hát milyen hangom van, tekintetes uram? kérdé csorgó homlokkal Máthé ur, a biztos diadal érzetében.

- Szeret énekelni?

- Nagyon.

S kész lett volna Máthé ur az egész zsoltárt keresztül énekelni.

- Hát akkor menjen el falura, kántornak.

- Az már voltam.

- Látszik. Elbocsátották?

- Engem soha, magamtól jöttem.

- Ki csábitotta el?

Máthé ur akarva, nem akarva, feleségére gondolt.

- Az Isten tudná! De a színháznál azt mondják, sokra vihetem.

- Kicsoda az a gazember?

- Felsmann Leó ur biztat, hogy tőkepénz a torkom. Ezereket ér...

Volt annyi emberség az öreg orgonistában, hogy nem nevetett, csak köhögött.

- Hát magának is van valami próbálni valója - fordult a kis Szuszhöz - nos: álljon elő maga is, ha már benne vagyunk. S ütögette az akkordokat.

Igen, a kis Szusznak volt pompás próbálni valója, a gyomra. Hanem erre nem volt itt mező. Irgett-forgott tehát, míg nagyokat röhögve kilódult.

Előkelő, tisztességes ember, akár bíró, akár művész, lelkéből örvend, ha magasvágyu vetélytársa jó nagyot zuhan: e szivbeli gyönyör miért volna megtagadva egy olyan nyomorult embertől, mint Szusz ur.

Bizony örvendett, és egy jó vacsoráért - a mihez különben semmi kilátása se volt - nem adta volna, hogy ez a híres próba így történt. Szaporodjanak az elesettek, a koldus is jobban érzi magát, ha testületük ujakkal szaporodik.

A sziv örök rejtélyei közé tartozik e hitvány öröm.

Lent a szük és piszkos Magyar-utczán bölcselmi gondolatok között haladt a kincses torku Máthé Dániel.

- Ez is a püspök unokája; minden szavából kilátszott, hogy össze voltak beszélve. Hisz hogy énekeltem! Irigység, sárga irigység. Azért is énekes leszek. Megmutatom - de hát miért akarják a szegény emberek utját állani? Azt se akarta, hogy pap legyek, most meg azt ellenzi, hogy az énekművészetre adjam magam? Ki találná el a nagy urak kedvét. És azért is. Kamatozzék a tőke, a kincset ne rejtjük véka alá. Hanem most igazán velem jössz, kis koma, ha egész nap engem szolgáltál, lássuk, miféle vacsorát kapunk otthon.

Otthon igen, Felső-Tompán: most lehetett volna pompás kis vacsorát kapni, hideg sültet, mézet, diót, szőlőt, fehér kenyeret, jó bort. Itt? Majd nem sokára a színháznál. Azok csak az urak. Hogy élnek, mint a hercegek, kis-királyok. Ha tetszett Zsuzsikának elcsalni theológusnak, most legyen az én akaratom. Énekre születtem.

S néhány futamot dudolt el, mély, törött basszus hangon.

Haza érkeztek.

Égett a lámpa, előtte irogatott Máthéné csinos, egyszerű fehér háló-köntöshen. A falusi levegő és egészségesebb koszt az asszonykán is sokat segített. Megépült, élénk barna piros színt nyert s vállas karjai kissé megtömődtek. Valóban szebbnek látszott, mint eddig.

A csalódás szerényebbé és alázatosabbá tette Máthé urat: szivélyes gyöngédséggel közeledett feleségéhez, átölelte és hevesen megcsókolta.

Remény, öröm, hév futott át a szerető asszony idegein, s ha senki sem látja: bizonyosan még forróbban viszonzta volna férje szeretetét. Így is elárulta, hogy szíve telides teli van örömmel; fölkelt, vidáman mutatta férjének, hogy a zsidó bibliából egy csomó szót már kiszedett, s más studiumokból is jócskán másolt.

A mellett lehetett látni, hogy a kis asztalka teli van rakva szépen simított férfiingekkel és egyéb fehérneműekkel - s a kemencze párkányán vörös asztal kendővel leterítve egy kis vacsora is rendelkezésre áll.

Máthé ur az írásokra, zsidó szavakra mitsem adott, de a vacsorát mohó étvágygyal kezdé feldolgozni. Maga mellé ültette a jó kis Szuszt.

- Egyél, kis koma, ne félj, ne busulj. Azért mégis úgy lesz, a mint én mondtam.

- A püspök ur kerestetett Dániel, maga is itt járt a tantermekben. Kapunk tanítványokat, s most már minden jobban fog menni. Egy év megint elszalad s a másik kettő is lefoly lassacskán, s a jó Isten partra segít bennünket. Csak tűrjünk zugolódás nélkül, és ne essünk mindjárt kétségbe. Én nem esem mert nő vagyok, de ti férfiak, mihelyt nem megy valami a kedvetek szerint, nem is akartok arról tudni, hogy Isten mindent legjobban kormányoz.

Ekkorra a kis vékony sültecskét Szusz urral elfogyasztotta Dániel.

- Nem úgy lesz, Zsuzsika, hanem úgy lesz - ne beszélj, ne vágj a szavamba, mert nagy dolgot mondok - hanem töltsünk előbb pipára, mert a nélkül nem fog az eszem, s most pedig épen azt akarom, hogy jól fogjon - fogjon. Hát úgy lesz, hogy kimegyünk ebből a sötét pinczéből. Valet mondok a reverendának és koplalásnak, és a zsidó prófétáknak - és átmegyünk a nemzeti színházhoz. Tudod? a magyar nemzeti színházhoz. Ne sirj, ne ugrálj, mert úgy is hiába. Barátom, ez el van végezve, már a hangomat is megpróbálták, operista leszek, most még kisebb fizetéssel, pár év múlva ezerekkel. Hallod? négy, öt, hat, hét, de tíz ezerrel is. Uri dámát csinálók belőled, hintón járatlak, s még azt is elfelejtetted, hogy láttál valaha kálomista templomot.

- De a püspököt nem csálhatjuk meg, mikor ő már tanítványokat szerzett, s mikor most már kezdene jobban menni a sorsunk...

- Püspök ide, püspök oda, az is ellenségem. Jól laktam a penészes kenyérével. Enni akarok ezentul a kalácsból.

- Kórista akarsz lenni, mint a strázsabeli korcsmáros, vagy itt a nagy suszter, akinek alig van betevő falatja, pedig egész nap énekel hol itthon, hol temetéseken, hol estve a színháznál. Óh te, Dániel, Dániel, mi jutott a te eszedbe...

- Hiába ugrálsz, tánczolsz, ha mindjárt a tenyerembe sirod is azt a két bogyó szemedet, engem a föltett szándékomtól még sem fogsz eltántorítani.

Hogy nevetett a kis Szusz, hogy röpösött az összeránczosodott sovány lelke, hogy ütögette a bő nadrágját, és morzsolta a kóczos szakállát, hogy ezek itt mindjárt alábbvalóbbak lesznek mint ő, mert belevesznek a nyomoruságba nyakig - és elvesznek. Bár minden ember elveszne, vagy odáig jutna, a hol ő van, a kit a rossz emberek mindenből kifosztottak, s a mit szépen megengedett és elnézett az Isten. Egy békéltető szót közbe nem szólott volna. Nagy örömmel távozott, mikor látta, hogy ezeknek a feje alja im tökéletesen meg van vetve.

- Ne busulj - szólt a távozóhoz Máthé ur - ne busulj, szegény kis koma, a mig engem látsz. Csak neked van hozzám huzó igaz szived. Nem hagylak!...

XI. A protestáns papok programja.

Mint a mesék varangy képü, gonosz törpéje sikong, visit örömében, mikor kezébe kerül az áldozat, s nem tudja: a szívéen kezdje-e előbb a vágást, vagy a körmeit szedje le egyenkint, azután a szemeit ássa, azután a nyelvét szedje ki; a kis Szusz koma is, ki mindenkinek szolgálja volt és durva otrombaságainak czéltáblája, rugott, szökött, a hogy kiért a kapu alá, jó kedvében félre csapta rongyos kucsmáját, előkereste dolmánya bélésébe varrt néhány hatosát, és elhatározta, hogy ma nagyot iszik, a maga kontójára, pálinkát, erős, égető, melegítő törkölyt és mulat a Máthéék torán.

Bement a Magyar favágóhoz. Ott mindig ültek tót napszámosok, kik megitták utolsó keresményüket, és várták a szerencse hozó hajnalt.

Mint egy finom gavallér, úgy robogott be ezek közé Szusz koma. A fő helyre ült, a nagy üvegek mellé, közel a vastag depósnéhoz, ki bár tul volt a hatvanon, de azért a férfiaktól minden figyelmet nagyon jó néven vett.

Érezte ezt Szusz ur is, mert föltette mind a két lábát egy székre, és kellemes időközökben üritgette törkölyös üvegét. Derült, nyiladozott előtte az élet. Minden pohár közelebb vitte czéljához, mely nála is, mint a legmagasabb méltóságoknál, nem lehetett egyéb, mint a tökéletes boldogság.

Hogy irigyelték a napszámosok. Minden poharát ünnepélyes tekintettel kísérték, egyhangulag. Hátra vetette kicsinyes, de szép szabásu, okos alkatu fejét, s a pálinka jótékony melege, s a nagy fotogén lámpa sárgásveres világa, s talán még a depósné biztató mosolya is egészséges színnel vonták be a sűrű szakálltól és vastag bajusztól alig látszó csontos arczát.

Senkihez se szólva, mint a hozzá nem méltó társaságba vetődött gögös nagy ur, csak magával közölte gondolatait.

- Csak neked van hozzám huzó, igaz szived, ismétlé a Máthé ur szavait. Szegény bolond! Nekem senkihez sincs szivem. Én gyűlölök, utálok mindenkit. Ez az én pályám. Husz év óta működöm ezen a téren. Megmenthetnélek! néhány szavamba kerülne, csak elmondanám, milyen munkára akar kibérelni Felsmann ur, a maga zsebje töltésére, hogy a színészek szerint a hangod csak bögni való, s még kóristának is rossz fogsz lenni, mint a bűn, mert a mit énekelisz is, hamisan veszed és kiállhatatlanul, de mért nyitnám ki a szemedet? Hát az én szegény apámét ki nyitotta ki, hogy ne vegye meg a barátja mételyes juhait, a testvére váltóit ne írja alá, mert annak már egy krajczárja sincs, ne menjen be a tardi gyár részvényeibe, mert azok egy napon mindent elvisznek, s reá csak a fizetés marad? Ki volt az a jó lélek, a ki csak egyet szólt volna apámnak, hogy azok a lőcsei németek egytől-egyig gazok. Nem kellett volna semmi segítség, csak egy szó: Farkasvári barátom, vigyázz, a németek szöknek. De örvendett Herczegh bácsi, nevetett Kérész bácsi, hunyorgott a vén Orosz, mindenki alig várta, hogy a gazdag Farkasvári koldussá legyen. Anyám felakasztotta magát... ki fogta meg a kezét? Hol volt az Isten? Én, Máthé, nem akarok jobb lenni az Istennél, a kit te szolgálisz; én meg nem fogom a kezedet.

- Egyetlen örömet nem áldozhatom föl. Nos, ki jött hozzánk, mikor megbuktunk, tönkre mentünk, hogy Gyula, jer velem, ne busulj, én rokonod vagyok, bátyád, sógorod, nemzetséged?... Eredj! ez volt a biztatás, láss munkához, elég nagy vagy már. Te is elég nagy vagy, Máthé Dániel. Eredj, takarítsd a mások csizmáját, tartsd te is a széles hátadat. Isten szereti, hogy az emberek saját lábaikon járjanak, nos: indulj. Ketten vagytok. Lássam, hogy megyen, vak világtalant! Legyünk többen, kár volna, ha kifogyyna belőlünk a világ.

Maradék törkölyét oda töltötte egy gömbölyű képű kis tót gyerek szájába, kifizette számláját, s a legjobb kedélylyel vaczokja felé indult a Mocsonyi-ház pinczéjébe.

Hiába szaladt fel sirva Máthéné a püspökhöz, hiába csókolt kezét a konyhaajtóban a kántorné forma egyszerű jó püspöknének, hiába vette ölébe a kis leányokat, hiába imádkozott, s hogy nagyobb foganatja legyen, letérdelve, a minek el kellett jönni, az eljött. Csak a jó Isten nem jött el, hogy felvilágosítsa, megdorgálja azt a bolond Máthé Dánielt, kinyissa a szemeit, a mit az erős Isten oly könnyen megtehetne, s hogy a fülébe dörögje, nem ezt: bizzál fiam, a te hited megtartand tégedet, hanem ezt: számár, hova tetted az eszedet, vigyázz, nem látod, mi van a lábad előtt? feneketlen örvény, visszarántalak, nem állhatom, hogy egy becsületes ember az ostobasága miatt elpusztuljon!

Mert az Isten örök jóságában, bölcsességében itt is úgy tett, mint Farkasváriéknál. Szabad folyamatot engedett a dolgoknak.

A madár repüljön, a hal uszszék, a féreg csúszszon, az ember?

Ah, Máthé Dániel urék most költözködnek ki. A theologus urak, mint az ért gabonánál a madarak, megint ott nevetgéltek a Máthé pár körül. Ők ifjak, mi nyomná még az ő szívüket. Ők legfelül lebegnek az élet zenithjén, a harmat első cseppje az övék, a napsugár első csókja az övék, a friss tavaszi szellő első édes lendülete az övék.

(Az enyém is volt valaha, s a tiéd is, Máthé Dániel.)

Kevés az, a mit elvisznek Máthé urék, s szegény Máthéné azt is oly nehéz szívvel viszi. Nem örvend, hogy kiszabadultak abból a penészlyukból, s hogy nem kell többé megtanulni a Dániel leczkét.

Ezután már csak énekelnek, mint a pacsirták, későn, korán, még a hideg télben is, s mégis nem tud eltelni örömmel.

Bezzeg ehhez az új munkához nagy buzgósággal fog Máthé ur, kótáz, énekel, szaval, jártatja kezeit-lábait, mint a nagy színészek: Benza, Kőszegi, Medini, hol egyiknek, hol a másiknak a szerepeit próbálva, mert a magasra törekvő mindent szeret, csak a mindennapi kötelességét utálja. Kiterjeszti lapát szélességű tenyereit, hátra szegzi nyakát, mint a szép, ifju Lendvay, kiált, hogy a harmadik utcából is oda csődülnek a józsefvárosiak, kik sok bolond embert láttak már, de még akkorát soha. Mosolyogva fordul szomorú nevéhez, kinek mint az őszi kelletlen eső, nem tud kifogyni szemeiből a könny, buzdítja, bátorítja, kaczer színész módra kelletli magát, mutogatván hatalmas lábszárait, s széles mellét.

De egy rövidlátó asszonynyal bajos birni, ő nem látja a páholyokat a fényes uri közönséggel, csak a rongyos falusi templomot, s ott egy oldalban a papné mázolt, rózsás ernyőjű székét, nem látja a rengeteg embertömeget tapsra készített kezekkel, csak a vén presbitereket az ur asztala előtt és a papot, a ki a világon a legmagasabb személy a király ő felsége után; nem látja a zugó éljeneket, éljen Máthé, Máthé, Máthé! csak a tompaiak elnyújtott zsoltárait kíséri szent áhitattal, csöndes elmerüléssel, és azt se látja, a mint az aranyos rojtu függöny felgördül, s két szép dáma karján kilép a közönség elé, magát a földig hajtogatva, a jeles Máthé Dániel, mint hol egy király, hol egy császár, hol egy generális; ő csak azt látja, a mint vasárnap egy gyönyörűséges prédikáció után a tompai templom oldalajtaja előtt levett kalappal várják az öregek, a falu vénei a tiszteletes urat, hogy égig magasztalják, hogy így áldja, úgy áldja Isten, mert Tompának ilyen nagy papja még sohasem volt.

No és a ragyogó, ezüsttől, aranytól tündöklő színház helyett is mit látott Máthéné? A félig fa, félig zsúpp tetejű roskadt tompai paróchiát L formájával, apró, keresztvasas ablakaival, falusi muskátli cserepeivel, a férje szobáját, a tiszteletesét, a czintériumot, a nagy szobát, a papnéét,

a kis sötét ebédlőt, a törpe, sülyedt konyhát, de melynek széles tűzhelyén akár püspöki ebédeket el tudna készíteni.

Mind, mind csak ilyeneket látott.

De a robogó hintókat, a disz-ruhás, nagy botos színházi portást nem bírta meglátni, a muzsikusokat sem, s a táblán a rostély alatt a szinczédulát sem, melyen az pompázik: Ez, s ez: Máthé Dániel ujonan szerződött tag első fellépte, második fellépte, s a jó ég tudná, hányadik még.

Élethalálra szóló küzdelmet folytatott a józsefvárosi ősz-utczában, a 23. szám kis kerti házacs-kájában a Máthé-pár, csak hogy a férj dél felé, a nő éjszak felé huzott, egészen czélszerű irányban kiki. A mit Dániel ma épített, azt Dánielné még az nap fundamentumig lerombolta, a haladás tehát a maga rendén ment.

Akkor szerepeltek a híres Korcsák, Vas, Morvai kórista urak, ezek mellé sorakozott Máthé Dániel.

A Prófétát adták.

- Látod, ölelte meg gyöngéden Máthé Dániel ur nejét, nesze a jegy, ma papi ruhában fogsz látni, egy papot adok. Jőjj el.

- Papot? Ah ne káromold az Istent!

- Fogok adni királyokat is, de ha így beszélsz - majd választok más királynét.

Mint a színpadról - (melyet ismert már Máthé ur) - egy heves szerep után a nagy színész: úgy rohant el Máthé ur is a másfél öl széles szobából.

Vissza se fordult.

Künn oda vágta az ajtóhoz:

- Maradj magadnak, együgyű. A mint vetsz, úgy arasd is.

A mélyen megsértett férj még az nap utána látott, hogy Felsmann ur vezetése mellett patrónát keressen, teljes kiképeztetés céljából. Mert ha ez már általában így szokás a szini-világban, akkor neki is erre a biztos utra kell lépnie.

- Ah, ah, ölelgeté a vén pálinkás, fogatlan, parókás német karmester - bizd rám csak magadat. Hány esztendő vagy?

- Harmincznégy.

- Mondunk huszonötöt.

- Ki volt atyád?

- Töröki rektor.

- Mondjuk... mondjuk, megyés főnök. Szeretik a magas állást a hölgyek.

Én egy német gróf fiának adtam ki magamat. És később egy kellner-herczeg kiütött a szerencséből.

- Hazudni nem akarok.

- Hát a nőknek nem fogsz hazudni, hol jártál? Ki nem hazudik? Ki él ma becsületes uton; még jóra való favágó se lehetsz, hogy a társadat el ne add. Csak a pecsenye legyen az asztalon, meg a jó bor: a többit bizd az istenekre, kik maguk se voltak jobbak. Jupitert, Apollót ismered? Hát te miért akarnál különb lenni. Csak eszed legyen és kitartásod. E nélkül czélt nem érsz. Ha

meghalsz, csak olyan tisztán, becsületesen fogsz sirodban pihenni, mint akár a pécsi püspök. Az a fő, hogy az ember mindig készen legyen.

Késő este kerekedett haza - egy maga (most már a koldus kórista urat egy Szusz se kísérte) - Máthé ur.

De vacsora se volt, és feleség se volt.

Egy levél, egy lepecsételt levél hívta föl az ur figyelmét.

Mohón kapott a levél után Máthé Dániel. Feltörte, elolvasta.

- Hah! gonosz, hűtelen teremtés! Asszony, gyöngeség a neved...

Nem, nem így szólt.

Keservesen lehajtotta a fejét, egy darabig maga elé bámult, majd pár könnyet morzsolt el szemeiben, mi közben végig-végig tekintett a levél tiszta, szép betűjű sorain.

»Kedves Dánielem!

Mi nem látjuk többet egymást az életben. Szusz urtól mindent megtudtam, hova jársz, mióta élsz a Mester János leányaival, s most ezen utaddal is mily alacsony ösvényre léptél. Nem az ének, meg a színészet kellett neked, hanem a jó élet«...

Egyszerre csak hirtelen fölkapta fokokát Máthé ur és most igazán rohant a Mocsonyi-ház felé.

- Megfogtalak, gazember! ordítá az állati erejű Máthé, torkon ragadva a pinczelyukban kacagó Szusz komát - hova tetted a feleségemet? - ez a hála? nyomorult eb! Még ilyen rongyos kutyában se tud lenni sziv?...

- Nem kellett volna, hogy megszánjalak; téged nem is sajnáltalak volna, ne szoríts, hadd beszéljek, de sajnáltam a jó feleségedet, nehogy úgy járjon, mint édes anyám.

- Az hogy járt?

- Felakasztotta magát.

- Ezzel a szíjjal huzlak fel rögtön, ha meg nem mondod, hol a feleségem. A Dunában?

- Nem - ereszs el.

- Mérget ivott?

- Ihatott volna - elég oka volt reá. Ha megölsz se mondom meg, hol van.

- Tudod?

- Tudom. Neked úgy se kellett.

Máthé ur úgy akarta, hogy egyetlen csapással fizesse ki a nyomorultat, de az oly ügyesen kisiklott a reszkető ember kezei közül, hogy a sötétben valami éles, törött pléh kályhába csapta a markát, a mint a menekülő után kapott.

Csorgott a vér kezeiből. S így, mint a kit össze-visszavertek: szaladt, dühöngött - tántorgott a lakására.

Most nem gondolt a házasságra, hogy ha meghalna az asszony, kit venne el, mily szabad világot kezdene egyszerre. A maga egész teljességében látta, mily üres az egész ház, mily elhagyatott, hitvány, semmi ember ő most.

Még pár éve sincs, hogy lemondott rektori hivataláról s úgy érzi, mintha husz nehéz esztendő választaná el kedves tompai kertjeitől, szőlőitől, és, most érezte, kedves tanítványaitól. Mindenki szerette, most utálni fogja. S maga is visszaborzadt attól, a mivé kicsiny hijja, hogy lett.

Oh ha megtalálhatná még egyszer feleségét, inkább visszamenne theologusnak, világ szégyenére, csak még egyszer azt mondhatná: Zsuzsika lelkem, te bolond asszony, mit is akartál?

Kinos küzdelem után, éppen első álmát kezdte, s otthon vacsorált Tompán Zsuzsikájával, s nyulni akart a jó fehér borral telt mázos kancsóhoz, midőn valaki kopogtat, erősen kopogtat.

- No - ezek a rendőrök, szökött ki ágyából, ijedten magára kapva ruháit. Hozzák bizonyosan Zsuzsikát, holtan. A Dunából fogták ki, egy kapu alatt találták, a mint mérget ivott, vagy úgy vágták le valahol a város erdőben valami fáról. Teremtő Isten, mire jut az ember...

Ujra kopogtattak.

Remegve, mint a vérpad előtt álló bűnös, nyitott ajtót.

A püspök szelid, nemes alakja mosolygott reá, s a háta mögül a Zsuzsika apró, két fekete szeme.

- Jaj angyalom - soha többet nem énekelek.

- De tanulni fog, fiam - mosolygott jó kedvvel a püspök.

- Mint a legutolsó gyerek - főtisztelendő atyám, csakhogymég egyszer megkerült ez az asszony. Hol voltál? akarta mondani, hogy hihetnél annak a becstelen rágalmazónak, de az a rongyos rágalmazó is beütötte a kócos orcáját s olyan derült, ragyogó szemekkel, hogy elkiáltotta magát Dániel:

- Áldjon meg az Isten, kis Szusz koma! - mégis jó szived volt, pedig majd megöltelek.

S mutatta a kis ember jó kedvvel, hogy milyen kék a nyaka.

A püspök mint egy apostol állott a nagy énekművész előtt, (ki megragadta a főpap kezét) s atyai szívvél figyelmeztette, hogy a protestáns papok programja:

Éhezni, tünni, és soha el nem csüggedni!

XII. A papné széke.

Nagy elhatározások után az ember vagy fölebb megy, vagy végkép alámerül. Nem az erő, a mi az embert segíti, hanem mint a megrongált hajót a jó szél; nem is a bűn, a mi a küzdőt mindig lehuzza, hanem a ruhára rakodott gubancz sár-eső; csak az a bizonyos, hogy a sorsot se becsülettel, se ravaszsággal föl nem tarthatni. A sors ott van az ételedben, el nem kerülheted; ott az italodban, le nem mondhatod róla; ott a tenyeredben, mint a cigánynő jövődölése; az erőfeszítésedben, mint a robbanó kazánban a kőszén; fáradságodban, mint a pihenő munkás tüdejében az árnyas fa alatt a biztos halál. Kilenczszor kikerülsz a csapást, tízedszer magad szaladsz a karjába. Egy csöppel sincs több eszed, mint a madárnak, mely látja a vadász czélozó csövét és nem mer elröplni. Nevetve, sirva, de ellenséged kezeibe kell dőlnöd.

Oda dőlt Máthé Dániel ur, de Máthéné asszonyság is.

Ki az az ellenség?

Óh ha ezt színről-szinre megismerhetné az ember, de rostélyos vitézekkel küzdünk, kiknek orcáját csak akkor láthatjuk, mikor diadalmas lábát hörgő mellünkre tette. Hát ez az? Hiszen azt a botommal leüthettem volna! Késő!

Máthé urnak - mielőtt visszatért volna elhagyott birodalmába, a Mocsonyi-házba - egy heves színpadi zárjelenete volt Fellsmann urral.

- Te bolond, te futsz a saját szerencséd elől - rázogatta vállait a karmester ur, én helyetted embereket bocsáttattam el, kiknek egészségesebb hangjuk volt, - hálátlanul viselted magadat, két év alatt a Kőszegi szerepeit fogtam volna veled játszani.

- Olyan áron nem.

- Micsoda áron - ugrott talpra a vén, kopott művész.

És magas állásu embereket, ifjakat, mint öregeket nevezett meg, kiknek nevét tollamra se merem venni.

- Ezek mind olyan áron jutottak nyeregbe. Ki tud arról? Te tudsz? ugy-e nem. Más se tud. A szerencsés ember történetét kegyes kezek óvják magasztalással, a bukottét szabad epével. Ne ámitsd magad prüdériáddal. De persze, te engem nem is értesz. Hogy a vén páholynyitónéhoz vittelek - ha van pénze, javadért tettem.

El kell előbb hatni a jó hirednek, ugy emelkedhetel magasabb körökbe.

- Ne beszéljen az ur velem így. Én becsületes ember vagyok.

- A legutolsó rima is azt mondja.

- Még eddig nem vádol a lelke.

- Mi a te lelke? Nem különb, mintegy csomó miniszteré, meg tábornoké. Azt a port, a mivé te válsz, majd külön tartóba teszik az egekben? Nevetséges vagy, fiam. Még ma tehetek érted valamit, holnap sokat, egy év múlva mindent, ha kilépsz innen - eredj. Rágd a csontot, járj foltos csizmában, s edd meg a becsületes szivedet, mikor döföl a kenyérért, s oda kiáltja: számár voltál. Nem az a baj, hogy mit csinálsz, hanem az, hogy nem tudsz kitartó lenni. A bűnösökből lesznek a szentek, becsületesek, de csak mikor már elérték céljukat. Te így rongyosan akarsz, barátom, az égbe ugrani. Ohó! Tudod mit? Küldd haza az asszonyt, az a te halálos ellenséged, tedd egyszer magad függetlenné, s meglátod, mily gyorsan és felségesen fog menni a dolog.

Az éhes tigris előtt lóbbálták a kövér fris hust.

Óh, hogy ordított - és mindnyájan hogy ordítanak...

Máthé urnak - mert az okosság tért nyert lelkében - a nyelvén volt: vigy hát illőbb helyre. Nem mondta ki.

Felbontotta a szerződést, és büszke, dacztól ragyogó homlokkal sietett haza felé - a zsidó biblia öreg betűihez.

Elragadta-e felesége boldogsága, mert Máthéné határtalanul boldog volt; a hóna alatt éppen egy nagy fehér kenyeret emelt be a piacról, és más kellemes vásárlásokat is tett a jó Dani kedvéért, a kis szobában ismét a régi rend ragyogott; az asztal rakva volt iratokkal, tankönyvekkel, jöttek-mentek a theologus urak, hogy üdvözljék a művészt, ki szerencsésen odahagyta a Lipták-Korcsák-Morvás konzorciumot a kórusban, minden a közeledő szebb állapotokról beszélt, tehát neki is bele kellene mélyednie a leendő papi pálya élveibe.

Ujra neki dőlt a tanulásnak - sok sóhajtozással, de csak tolta a napokat - felesége pedig oly vidáman tanult, a Dani apró tanítványait oly lelkesen tanította, a mellett minden theologusnak ő foltozta ruháit, ő vasalta gallérait - papi szivességből, csak Dánielt szeressék, és őt ne csufolja senki.

Szép magyar ruhái lefoszlottak, olcsó német köntösöket varrogatott, drága fehérneműit a legolcsóbb fajtákkal váltogatta fel; télen át viselte a nyári cipőt, mert az ilyenkor a zsibvásáron olcsóbb, és nyáron át - ah ő csak egyet látott, a mind közelebb-közelebb jövő papnéi széket, faragott cifrázatával, falusi rózsáival.

De látta a kevély rektornékat, kik rettentő irigyei, és a világért meg nem látogatnák, de várjanak csak; látta a lombos papi udvart, hallotta a reggeli harangszót, déli harangszót, vasárnapi harangszót és minden szép, buzgó imádsága férjének az ő füleiben csengett.

Egy jó öreg lépésnyire volt már a célhoz.

Dániel a negyedik év második felében járt.

1866. június havában rémülten beszéltek az emberek, kiütött a kolera. Futott a ki futhatott Pest vidékéről, hol legelőbb szedte könnyű áldozatait a rettenetes ragály. Pesten is kezdte bemutatni, hogy egy-egy ház minden emeletén mily hamar keresztül tud menni.

Máthéné nem félt, sőt boldog volt, a hol ápolhatta a betegeket. Hiszen neki, mint papnénak, ugy is ez lesz legszebb tiszte.

Gyakorolta tehát magát.

Egy ködös, hűvös juliusi reggelen vánszorogva támolgott be Máthéékhoz Oláh József ur, a haricskai új pap. Sáppadt volt és didergett.

- Ne féljenek tőlem, nem vagyok kolerás, de Isten sorsomat ugy látszik a magukéhoz kötötte. Én szerencsét hoztam, Dani barátom.

(Annak, a ki már pap, lehet így szólani, egy csak végzendő theologushoz.)

- Mifélett? kérdé egyszerre a Máthé-pár, mely nem taszította ki a gonosz embert.

- Nekem okvetetlen fürdőre kell mennem.

- De így? hisz most is reszket Oláh tisztelendő ur.

- Azt gondolom, közel az idő, midőn apósom eklézsiájába juthatok. Dani barátom igen rövid idő alatt haricskai rendes lelkész lehet.

A papné széke egész fenséges magasságban látható lőn.

- De hogy? ragadta meg a szót Máthéné. Óh, ha a jó Isten... te Dániel, látod, mily jó Oláh ur, mindig is a legjobb emberünk volt, csak te nem ismerted. Én tudom, milyen tiszta, igaz szív. Aztán oda juthatnánk, tiszteletes ur?...

- Oda nem megyek, mormogá Máthé ur, ott úgy hull az ember, mint a légy.

- Csak hullott, de már megszűnt, s a hol megszűnt a ragály, az a legbiztosabb hely.

Borzasztó ostrom következett most.

Egyik felől a lángoló szívű asszony, másik felől az esdeklő, rimánkodó, könyörgő Oláh ur, minden argumentumaikat elővették, hogy Máthé ur engedje magát a püspök által exmittálni. Ez nagyon jó hatással lesz jövőjére, a néppel megszerettetheti magát.

- Én nem félek a betegektől, boldog vagyok, ha segíthetek a szenvedőn, emelgette imára kulcsolt kezeit a jó asszony, én voltam már egyszer kolerában, nem esem bele, én tudom, hogy kell bánni a legnagyobb kolerással is.

És ölelte, csókolta Dánielt, hogy ne féljen, csak bizza magát mindenben ő reá. Ugy-e, hogy eddig is nem volt oka megbánni, a mért engedett a szavának. Ezután még kevésbé lesz.

- Menjünk, kedves Dánielem, velünk lesz az Isten, aztán mindig az oldaladnál leszek én. Tartok erős seprő-pálinkát, kámfort.

- Nem megyek.

- De ha a püspök felszólítja, egyenesedett ki hirtelen a reszkető Oláh ur, a püspökkel nem lehet dacolni, jegyezze meg.

- Baranyára érkeztem egy rokonomhoz. Készülök a papi vizsgára.

- Egy ily cselekmény a cenzorokra is jó hatással lesz. Az esperes sógorom, a főjegyző ennek barátja, az öreg lapjára duplán prenumerálok, előre készítek mindent, hogy játszva menjen keresztül.

- Játszva, hallod, csupa játszva, biztatá Máthéné a nehéz mozdulatu embert. Nem veszed-e észre, hogy ezt a szerencsét egyenesen a jó Isten küldte házunkhoz. Ragadd meg, de neked nem kell a szerencse, sohasem is kellett, te rám soha sem hallgattál, oh én csak egy bolond asszony vagyok, oh ha én férfinak születtem volna... volna Dáni... ..el... sirt, ugrált, kaparázott ide-oda az izgatott asszony, ki minden erejével a haricskai egyházba kapaszkodott, s a templomba, és igen, igen, a papné székébe.

Fordított a ravasz Oláh ur a dolgokon.

Nagy ebédet adott Máthééknak, és sok jó veres bort rendelt.

A veres bor is, talán mint a veres ember, erősebb, kitartóbb, ravaszabb, de meg is mozgatta Máthé urat.

Mind a ketten töltögették a poharát; innen Oláh ur, amonnan a felesége. Égett, lángolt, bátorodott.

Én mindig azt tapasztaltam, csak határozott bátorság: és megyen az ember vakon. Az igazság, a nemesség, a szeretet, a boszu, a gonoszság és a sors is vakon megy, csak a halál megy mindig nyugodtan, világos szemekkel éjjel, nappal; hegynek fel, völgynek alá, folyamok mentén, virágok közt, szikla kopár törmelékeken.

Oh egy kis faluba pedig, melyet jó messziről megmutat a csererdő, a fák lombjain, csucsain kiemelkedő piros torony, fehér csillagával; a szőlőhegy hívogató gyümölcseivel, majd a fehér házikók elszórt csoportja; a kacskaringós gyalogut réten, buzaföldön, kerteken keresztül, hogy ide ne találja a százszemű halál.

Máthéék elébe vágtak.

A kis Szusz koma is elkísérte őket. Rongyos, szegény ember nem igen kell a kolerának, mely a legszebb szüzekben, legdelibb ifjakban is kedve szerint válogathat.

Nevetséges, nem nevetséges, akárhogy vegyük: Máthéné az első napon betekintett a templomba. Röpösött a tiszta, mocsoktalan lelke, mikor megtalálta a papné székét, benne az énekes és imádságos könyvet. Bár protestáns nő volt, bele tette a szüz Mária képét védelemül.

S olyan bátran, mintha lakodalomba menne, indult a betegek felé.

Máthé Dániel ur prédikált, temetett és most már urvacsorát is osztott és keresztelt. Pap volt, felszerelve mind ama kellékekkel, melyek a protestáns pap teljes fegyverzetét képezik.

Fekete, hosszú ruhája, csucsos kalapja, mintha még magasabbá tette volna öles, izmos természetét. Hosszu gesztenyeveres szakállá mélyen alá csüngött mellére, vastag szőke bajusza az eclesia militans hőset mutatta benne.

Mily szép, deli ember volt így, fokos nélkül is és kurta száru pipa nélkül is.

A halál e közben járt-kelt faluról falura, hol ott termett, hol ide toppant, mint a szegény gyűrűs zsidó, csak sip nélkül, nesztelenül, mint a tolvaj.

- Látod, ugy-e nem kell félni a kolerától. Én nem félek, nekem van védelmezőm, én tudom, hogy meg nem halok, biztatá férjét Máthéné. Csókolják az orcámat, kezemet a haldoklók - és engem semmi nem fog.

- Akkor tudom, mi a bajom, szólt sáppadtan Máthé ur.

- Mi? sikoltott rémülten a nő.

- Nincs se éttem, se álmom. Az orczádról elkaptam a kolerát.

S az erős ember nyöszörögve összekuczorodott.

- Vízet adjatok, ég a gyomrom.

- Ebből igyál -

- Eredj! s messze lökte magától a helyettespap feleségét. Menj, menj!

- De az Istenért, Dániel, Dánielem, hisz semmi bajod.

- Orvost - ah!

S a földre hengeredett.

Biró, kisbiró, harangozó, egyházfi, Suráné, Vermesné, a kenő Karvalyné, mind ott sűrögtek-forogtak a tiszteletes körül, ki álló, üveges szemekkel, tátott szájjal, rángatózó karokkal türtte, hogy morzsolják, keféljék.

A kis Szusz koma neki gyürkőzött, s mint az asztalos a bogos deszkát, úgy gyalulta keféjével szeretett pátronusát.

- Meghalok, kis koma!

- Nem hal meg.

(Bizony már hidegedtek a hatalmas kezei és elefánt lábai.)

Az okos, nyugodt, béketűrő Máthéné kiabált, szaladt ide-oda, pálinkát keresett, kámfort kutatott, kasztoreumot, de mindent, mindent kiosztott már a betegeknek, és semmi ilyes szer nem volt a háznál.

Sirt, hogy a falak megsajnálta.

- Vigyék ki azt az asszonyt, hörgé a férj.

- Dánielem, hát egyedül reám haragszol! Hát szeretett valaki jobban, mint én!

S oda borult férje hülni kezdő tetemére. Csókolta, harapta, körmölte, hogy folyt belőle a megáldott vér, hátha az használná, látott ő már olyat.

Máthé ur felnyögött a különös orvosság alatt, de se rugni, se döfni nem volt többé ereje.

Aléltan hajtotta hátra fejét, utolsó tekintetével a kis Szusz komát kereste, kinek kék szemeiből patakként csurgott alá a forró könny.

- Te szerettél igazán!...

- Oh, Dánielem!

- Menj, menj...

Reggelre minden elcsöndesedett; a szegény gyűrűs zsidó, a halál egy faluval odább utazott, a halottak nótájával; Máthéné szépen, diszesen felöltözködve, beült a papné székébe, hogy várja urát, a papot, mert vasárnap van. A nép a templomban!

Máthé Dániel ur a ravatalon nyugszik.

A kis Szusz koma is ott aluszik a kertben, egy nagy diófa alatt, mosolygó vonásokkal, kékes fehér hideg kezét kócos szakállán pihentetve, örökre így, hogy mutassa, mily szép a halál!

VÉGE.